

Ingrid Bøe Sæther

Trondheim offentlige skole for døve under okkupasjonen

Ufordringer, tilpasninger og løsninger

Masteroppgave i Historie

Veileder: Espen Storli

Mai 2022

Ingrid Bøe Sæther

Trondheim offentlige skole for døve under okkupasjonen

Ufordringer, tilpasninger og løsninger

Masteroppgave i Historie
Veileder: Espen Storli
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Trondheim offentlig skole for døve ble i 1825 Norges første døveskole. I 1940 var den en av to offentlig skoler for døve og var inntaksskolen for Nord-, Vest- og Midt-Norge. Da krigen kom til Norge den 9. april 1940 ble døveskolen evakuert til Horg og dette innledet fem lang år med vanskeligheter for skolen.

Denne oppgaven belyser hvordan skolen ble påvirket av okkupasjonen og ser på de ulike utfordringene skolen møtte i løpe av krigen. Hvilket arbeid lå til grunn for at skolen drev tilnærmet normalt fra okkupasjonen 1940 og til krigens slutt i 1945? Denne oppgaven bygger på kildematerialet fra Trondheim offentlige skole for døves brevarkiv som i dag er forvart i Statsarkivet i Trondheim.

Skoles største utfordringer var å skaffe nok mat til alle elvene, materialer til undervisningen i arbeidsskolen og store vanskeligheter med å få sendt barna hjem om sommeren i flere år. Samtidig var deler av skolen lokaler rekvirert under hele okkupasjonen så plassmangel var en utfordring. Hovedsakelig takket vært styrerne og foreldrene til barna fikk skolen drive tilnærmet normalt helt til krigens slutt.

Abstract

In 1825 Trondheim public school for deaf children became the first school for deaf children in Norway. In 1940 it was one of two government schools for deaf children in Norway and was responsible for the education of children from the northern, western and middle parts of Norway. When Norway was invaded by Germany on the 9th of April 1940, the school and its children were evacuated to Horg, and five years of turbulence was initiated.

This thesis explores how the school was affected by the occupation, and it examines what kind of challenges the school had to deal with during the war. How was the school able to operate more or less normally from beginning of occupation in 1940 and up to the end of war in 1945? This thesis builds on source material from the Trondheim public school for deaf children's archives, which today are deposited in the Statsarkiv in Trondheim.

The school's biggest challenge was to acquire sufficient amounts of food and educational material, and to aid children in their travels to and from school for holidays. At the same time, the school was also seized on three separate occasions during the occupation, so a lack of sufficient space was always a challenge. The school managed to overcome these challenges, in no small part thanks to skilful administration, and the school was able to operate close to normally in the period.

Forord

Da jeg for nesten ti år siden startet på et årstudium i tegnspråk og tolk, hadde jeg ikke sett for meg at det skulle inspirere meg til å skrive masteroppgave i historie. Men der ble jeg introdusert for en del av historien jeg aldri hadde møtt i skolen og jeg har siden den gangen hatt en interesse for døves historie. Under denne prosessen har jeg mottatt støtte og oppmuntring fra mange. En spesiell takk går til min veileder Espen Storli, for råd og veiledning. Takk for din endeløse tålmodighet og for at du trodde på denne oppgaven.

Takk til mine gode venner og familie i Trondheim. Og en spesiell takk til Ida Kamilla og Silje for alle år med støtte og oppmuntring med denne oppgaven, men også gjennom hele løpet som har ledet frem hit. Til sist en stor takk til min familie, min mann Bjørn og datter Emilie som har vært til fantastisk inspirasjon, hjelp og for å ha holdt ut med en sliten sjel de siste månedene.

Innhold

Kapittel 1. Innledning.....	1
1.1 Historiografi.....	1
1.2 Primærkilder	4
1.3 Oppgavens struktur.....	5
Kapittel 2. Bakgrunn	7
2.1 Innledning.....	7
2.2 Døve i Norge	7
2.2.1 Døvhhet.....	7
2.2.2 Døveskolene i Norge og deres undervisning.....	8
2.2.3 Døves plass i samfunnet.....	10
2.3 Okkupasjonen	12
2.3.1 Den tyske administrasjon i Norge.....	12
2.3.2 Hverdagsliv og Rasjonerings.....	14
2.3.3 Lov nr.1 lov om vern av folkeætten og tvangssterilisering av døve.....	17
2.4 Døve i Hitlers Tyskland.....	20
2.4.1 Tvangssterilisering av døve i Tyskland	20
2.4.2 Døveskolene i Tyskland.....	21
2.4.3 «Barmhjertighetsdrap».....	22
Kapittel 3. Evakuering og reisevansker.....	25
3.1 Innledning	25
3.2 Evakueringen til Horg	25
3.2.1 De første hjemreisende	26
3.3 Oppholdets begrensede muligheter	32
3.3.1 Konfirmasjon tross evakuering	34
3.4 Reisevansker for elevene	34
3.4.1 Barna fra Nord som måtte bli igjen.....	34
3.4.2 Skolestart, problemer med å få tilbake elevene	37
3.5 Avslutning	40
Kapittel 4. Drift og undervisning under okkupasjonen	43
4.1 Innledning.....	43
4.2 Kontinuitet og normalitet: vurdering og husly	43
4.3 Barnas hygge og distraksjoner fra krig.....	45
4.3.1 Døvehytten i bymarka.....	46
4.3.2 Kino og godteri	47
4.4 Rasjoneringsproblematikk	49
4.4.1 Fisk.....	50

4.4.2 Grønnsaker og bær	53
4.4.3 Ekstrahjelp fra hjelpeorganisasjonene	55
4.4.4 Brenselsmangel	56
4.5 Undervisningsutfordringer.....	57
4.5.1 Utvidet undervisning.....	59
4.6 NS og tysk innflytelse i døveskolen	60
4.7 Avslutning	62
Kapittel 5 Rekvirering av døveskolens lokaler	65
5.1 Innledning	65
5.2 Tolletaten og leiekontraktene	66
5.3 Tysk beslagleggelse og syke soldater flytter inn	70
5.4 Trondheim sykehus, avdeling for venerisk syke kvinner	73
5.4.1 Utvidelse av avdelingen	78
5.4.2 Frigjøringen av landet, men ikke skolen.....	79
5.5 Avslutning	80
Kapittel 6 Avslutning	83
6.1 Trondheim døveskole under krigen	83
6.2 Døve i Norge og døve i Tyskland.....	85

Kapittel 1. Innledning

Gjennom Trondheimsfjorden drønner kanonskuddene fra krigsskipet Admiral Hipper i nattemørke, men på døveskolen er det stille. Ved daggry veiver et tysk flagg over byen fra Kristiansten festning. Tyske soldater marsjerer i gatene, fly patruljerer over byen.¹ Lærerne ved døveskolen kaller inn til hastemøte kl. 09.00 den 9. april 1940. Landet er okkupert, hva skal de gjøre nå?

Tysklands okkupasjon av Norge kom brått og uventet for de fleste. Regjeringen ønsket at Norge skulle klare å styre klar av konflikten også denne gangen, slik landet hadde klart under den forrige verdenskrigen. Ved krigens utbrudd i Europa i 1939, hadde staten startet å forberede landet for en tid med krevende importmuligheter, slik som under første verdenskrig. Forsyningsdepartement ble opprettet, og bensin, kaffe og sukker ble satt på rasjonering.²

På døveskolen i Trondheim hadde de i høsten 1939 og våren 1940 lagt planer for tiltak om det skulle bli krig. Alle elever skulle sendes hjem eller evakueres ut av byen. Allerede ettermiddagen den 9. april 1940 evakuerte døveskolen i Trondheim ut av byen med tog til Horg kommune. Flere elever ble sendt hjem og undervisningen ble avsluttet for sommeren. At døveskolen i Trondheim ble påvirket av den tyske okkupasjonen i 1940 – 1945 er allerede konstatert som et faktum i litteraturen. Derimot er ikke dette faktumet like belyst på alle områder. *Hvordan* skolen ble påvirket trenger en utdyping. Det virker å være en viss aksept for at skolen fikk drive uforstyrret under okkupasjonen, men hvordan er ikke klart. Det er dette denne oppgaven skal belyse. Hva lå til grunn for å klare å drive en internatskole for døve «normalt» under krigen? Hvordan påvirket okkupasjonen driften av skolen? Og hvilke utfordringer måtte skolen håndtere for at elevene kunne være i byen og få en tilnærmet normal utdanning? Skolen var stort sett i drift, men det er ikke dermed sagt at det var enkelt å drifte en internatskole under okkupasjon.

1.1 Historiografi

Historien til døveskolen har tidligere blitt undersøkt ved flere anledninger og fra ulike vinklinger i Norge. Derimot er det lite å finne om døve i litteratur om andre verdenskrig og

1 Språklig bilde inspirert og adaptert fra; Sandmo, Espen og Standen, I. 2019, Tok Trondheim uten kamp. Hentet fra Nrk.no: <https://www.nrk.no/trondelag/tok-trondheim-uten-kamp-1.7073037> (10.05.22)

2 Grimnes, Ole Kristian. (1990) Norge i krig – fremmedåk og frihetskamp 1940-1945, Bind 1: Overfall. Oslo: Aschehoug & Co. Side 17

okkupasjonen. Den historiske litteraturen tar i all hovedsak for seg de spesifikke organisasjonene til døve, døveskolene, døveforeningene og organisasjonen og døves eget tidsskrift. Som oftest har disse preg av at forfatteren ønsker å vise hovedlinjer gjennom historien. Trygve Skjølbergs *Trondheim offentlige skole for døve (1825 – 1986): med hovedlinjer i dødeundervisningen historie ute og hjemme*, faller klart under denne kategorien. For Skjølberg er det viktigst å vise skolens helhetlige historie. For krigstiden legger han større vekt på å vise de vanskelige forholdene ved å reise fra og til skolen for elevene. Han konstaterer at skolen hadde vanskeligheter med undervisning, mat og reising, men med unntak av reisingen, blir ikke situasjonen under krigen videre belyst. Skjølberg har valgt å gi en kort oversikt over de viktigste hendelsene hvert år, men utdyper samtidig enkelt områder som fritidsaktiviteter og beretninger fra lærere under okkupasjonen. Sammen med utsnitt av ulike brev fra den tyske makten og NS, oppnår han å skape en balanse mellom å vise krigens hendelsesforløp og de positive opplevelsene på skolen.³

John Langfjæran skrev i 1975 *Trondheim offentlige skole for døve, 150 år*. Den kronologiske fremstillingen som han benytter geleider leseren lett gjennom skolens historie i kortfattet og oversiktlig temabolker. Ved å dele historien inn slike bolker får han trukket frem spesielle hendelser som de første spesialpedagogene, eller større hendelser som skolens evakuering under andre verdenskrig. Videre blir også alle styrerne beskrevet underveis som de blir innsatt ved skolen. Dette verket fungerer godt som en introduksjon til døveskolens historie og gir grunnlag for videre lesing.⁴

Thorbjørn Johan Sanders har skrevet *Vi som ikke hørte flyalarmen*, et av hans mange tilskudd til litteraturen om døvehistorie. Hans verk skiller seg fra de øvrige i at det tar utgangspunkt i hans egne opplevelser under okkupasjonen som elev på døveskolen i Oslo, Skådalen. Her blir hans egen hverdag under krigen speilet oppimot den hørende majoritetens opplevelser. Utfordringer døve møtte i hverdagen blir koblet sammen med konkrete krigsutfordringer som tydeliggjør opplevelsene til en distinkt gruppe mennesker. Hva gjør man dersom man ikke hører flyalarmen eller bombene?⁵ Sander samler historier, nyhetsoppslag, nye lover og opplevelser fra døvemiljøet for å gi et bilde av livet til døve under krigen. Den

³ Skjølberg, Trygve. (1992) *Trondheim offentlige skole for døve, 1825-1986: med hovedlinjer i dødeundervisningens historie ute og hjemme*. Bergen: Døves forlag:218 – 243

⁴ Langfjæran, John. (1975) *Trondheim offentlige skole for døve 150 år*. Trondheim: Trondheim offentlige skole for døve:36-37

⁵ Sander, Thorbjørn Johan. (2006). *Vi som ikke hørte flyalarmen – hørselshemmede under krig og okkupasjon 1939-45*. Bergen: Sigma Forlag AS:7

sammensettingen av Sanders personlige opplevelser og andre døves fortellinger brukes for å gi et så helhetlig bilde av hvordan det var å være døv under okkupasjonen i Norge. Ved å sette disse inn i den «vanlige» krigshistorien blir resultatet en okkupasjonshistorie man ikke finner i historiebøkene.⁶ Med at Sander selv gikk på skole i Oslo, har han plukket ut spesielt minneverdige hendelser i Trondheim døveskoles historie. De referansene forteller hovedsakelig om rekvireringen av skolens lokaler av tyske makter og Trondheim sykehus og kommer sporadisk gjennom boken.⁷

Danmark var også underlagt tysk styre under andre verdenskrig. I et forsøk på å innhente litteratur om danske døve under okkupasjon var jeg i kontakt med både Danske Døves landsforbund og Døvehistoriske selskab. Det viser seg at litteratur om dette er svært begrenset fra dansk side, det som finnes er noen få artikler om døve jøders fortellinger.

Norge har rikelig med krigslitteratur, men det finnes ikke litteratur som behandler Nasjonal Samlings syn på døve. Det finnes derimot noen viktige verk om nazi Tysklands syn på døve og som analyserer hvordan døve ble behandlet under krigen. *Crying hands* av Horst Biesold og *The Origins of Nazi genocide* av Henry Friedlander er de to mest sentrale verkene i denne kategorien.

Horst Biesolds bok er opprinnelig en akademisk avhandling på tysk, som har blitt oversatt til engelsk gjennom å omstrukturere deler av verket. Den originale argumentasjonen og analysen blir bevart, samt intervjuene Horst gjorde av døve, men det blir presentert en i mer tilgjengelig form slik at hans funn kunne nå ut til flere. Biesold viser frem grusomhetene ved tvangssterilisering som mange døve gjennomgikk og peker på hvordan skolesystemet var medskyldig i gjennomføringen av tvangssterilisering av barn på døveskolene. Ved å kontinuerlig gjennom boken redegjøre for de ideologiske og politiske holdninger i nazi Tyskland, og trekke frem de velkjente krigshandlinger nazipartiet utførte under krigen, danner Biesold rammeverket hvor døves historie fant sted. Transkriberingen av intervjuene, gjør at døves egne opplevelser med sterilisering blir hovedfokuset. Samtidig ved å legge ved brev om steriliseringer og fra de store samarbeidspartnerne i skolen, forsterkes inntrykkene av de personlige fortellingene. Biesold belyser en tidligere gjemt del av nazi Tysklands historie.⁸

⁶ Sander 2006 – hvordan refereres man til et helt verk?

⁷ Sander 2006:142

⁸ Biesold, Horst. (1999). *Crying hands – Eugenics and deaf people in Nazi Germany*. Washington D.C : Gallaudet University Press. (Translation by William Sayers)

The Origins of Nazi genocide – from euthanasia to the final solution av Henry Friedlander viser den omfattende historien av nazi Tysklands holdninger og behandling av funksjonshemmede fra 1933 til krigens slutt. Friedlander legger frem de lange linjene fra tvangssterilisering av funksjonshemmede i 1934, til drapsprogrammene i 1939, og videre til den endelige løsningen. For å gi et mer fullstendig bilde på denne progresjonen brukes detaljerte beskrivelser av de ulike programmene sammen med vitneutsagn fra de overlevende og deres brev. De ulike gruppene som var underlagt nazipartiets definisjon av funksjonshemmede blir til tider skilt ut i Friedlanders analyse for å vise påvirkninger på enkelt grupper, men hovedsakelig blir de behandlet som en overordnet gruppe.

1.2 Primærkilder

Denne oppgaven baserer seg på døveskolen i Trondheims arkiv. Skolen er i dag nedlagt og arkivmaterialet er deponert i statsarkivet i Trondheim. Arkivmaterialet har tidligere delvis vært hos døvemuseet, men er i dag i sin helhet samlet i statsarkivet. Dette arkivmaterialet er derimot ikke fullstendig. Blant annet en av arkivets mapper «korrespondanse 1940-1945» er ikke lenger i Trondheim og det er blitt drøftet om at det kan være hos Riksarkivet. Sannsynligvis vil det være mer arkivmaterialet i Riksarkivet, da både departement og direktør for døveskolen hadde tilholdssted i Oslo.

Det arkivmaterialet som er i Trondheim inneholder store mengder klausulbelagte materialer, da det blant annet er en del helseopplysninger om tidligere elever som er en del av materialet. Dette er grunnen til at jeg har valgt å anonymisere alle elevene og deres foreldre, ved å ikke bruke noen navn, kun region eller til dels kommune, så langt de ikke selv har gått ut offentlig i senere tid med opplysninger. Handelsfolk og leverandører er ikke anonymisert på samme måte.

Disse arkivseriene inneholder dagbøker fra sommerferier, personlige brev fra personalet og fra tidligere elever på skolen, rundskriv fra departement og korrespondanse. Innholdet i disse omhandler alt fra innmeldinger av elever til kjøp av bær. De boksene jeg har undersøkt har alle innhold som faller under okkupasjonsperioden, 1940-1945. De er arkivert under tre ulike serier, i ni bokser. Særlig korrespondanse som omhandler levekår, drift av skolen og interaksjoner med det tyskerne har vært av spesiell interesse for denne oppgaven. Det er stort sett brev fra eller til styreren på skolen. I disse kan det leses om hvordan okkupasjon og krigshandlinger skapte utfordringer med reising. Det finnes en egen boks som omhandler rasjonerings, tilgang på mat, brensel og tøy. Disse brevene viser styrerens mange forsøk på å sikre at elevenes behov blir møtt, ved å skaffe det han kan fra mange flere kilder enn tidligere nødvendig. Blant alle brev er

også offentlige meldinger og rundskriv fra både kirke- og utdanningsdepartementet, forsyningsnemnda og enkelte offentlige meldinger fra Quisling og hans ministere. Disse omhandler stort sett klargjøring av nye innførte reguleringer og tiltak. Alle disse kildene har jeg brukt for å svare på hvordan skolen driftet så normalt som mulig, og hvilke utfordringer de møtte under okkupasjonen.

1.3 Oppgavens struktur

Oppgaven har en tematisk kronologisk struktur, først evakuering, etterfulgt av rasjonering og til slutt rekvisisjonstrøbbel. Kapittel to er et bakgrunns kapittel. Det beskriver hovedsakelig den nasjonale konteksten som oppgaven er satt i, med søkelys på døves plass i samfunnet, betydningen av utdanning og mulighet til arbeid. Videre blir hovedtrekkene til den tyske okkupasjonsmakten og NS kort redegjort for, før blikket rettes mot hverdagslivet under okkupasjonen. Avslutningsvis blir den grusomme situasjonen til døve mellom 1933 og 1945 i Hitlers Tyskland beskrevet.

Kapittel tre tar for seg de første store utfordringene skolen møtte med at krigen kom til Norge. Den omhandler hovedsakelig vår og sommeren 1940, men tar også for seg tilbakevendende problemer helt til krigens slutt i 1945. Kapittelet viser hvordan skolen håndterte evakueringen av elevene den 9.april og ser på de mange problemene skolen hadde med å både få sendt elever hjem til sommeren, men også å få de tilbake til skolen til oppstart. Jeg viser hvilke utfordringer skolen og spesielt styreren stod ovenfor, både i kommunikasjon med foresatte, men også i håndtering av vanskelige situasjoner. Arbeidet som ble lagt ned for å sørge for at elevene var trygge og foreldre betrygget kommer tydelig til syne.

Kapittel fire strekker seg fra 1941 til 1945 med hovedtyngde på årene 42 – 44. disse var de vanskeligste årene når det gjaldt å skaffe både mat og tekstiler til skolen. Det at skolen drev noenlunde normalt under krigen, er både riktig og noe mangelfullt. Jeg belyser i dette kapittelet alle de vanskelighetene spesielt styrerne hadde med å skaff hovedsakelig nok mat til skolen. Hvordan de benyttet seg av hjelp fra foreldre og hvordan deres status som barnehjem og opplærings institusjon ga en fordel på rasjoneringsmarkedet. Sett i sammenheng med de tiltakene som ble rettet mot døve i Tyskland, finnes det ikke antydning til det samme i Norge, skolen opplevde ikke noen negative konsekvenser fra det tyske styre på bakgrunn av at de var en døveskole.

Kapittel fem tar for seg beslaglegningen av døveskolens lokaler fra høsten 1940 til okkupasjonens ende i 1945. Skolen blir utsatt for tre forskjellige beslaglegninger, hvor hvilke arealer som blir konfiskert varierer. Første periode er mai til september 1940 hvor tolletaten

skal overta en del av skolen. Forhandlingene om leiebetingelser og alle forsøkene som blir gjort for å stanse dette blir kartlagt og de mulige konsekvenser tapt areal kunne føre med seg blir belyst. Neste periode er september 1940 til desember 1942. Her blir deler av arealet til skolen beslaglagt av tyske myndigheter. Denne delen viser hvordan selv i et skjevt maktforhold var det en grad av, om ikke samarbeid, så i alle fall god kommunikasjon med det tyske sykehuset som hadde flyttet inn. Den siste delen spenner seg fra desember 1942 til freden. Da flytter det tyske sykehuset ut, for å ta over en avdeling ved Trondheim sykehus. I retur flytter en avdeling fra Trondheim sykehus inn på døveskolen. Dette blir den tøffeste perioden, da denne avdelingen ble stadig utvidet og kommunikasjonen var dårlig. Det var også uklart hvem som bestemte denne beslagleggelsen. Hele dette kapittelet viser hvor krevende forholdene var for skolen, plass mangel og stadige krev fra avdelingen som ikke kunne godtas ut ifra elevenes sikkerhet.

Alt i alt fikk skolen drive tilnærmet normalt, men det var aldri gitt at dette skulle være tilfelle. At det var dårlig med mat og klær under rasjonerings er nesten en selvfølge, men alt det arbeidet og de utfordringer som skolen, da spesielt styrerne håndterte gjorde det hele mulig. I tillegg kan vi registrere et fravær av hindre fra den tyske makten, selv ved delvis beslagleggelse av døveskolens lokale gjennom hele okkupasjonen.

Kapittel 2. Bakgrunn

2.1 Innledning

Okkupasjonen førte med seg en ny hverdag for befolkningen i Norge, for både døve og hørende. Matsituasjonen ble dårlig, mens arbeidsledigheten var nesten ikke eksisterende. Særlig døve fikk nye muligheter til å ta del i arbeidslivet. Vi skal her rette blikket på hvordan døveskolen var organisert og de døves plass i samfunnet, som viktige komponenter for å bedre forstå de rammene som døveskolen opererte i under okkupasjonen. Vi skal derfor se på hvem de døve var og hvordan deres tilgang til utdanning og arbeid har vært definert av praktiske oppgaver og begrensede muligheter. Til slutt skal vi se på hvordan de døve i Tyskland, under Hitlers styre ble behandlet. Blant annet skal vi se på hvordan døveskolene i Tyskland sviktet mange unge døve. Dette for å forstå hvor stort skille var mellom behandlingen av døve i Tyskland og døve i Norge, selv om begge var underlagt det tyske riket.

2.2 Døve i Norge

2.2.1 Døvhhet

I Norge var det, spesielt på 1800-tallet et skille mellom egentlige døve og døvblitt. Egentlig døve var de som hadde mistet hørselen før de hadde utviklet talespråk. De døvblitte hadde derimot mistet hørsel etter de hadde lært seg talespråk.⁹ I dag brukes ofte fellesbegrepet hørselshemming for alle typer nedsatt hørsel.¹⁰ Imidlertid, på 1940-tallet brukte man fortsatt definisjoner på døvhhet som i vår tid blir ansett for å være utdaterte. H.G Furths definisjon er et eksempel på dette: *"egentlige døve har et førspråklig hørselstap som hindrer auditiv kontakt med omverdenen"*.¹¹ Slike definisjoner dekker ikke mangfoldet av hørselstap. Stortingsmelding nr.54 fra 1989/1990 *"Om opplæring av barn, unge og voksne med særskilte behov"* bruker en bredere og noe mer korrekt for begrepet hørselshemming i dag. *"Hørselshemmet er fellesbetegnelsen for alle grupper døve og tunghørte.[...] Felles for dem er at kanalen til språkmiljøet, hørselen, er mer eller mindre ødelagt, slik at de ikke uten videre kan ta del i kommunikasjon, lære ord og begreper og innhente informasjon som formidles auditivt"*.¹² Denne definisjonen sammen med Utdanningsdirektoratets definisjon fra 2020, gir et mer helhetlig inntrykk av den variasjonen som finnes innen hørselshemming. De bruker

⁹ A.R. Føreland, *Den døves verden*. Oslo 1994:16

¹⁰ S.M. Grønli, *Uten hørsel, en bok om hørselshemming*. Bergen 2005 :21

¹¹ H.G. Furth, *thinking without language, psychological implications of deafness*. London 1966:7

¹² Stortingsmelding nr. 54 1989-1990. *Om opplæring av barn, unge og voksne med særskilte behov*. 1991:50

hørselshemming om alle typer og grader av nedsatt hørsel. Selv om det ofte skilles mellom døv og tunghørt, blir dette skille mer visket ut med dagens teknologi.

Døv brukes både som en betegnelse på et hørselstap som er så vesentlig at høreapparat ikke gir hørsel tilbake, men også som en identitetsmarkør som viser tilhørighet til de døves kultur og bruk av tegnspråk. Hovedsakelig handler ikke hørselshemming om mangel på hørsel, men karakteriseres av de utfordringer knyttet til kommunikasjon, språklig samhandling og å få med seg informasjon.¹³ Språk er med på å skape blant annet tilhørighet, identitet og samhold. Døves språk er utformet for å treffe synet til mottakeren, ikke hørselen. Det språket som er mest naturlig, er gjerne det som er mest effektivt for brukeren. For døve er dette tegnspråket. Tegnspråk vil være forskjellig fra nasjon til nasjon, med egne dialekter slik det også er i talespråket.¹⁴

I dagens faglitteratur og til dels i dagliglivet brukes det ulike kategoriseringer av døvheter. Døvfødte og døvblitt er de to overordnende. Døvfødte har mistet hørselen i førspråklig alder i motsetning til døvblitt som har vært hørende for så å bli døve. I tillegg brukes kategorier som «sosialt døv», «medisinsk døv», «pedagogisk døv» og «funksjonelt døv» for å nevne noen kategorier som blir brukt i ulike sammenhenger.¹⁵ Alle har de sine funksjoner og bruksområder, men dette er begrep som brukes i dag. Rundt døveskolens opprettelse var det snakk om egentlige døve og uekte døve. Oftest bare døve, men også de med betydelige hørselsvansker ble omtalt som døve.¹⁶

2.2.2 Døveskolene i Norge og deres undervisning

Undervisning av døve barn var ikke et nytt fenomen i 1940. Døveskoler hadde eksistert i Norge i over hundre år, i Europa noe lenger. Allerede fra 1739 var det i Norge snakk om et «skole for alle»-prinsipp. Det skulle derimot ta nesten hundre år før det faktisk ble et tilbud for døve.¹⁷ En del av hovedmålet med skolegangen var konfirmasjonen. Den symboliserte overgangen fra barn til voksen og skulle gi nye muligheter i jobb og status. Videre var det også en forutsetning for å kunne inngå ekteskap. Men uten faktiske skoler for undervisning var det nok begrenset hvor

¹³ Uten forfatter, «Ulike hørselstap», i *udir.no*, hentet 05. mai 2022 fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/horselshemmede/verdt-a-vite-om-horsel/ulike-horselstap/>

¹⁴ Grønli 2005:13

¹⁵ Grønli 2005:23

¹⁶ Grønli 2005:22

¹⁷ Befring, E., & Tangen, R. (2012). *Spesialpedagogikk* (5. utg. ed.). Oslo: Cappelen Damm akademisk:60

mange døve som ble konfirmert på 1700 tallet.¹⁸ Skolene underviste med tegnspråk etter den franske metoden.

Samtidig hadde det blitt drevet med undervisning av døve før dette også, da gjerne av klokkere på landsbygda. Norges første døveskole ble opprettet i 1825 i Trondheim. Etter mye arbeid av biskop Bugge, Københavns døveskole styrer Castberg og Andreas Christian Møller, en døv skomaker sønn fra Trondheim, ble det opprettet en skole for døve. Den skulle ved sin opprettelse ta inn alle døve barn fra hele landet. Fattigvesenet hadde før denne skolen ansvaret for døve barn, de betalte etter hvert for at Andreas Christian Møller fikk dra til København som 10 åring for å gå på døveskole. Han ble utdannet, fikk jobb ved skolen der som lærer og var en instrumentell person i opprettelsen av Norges egen døveskole.¹⁹ Etter 1825 ble det opprettet flere skoler rundt om i landet. Spesielt med innføringen av abnormskoleloven i 1881, som førte til at døve fikk opplæringsplikt.

Staten ga da flere midler til å satse på skoler for døve og flere private skoler ble opprettet. Videre ble abnormskoleloven erstattet av lov om døve, blinde og åndssvakes undervisning i 1915. Den hadde vært ønsket lenge da den blant annet ga barn som ikke var utdanningsdyktige en mulighet til å bli arbeidsdyktige. De kunne overføres til pleiehjem eller arbeidshjem. Den ga også en del av ansvaret for betaling av utdanningen til kommunene til barna, slik at staten dekket en del og kommunen en annen.²⁰ Selv om det på slutten av 1800- og tidlig 1900-tallet ble opprettet en del nye døveskoler var det ved utbruddet av krigen i 1940 kun de offentlige døveskolene i Trondheim og Oslo igjen. Med unntak av ett par private skoler var disse de eneste i hele landet som underviste døve. Skolene hadde tidligere vært delt i A-, B-, og C-skoler, etter hvor begavede elevene var. Dette opphørte i 1918 etter at staten hadde fått dårligere råd og la ned flere skoler. Det var også færre elever som ble meldt inn. Fra og med da, hadde Trondheim offentlig skole for døve ansvar for å ta inn alle elever fra nord -, midt – og Vestlandet.²¹

Da døveskolen i Trondheim ble opprettet underviste de hovedsakelig på tegnspråk. Grunnleggeren var tross alt døv. Men utover 1850 tallet begynte skolen å få et rykte for å være gammeldags, da flere og flere skoler i utlandet hadde innført talemotoden. Abnormskoleloven hadde slått fast at hver skole skulle undervise i kun en retning, tegn eller tale. For skolene i

¹⁸ Elstad, H. ; Aas, P.A. ; Thomassen, M. ; Løøv, M. : «konfirmasjon» i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 13. mai 2022 fra <https://snl.no/konfirmasjon>

¹⁹ Uten forfatter, «Døveskoler i Norden», i *Norsk-dovemuseum.no*, hentet 05. mai 2022 fra <https://norsk-dovemuseum.no/doveskoler-i-norden>

²⁰ Befring 2012:67

²¹ Uten forfatter, «Døveskoler i Norden», i *Norsk-dovemuseum.no*, hentet 05. mai 2022 fra <https://norsk-dovemuseum.no/doveskoler-i-norden>

Norge ble det et vendepunkt ved Milano kongressen i 1881 hvor døvelærere hadde med seg elever som demonstrerte hvor gode de var i munnavlesning og at de kunne svare for seg. Dette gjorde at døve ble sett på i et mer positivt lys, hvis de kunne snakke, var det en større tro på deres muligheter og evner. Døvelærerne i Norge anbefalte at talemotoden skulle bli tatt i bruk i også de norske skolene, og resultatet ble at tegnspråket ikke lenger var en del av skolen. Tegnspråket ble heretter ansett som et mindreverdige språk, og i stedet ble det bestemt at talemotoden skulle tas i bruk i undervisningen av døve. Tegnspråk ble ikke lenger brukt i skolen og munnavlesning og artikulasjon ble sentralt.²²

I tillegg fikk elevene undervisning i kristendom og bibelhistorie, skrive og lesetrening, geografi, historie, naturfag og regning. På skolen i Trondheim under krigen hadde elevene samlet 45 timer i uken, hvorav 15 var praktisk arbeid og gymnastikk.²³ Tradisjonelt har det lenge vært snakk om S – yrkene som var det arbeidet som var tilgjengelig for døve. Skredder, snekker og skomaker for gutter og strikking, syng og husmorsarbeid for jenter. Den praktiske undervisningen på skolen rettet seg spesifikt mot disse. I et forsøk på å utdanne døve til et yrke, slik at de etter skolen kunne gå ut i lære hos fagfolk og dermed livnære seg selv. Det var ikke før i 1942 at det kom en videreutdanning for døve gutter etter grunnskolen, og 1946 for jenter. Disse skolene var da en videre opplæring i yrkesfag og husmorskole. Ikke før nærmere 1950 begynte slutten for yrkesfagene og en mer lik opplæring som hørende hadde i skolen.²⁴

2.2.3 Døves plass i samfunnet

Døvstum var lenge en betegnelse bruket om døve. Betydningen var at uten språk, hadde de ikke mulighet til å tenke fornuftig og uten disse tanker var heller ikke menneske noe verdt. Døve ble derfor ansett som mindreverdige mennesker.²⁵ Fordi de ikke kunne snakke, var det ofte en oppfatning av at døvstumme ikke hadde sjeleånd. Uten denne kunne de heller ikke ha tilgang på borgerlige rettigheter. De kunne blant annet ikke arve, så det ble i adelige familier svært viktige at ble født hørende barn slik at formuen forble i familien.²⁶ Hvordan døve har blitt behandlet oppgjennom tidene er mye diskutert, men at de stort sett var dårlige stilt er klart.²⁷

²² Uten forfatter, «Norske døveskolehistorie», i *Norsk-dovemuseum.no*, hentet 05. mai 2022 fra <https://norsk-dovemuseum.no/norsk-skolehistorie>

²³ SAT/ A-5280 Trondheim offentlige skole for døve (TOSD), serie D/L0013 Brev 1941-1944, Oversikt fagfordeling 1942/43, udatert

²⁴ Sander, Thorbjørn Johan. (1998A) Fra Christiania døvstumme-institut til Skådalen kompetansesenter: Døveskolen i Oslo gjennom 150 år 1848-1998. Oslo: Skådalen kompetansesenter:133

²⁵ Føreland 1994:23

²⁶ Grønli 2005:33

²⁷ Grønli 2005:45

Situasjonen var derimot noe annerledes etter skolene kom i gang, spesielt etter at staten tok over ansvaret.²⁸ Det at skolene vedtok å undervise i talemotoden førte med seg ikke bare slutt på bruken av tegnspråk på skolen, men det ble vanskeligere for døve å få jobb som lærere ved døveskolene. De kunne ikke arbeide som artikulasjons lærer, og etter hvert ble døve lærere også skvist ut av de andre fagene. Uttalen ble viktig, og læreren måtte være i stand til å rette på feilutale i alle sammenhenger.²⁹ Ikke før nærere krigen ble det igjen ansatt døve lærere. Skådalen skolen i Oslo hadde døve lærere i praktiske fagene, sløyd og skomaker.³⁰

En får ofte inntrykk av at det kun var tre yrker døve kunne velge mellom. Snekker, skomaker eller skredder. Det klassiske S- yrkene som guttene hadde fått opplæring i skolen. Men virkeligheten var noe annet. Det var rundt 20% som var skreddere og skomakere, men døve arbeidet også som geografiske oppmålere, som fabrikkarbeidere av alle slag, fiskere, sypiker, tjenestepiker, kontorister, bokbindere, fyrbøtere, reklametegnere, med mer. Listen over fag hvor døve arbeidet var lang. Det var mange flere muligheter i arbeidslivet enn kun de klassiske S yrkene.³¹ Døve har også tatt initiativ til å bedre arbeidsmulighetene sine selv. I Bergen ble det blant annet startet et boktrykkeri for Døves Trykkeri A/s i 1951, dermed åpnet et nytt yrke seg for flere døve.³²

Med at døve fikk mulighet til utdanning gikk også flere og flere over til å bli selvforsørget. I en undersøkelse fra 1922 viser det at av 99 respondenter hadde 58 tidligere døveskole elever blitt helt selvforsørget. Andre var utplassert på arbeidsplasser, hvor de var lavtlønte lærlinger, mens andre igjen hadde valgt å flytte hjem til å familien sin for å støtte hjemme eller arbeide på gårder. Dermed var det nok flere som fint kunne ha livnært seg selv. Muligheten til å ta del i arbeidslivet var definitivt til stede for døve i perioden.³³ Industrialiseringen åpnet et nytt arbeidsmarked for døve, og flere tok seg arbeid i fabrikker. Døve kunne arbeide under støyende forhold og på lik linje med hørende. Under andre verdenskrig ble også fabrikkarbeidet mer tilgjengelig for kvinner. Tidskriften Tegn og Tale hevdet at kvinner gjorde «*en manns fulle arbeid i krigsfabrikkene og krigsindustrien for øvrig*»³⁴ Derimot var de også mer utsatt for å bli utnyttet. Et eksempel på dette stammer fra en

²⁸ Sander 1998A: 87

²⁹ Sander 1998A:156

³⁰ Sander 1998A:136

³¹ Sander 1998A:117

³² Grinna, M., Holm, M., Sørensen, C., & Winsvold, B. (1993). Kvinnen i norsk døvehistorie og 9 kvinneskikkelser: Prosjekt-oppgave våren 1990, Statens spesiallærerhøgskole, A-linja. Bergen: Døves forlag:26

³³ Sander 1998A:116

³⁴ Grinna 1993:12

fabrikk i 1951, hvor alle ansatte hadde gått i streik. Dette visste ikke de døve arbeiderne som spurte sjefen om noe var galt. De fikk til svar at de bare skulle jobbe, til de streikenes irritasjon. De døve ble uvitende streikebrytere på grunn av manglende informasjon.³⁵

Grunnen til at ordet arbeid blir bruket over karriere var at de fleste døve ikke hadde noen karriere å vise til. De fleste var i jobb og livnærte seg selv fra tidlig 1900 til i dag, og de stod ofte på stedet hvil i jobben.³⁶ Samtidig har det vært en del diskriminering mot døve i arbeidslivet. Døve og hørende hadde på 1940 tallet like rettigheter i samfunnet. Samtidig var det hendelser som viste at dette ikke nødvendigvis var ansett slik av alle hørende. Tilsynskomiteen for døveskolene hadde et døvt medlem. To av de andre hørende medlemmene søkte i 1946, om å få hen byttet ut, grunnet problemer med kommunikasjon. Det ble ikke innvilget, men tankegangen til de hørende var klar.³⁷ Døve ble ivaretatt, fikk jobb og stod i den livet ut, men kurs, videreutdanning og forfremmelser gikk forbi dem. Først med opprettelsen av tolketjenesten og utbedringen av deres tilbud har dette begynt å forandre seg. Døve har i nyere tid i større grad blitt studenter ved universiteter, de fullfører grad og har kjempet en kamp for et mer inkluderende og tilpasset arbeidsliv.³⁸ Arbeidsliv må på samme måte som samfunnet være for alle.³⁹

2.3 Okkupasjonen

2.3.1 Den tyske administrasjon i Norge

Makten for den sivile regjeringsmyndighet lå under okkupasjonen hos den tyske Reichskommisar for det okkuperte Norge, Josef Terboven. Han ble tidlig innsatt av Hitler til å styre i Norge og rapporterte kun til føreren selv. På sin side allierte han seg med SS og sikkerhetspolitene, som han hadde blitt gitt begrenset makt over. Terbovens administrasjon, Reichskommissariat, var likestilt med SS og Wehrmacht, det tyske militæret. Både Terboven og militæret kunne benyttes seg av SS apparatet, men hadde ingen styremakt over organisasjonen, den lå hos Himmler og Fehlis. Om det var konflikt var det Terbovens apparat som hadde en slags førsterett.⁴⁰

Vidkun Quislings parti Nasjonal Samling dannet den nye «regjeringen» i Norge i februar 1942. Dette satte hverken NS eller Quisling og hans regjering på lik linje med Terboven

³⁵Grinna 1993:26

³⁶Grønli 2005:48

³⁷Sander 1998A:157

³⁸Grønli 2005:48

³⁹Grønli 2005:49

⁴⁰Grimnes, Ole Kristian. (2018). *Norge under andre verdenskrig, 1939-1945*. Oslo: Aschehoug:68

og Reichskommissariat. De fikk utøve makt kun innen de rammene tyske makter satte. NS fikk aldri operere som et selvstendig maktorgan, forholdet til tyskerne var både som en alliert og en okkupant.⁴¹ Makten lå uten tvil hos Tyskland og Terboven, men hele okkupasjonstiden var det en dragkamp mellom de tyske og norske byråkratiske instanser. Reichskommissariat var forsiktig med å godkjenne radikale tiltak som kunne føre til stor uro, spesielt internt og på den økonomiske fronten. Det var viktig å holde ro og orden så blant annet næringslivet gikk under ordnede forhold.⁴²

Hitler hadde under hele okkupasjonen et stort antall tropper i Norge for å hindre en alliert invasjon. Fra sommeren 1942 var antallet over 300 000 tyske i Norge med stigende tall. Ikke alle var soldater, ett fåtall hørte blant annet til Reichskommissariat. På det meste var det 536 000 tropper i Norge.⁴³ Av disse var mellom 50 000 og 100 000 sivile som bemannet anlegg og administrasjon.⁴⁴ Både tropper og sivile trengte plasser og sover, og rasjoner å spise. De tyske okkupantene krevde med andre ord store ressurser, og under krigen kan det sies å ha vært en dragkamp mellom den norske befolkningen og de tyske okkupantene om fordelingen av ressursene i Norge.⁴⁵

Troppene var mange og innkvartering var en utfordring. I løpet av krigen ble det beslaglagt store mengder bygginger; Skoler, pensjonat, lagerhus, og private hjem. Noen plasser ble tyske soldater plassert i hjem sammen med de som bodde der, men i størsteparten av landet måtte folk bare flytte ut. Noen private og kommunale bygg ble rekvirert, men i all hovedsak ble det bygget nytt. Brakker, lagerhus og våpendepot ble bygget rundt i landet. Tomtearealer ble tatt fra nordmenn og eksisterende bygg jevnet med jorden for å bygge militærleirer og forlegninger for tyske tropper og stab.⁴⁶ En del av de som fikk sine hjem rekvirert, kunne ikke vende hjem etter krigen. Husene var revet og anlegg og flyplasser var reist i deres sted. I byene ble hotell og skoler tatt til å drive administrativt arbeid. Blant annet ble døveforeningen i

41 Grimnes 2018:185

42 Stoveland, V.O., Hetland, Ø.: «Samarbeid med den tyske okkupasjonsmakten» i Norge i Store norske leksikon på snl.no, hentet 13. mai 2022 fra

https://snl.no/samarbeid_med_den_tyske_okkupasjonsmakten_i_Norge

43 Grimnes 2018:91

44 Wilberg, J. «Det tyske militærbyggeriet i Norge», i Forsvarsbygg.no, hentet 15. mai 2022 fra

<https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplan?cr/landsverneplan-for-forsvaret/artikkelsamling/det-tyske-militarbyggeriet-i-norge/>

45 Finstad, Bjørn-Petter (2014) Spiskammer for det tredje riket. I Nils Kolle (red.), Norges fiskeri- og kysthistorie, Bind 3: En næring i omforming: 1880-1970 (p357-389). Bergen: Fagbokforlag:357

46 Grimnes 2018:101

Trondheim sine lokaler ved Samfundet leid ut til Kalvskinnet skole de første to årene av krigen.⁴⁷

Et helseproblem som fikk en kraftig økning under krigen, var kjønns sykdommer. Før okkupasjonen hadde det vært et klart overtall av menn som ble rammet. Under krigen derimot var det stor økning i kvinner som ble syke, spesielt en økning av syfilis. Før krigen hadde ikke syfilis vært et utbredt problem i Norge, men de Tyske soldatene spredte spesielt denne sykdommen over hele landet.⁴⁸ Grunnen til at statistikken viser at det var flest kvinner som ble smittet, var at mennene var tyske og ble behandlet av tyske leger i Norge. De ble dermed ikke meldt til helsemyndighetene.⁴⁹ Kvinnene som hadde romantiske eller kroppslige forhold til tyske menn fikk det nedsettende tilnavnet «tyskertøser». De ble ofte ansett for å ha sviktet landet ved å ha «gått med» de tyske.⁵⁰

2.3.2 Hverdagsliv og Rasjonering

Prøvelsene var mange under krigen, men for vanlige folk var det stort sett matmangelen som preget folks hverdag.⁵¹ De måtte stadig lure på hvor det neste måltidet kom fra og hvor langt de kunne få den maten de hadde til å rekke. Før okkupasjonen i 1940 hadde rasjonering av dagligvarer allerede begynt. Allerede da var det ikke mulig å få kjøpt matmel, kaffe og sukker fritt. Mellom 1940 og 1942 ble flere varer flyttet over på rasjoneringskort og innen utgangen av 1943 var det så å si ikke matvarer igjen utenom på rasjoneringskortene. Tekstiler, sko og sytråd ble det lite av, og lapping og bytting ble gull verdt for å holde folk kledd.⁵² Mel, melk og meieriprodukter ble vanskelige å oppdrive, kjøtt forsvant i perioder helt. Alle som var en del av et hushold fikk hvert sitt private rasjoneringskort for hver type mat. Disse ble merket og klippet etter hva som ble kjøpt for å sikre at ingen fikk kjøpe mer enn de hadde krav på. De som derimot bodde på anstalt som barnehjem, sykehus og internatskoler fikk ikke utlevert individuelle kort. De fikk rasjonering fra forsyningsnemnda etter antall og alder.⁵³ Hensikten med denne

⁴⁷ Sander, Thorbjørn Johan, (1998B) *Trondheim døveforening gjennom hundre år, 1898-1998*. Bergen: Trondheim Døveforening:63

⁴⁸ Hjeltnes, Guri (1990) *Norge i krig – fremmedåk og frihetskamp 1940-1945*, Bind 5: Hverdagsliv. Oslo: Aschehoug & Co.:174

⁴⁹ Gimnes 2018:246

⁵⁰ Sæveraas, T.E. : «tyskertøs» i *Store norske leksikon* på snl.no, hentet 13. mai 2022 fra <https://snl.no/tyskert%C3%B8s>

⁵¹ Hjeltnes 1990:97

⁵² Hjeltnes, G. «Hverdagsliv under andre verdenskrig» i *Norges historie.no*, hentet 12. mai 2022 fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1703-hverdagsliv-under-andre-verdenskrig-.html>.

⁵³ Hjeltnes 1990:104

ordningen for anstaltene var nok å sørge for at institusjonene fikk store nok kvanta av nødvendige forsyninger. Døveskolen ble rasjonert på denne måten.

Derimot var det ikke alle varer som var rasjonert som kom på kort. Lett bedervede varer og varer med ustabil levering ble levert ut etter fastkunde forhold til grossistene. Der tegnet man et kundeforhold og måtte være til stede for å få kjøpt varene. Kjøtt og fisk gikk under denne kategorien. Folk ble i denne perioden ble godt kjent med det vi i dag kaller papirmøllen, hvor søknad etter søknad, forespørsler og purringer ble hverdagskost for mange.⁵⁴ Rasjoneringsmengden ble mindre og mindre, samtidig ble kvaliteten verre. Matmelet ble av fremstilt av dårlig korn og tilsatt kritt, det såkalte «Terboven melet» var bittert og lite populært.⁵⁵ Matmangelen kjente de fleste på kroppen og, og folk utviste stor kreativitet for å finne nye måter å drive matauke på

På den ene siden gikk tyveri opp, spesielt av rasjoner fra tyske depoter, men også bedrifter og privatpersoner ble rammet. Flere kvinner stjal under okkupasjonen enn tidligere, da de ofte hadde ansvar for familien helse og nøden var stor.⁵⁶ Også varer kjøpt på svartebørsen ble vanligere, mange tok nytte av den for å skaffe seg alkohol og tobakk som ble helt tatt ut av markedet etter hvert.⁵⁷ På den andre siden var ikke ulovlig aktivitet den eneste måten å skaffe mer mat. Plukking av bær, sopp og andre nyttevekster ble essensielt for den som kom seg ut i skogen. I byen ble konseptet «villagris» født. Dette var en gris som levde i hagen for å sikre familien kjøtt. Likeså ble kaniner populær middag. Hageflekker og blomsterbed ble erstattet med nyttevekster som bær og enkle grønnsaker.⁵⁸

Potet og fisk ble redningen i store deler av landet. Poteten ble brukt til å drøye det meste av maten, melet, supper, bakst og poteten i seg selv var viktig. Forbruket av potet doblet seg under krigen, men selv om avlingene kunne dekke dette ble det til slutt innført rasjonering på potet også. Etter hvert begynte også tyskerne å gjennomføre ukontrollerte oppkjøp av matvarer i Norge. Dette var for å brødfø tyske okkupanter i Norge, men mat ble også eksport til det Tyske riket⁵⁹

⁵⁴ Hjeltnes 1990:109

⁵⁵ Njøstlad, O. «Kosthold og ernæring under okkupasjonen», i *Norgeshistorie.no*, hentet 12. mai 2022 fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1704-kosthold-og-ernering-under-okkupasjonen.html>.

⁵⁶ Hjeltnes 1990:115

⁵⁷ Hjeltnes 1990:147

⁵⁸ Hjeltnes, G. «Hverdagsliv under andre verdenskrig» i *Norgeshistorie.no*, hentet 12. mai 2022 fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1703-hverdagsliv-under-andre-verdenskrig-.html>.

⁵⁹ Hjeltnes 1990:125

I 1943 ble også fisken som den siste matvaren rasjonert. Da gikk hele 98% av all norsk fiskeeksport til Tyskland.⁶⁰ Norge fikk kun importert varer fra Tyskland og de okkuperte områdene, og store deler av betalingen ble dekket av eksport av fisk.⁶¹ Store deler gikk til Tyskland som eksport og som betaling for importvarer. Som en konsekvens av dette ble det mindre fisk til overs for konsum i Norge. Hovedsakelig skyltes dette at den norske fiskerinæringen ble integrert i det tyske rikets næringsliv. Fisken skulle dekke behovet til den norske befolkningen, tyske i Norge og folket i Tyskland, så interessen av å holde fiskenæringen vedlike var gjensidig.⁶² Klippfisk, tørrfisk og uvanlige fiskeslag ble vanligere, mens saltfisk ble vanskeligere å få tak i. Knappheten i lagringsfisk gjorde det vanskelig å ha noe kriselager for de fleste. Private kontakter ble verdifulle.⁶³

Det var ikke bare store mengder mat Norge måtte eksportere og gi fra seg til Tyskland. Brensel ble et stort problem under okkupasjon. Over 70% av Norges kull import kom før krigen fra England, men den tyske okkupasjonen satte en stopper for denne importen.⁶⁴ Som en følge av brenselmangelen ble det innført strenge begrensinger på hvilke rom som kunne varmes opp og brenselrasjonerer ble strammet kraftig inn.

NS forsøkte også å gripe inn i skolen og læreverket. Helt fra 1940 hadde lærerne nektet å følge de nazistiske føringene som kom. NS ønsket å utøve innflytelse på ungdommen og forsøkte å tvinge lærerne inn i sine linjer. Dette artet seg blant annet ved at alle lærere skulle ha obligatorisk medlemskap i Norges Lærersamband, en NS ledet yrkesorganisasjon. Dette førte til organiserte protester og utmeldinger fra sambandet. Svaret fra NS ble trusler om oppsigelse og ingen lønn, men lærerne holdt stand. Våren 1942 ble det utført masse arrestasjoner mot lærere. 1000 mannlige lærere ble arrestert og fraktet til ulike fangeleirer. 500 ble sendt nordover for tvangsarbeid. De resterende læreren nektet fortsatt å anerkjenne at de var medlemmer i Lærersambandet og skolene var stengt i tre måneder grunnet «brenselssferie». Dette var et påfunn fra NS side for å få lærerne til å godta de nye betingelsene og under ferien fikk ingen som ikke var medlem i sambandet lønn. Resultatet ble at Terboven truet med at dette var en streik som utgjorde en trussel for Tyskland og Wehrmacht. Kirke og utdannings departementet erklærte at alle lærere var nå medlem av lærersambandet og ville motta lønn fra 1. mai når de

⁶⁰ Finstad 2014:386

⁶¹ Finstad 2014:363

⁶² Finstad 2014:357

⁶³ Finstad 2014:384

⁶⁴ Uten forfatter, «Forsyninger etter krigen», i *Norgeshistorie.no*, hentet 13. mai 2022 fra <https://www.norgeshistorie.no/kilder/andre-verdenskrig/K1728-forsyninger-etter-krigen.html>.

skulle melde seg til sin skole. Dette kompromisset ble i praksis godtatt, men følelsen av samhold var styrket, ikke bare for lærerne, men for alle de som hadde hjulpet i motstanden mot NS.⁶⁵

Skolelokaler ble tidlig okkupert og beslaglagt av tyskerne. I Trondheim ble det leid over 30 ulke lokaler for å få undervist grunnskolen. Mange hadde nå skole på ettermiddagene eller i private hjem. 400 elever hadde i 1940 skolen sin i Bymarka på evakueringsskoler. De skolene som fikk flytte tilbake måtte ha beskyttelsesrom til alle elever som var der, da faren for flyangrep var vedvarende. I 1941 gikk flyalarmen i Trondheim og elevene på Berg skolen var på vei i tilfluktsrommet da åtte elever ble truffet av splinter fra et engelsk fly som ble skutt ned. En av disse elevene døde av skadene og det ble i ettertid mye fokus på luftverntrening i skolen.⁶⁶

2.3.3 Lov nr.1 lov om vern av folkeætten og tvangssterilisering av døve

Under krigen ble det aldri gjennomført massesterilisering av hverken døve eller andre grupper i Norge, slik det ble i Tyskland. Det ble derimot åpnet for et forsøk på det samme, ved en lovendring fra Nasjonal Samling i 1942.

Sterilisering var ikke noe som kom med det tyske naziregimet til Norge. I 1934 fikk landet en lov som åpnet for mer tvang og bruk av ufrivillige steriliseringer, spesielt rettet mot kvinner. Den nye lovendringen skulle fungere som «en økt kontroll av mindreverdige individers forplantning av slekten». Samtidig åpnet den for at alle kunne velge sterilisering som prevensjonsmiddel. Dette ble derimot først vanlig på 1960 tallet, spesielt hos middelklassen. Sterilisering av mindreverdige ble delt i to kategorier, de som søkte selv og de hvor andre søkte på deres vegne. Som oftest var det kvinner og menn som ble ansett for å være uegnet til å forsørge barn som ble tvangssterilisert. Hvis nærmeste pårørende nektet, kunne det bli oppnevnt en verge som var villig til å godkjenne at inngrepene fant sted. Noen av de som steriliserte seg etter eget ønske var spesielt fattige kvinner fra barnerike distrikt eller småbruk hvor sterilisering ble bruket som et hjelpemiddel for å bøte på en vanskelig livssituasjon. Distriktsleger og kommune omtale gjerne disse som «problemfamiliene» som var en belastning på sosialbudsjettet. Dermed valgte en del av disse kvinnene å sterilisere seg for ikke å bli fratatt barn eller for å få tilgang på abort. Med tanke på dette virker ikke den frivillige steriliseringen

⁶⁵ Grimnes 2018:338-340

⁶⁶ Nissen, H., Skjæran, J., Lorentzen, S., Statsarkivet i Trondheim. (2018, 10. januar). Skolegang under krigen. NDLA. <https://ndla.no/article/2445>

så frivillig allikevel. Samtidig har det aldri vært hjemmel i loven, hverken før eller etter Norges abortlov i 1960 for sterilisering som et vilkår for abort.⁶⁷

Etter at Nasjonal Samling kom til makten i Norge i 1942, opphevde de den daværende loven fra 1934 med en lov om tvangssterilisering, som fikk navnet «lov nr.1 til vern om folkeætten». Den gikk i bruk i 42/43. I denne het det at sterilisering bare var tillatt på rasehygieniske grunnlag. Hensikten med denne loven var dermed å hindre at mennesker med «arvedefekter» fikk føre disse «defektene» videre. Vedlegget til lov nr. 1, var lov nr. 2 med samme navn, men denne ga adgang til svangerskaps – avbrytelse. Hvis en eller begge foreldrene hadde arvelige «defekter» kunne dette være begrunnelse for å avbryte svangerskapet. Disse defektene var blant annet; åndssvakhet, blindhet, døvhet, sinnssykdom og andre former for «defekter» som NS og okkupantene ikke ønsket at skulle føres videre i samfunnet.⁶⁸ I steriliseringsrådets protokoller fra 1935 – 1945 er det mulig å skimte lovens praktiske konsekvenser. I denne oversikten står det at de fleste tilfeller av sterilisering ble begrunnet i at den steriliserte var åndssvak eller evnesvak, men det var også andre kategorier som de steriliserte ble innplassert i. Deriblant ble mennesker sterilisert på grunn bakgrunn av psykopati, schizofreni og epilepsi, som var tre kategorier som ble brukt gjennom hele perioden. I 1944 blir også døve oppgitt som en egen kategori, og fire døve skal ha blitt tvangssterilisert med hjemmel i lov til vern om folkeætten. I løpet av krigen ser vi en tydelig eskalering i antall steriliseringer i Norge. I fra 1935-1939 ble i gjennomsnitt 67 personer frivillig sterilisert per år, med en topp i 1937 på 89 saker. I 1943 ble det gjennomført 148 tvangssteriliseringer, i 1944 297 tilfeller, og frem til frigjøringen i mai 1945 ble 117 personer sterilisert med tvang. I tillegg økte også antallet av både ankesaker og avviste saker i perioden.⁶⁹

Det økende antall steriliseringer og flere avviste anker skyltes nok ikke nødvendigvis at legene var NS medlemmer. Inngrep ble gjort ved ulike helseanstalter og sykehus rundt om i landet. Store deler av steriliseringsrådet var ikke NS medlemmer. Samtidig var det ikke noe som tilsa at det ble drevet systematisk eller åpent sabotasjen av den nye lovbestemmelsen.⁷⁰

⁶⁷ Haave P., «Sterilisering: tvang og frivillighet» i *Norghistorie.no*, Hentet 15. mai 2022 fra <https://www.norghistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/1649-sterilisering-tvang-og-frivillighet.html>.

⁶⁸ Haave, P., «Sterilisering under hakekorset» i *Norghistorie.no*, Hentet 15. mai 2022 fra <https://www.norghistorie.no/andre-verdenskrig/1743-sterilisering-under-hakekorset.html>.

⁶⁹ Gogstad, Anders. Chr. (1991) Helse og hakekors: Helsetjeneste og helse under okkupasjonstiden i Norge 1940-1945. Bergen: Alma mater forlag AS:209

⁷⁰ Gogstad 1991:209

Når det kom til utarbeidelsen og gjennomføringen av den nye loven, så var det en interessekonflikt mellom hva de tyske styresmaktene ønsket og hva det norske byråkratiet ønsket. Det første forslaget til lovtekst til lov om vern av folkeætta som de tyske styresmaktene skrev, ble revidert av det norske helsedepartementet. Departementet maktet å bytte ut «påtvinge» med «gi tilgang til» i abort delen og likedan ble «skal» til «kan». Det var innenriksdepartementets mening at en så aggressiv tilnærming som originalt, sannsynligvis ville ha skape mye motstand og forferdelse og dermed øke misnøyen i den allerede ustabile situasjonen i Norge.⁷¹ Departementet holdt ved at sterilisering skulle være frivillig og det skulle hentes inn samtykke fra kvinnene, og at verge og ektemann skulle få uttale seg. I tillegg skulle legen som sendte anmodningen videre sende pasienten til to andre leger som også skulle vurdere saken på objektiv måte.⁷² Pasienten kunne derimot ikke lenger selv komme med ønske om sterilisering eller abort, dette måtte komme fra som regel enten en lege eller psykiater. Innhenting av samtykke og frivillighet er ikke det samme.⁷³

Det var hovedsakelig rikskomissariatets juridiske- og helseavdeling som stod for ønske om endringen i loven, men også SS uttalte seg om lovutredningen. De ønsket en strengere straff for de som ikke fulgte loven og ville påse at alle leger måtte henvise genetisk syke (arvelige syke) til inngrep.⁷⁴ I 1942 sendte NS kvinneorganisasjon et brev til Medisinaldirekøten. De krevde at loven skulle utvides slik at flere kunne tvangssteriliseres. Dette ble begrunnet i et eksempel på en 22 år gammel kvinne som var åndssvak, mindre begavet og tuberkuløs og som hadde fått sitt andre barn. De ønsket å tvangssterilisere henne, men helsepersonalet fant ikke noen grunn da hun var ugift. Dette kan tyde på en tydelig splittelse mellom spesielt NS medlemmer og helsepersonell og ellers andre i samfunnet, som ikke sendte henvisning til seksuell inngrep selv om det i lovens ord hadde vært pålagt. Det var kanskje ikke en organisert motstand, men det var tydelig motstand blant legene og til dels departementet. Samtidig forteller dette om en mentalitet som bredte seg utover enkelte nordmenn i NS og ikke bare blant de tyske nazistene.⁷⁵

⁷¹ Gogstad 1991:201

⁷² RA/S-4279 NS administrasjon, Db: NS-administrasjon, L0098 Lov 2, lov om vern av folkeætta, 23.06.1942

⁷³ Haave, P., «Sterilisering under hakekorset» i *Norghistorie.no*, Hentet 15. mai 2022 fra <https://www.norghistorie.no/andre-verdenskrig/1743-sterilisering-under-hakekorset.html>.

⁷⁴ Gogstad 1991:199

⁷⁵ Gogstad 1991:198, Brev fra NS kvinneorganisasjon transkribert

2.4 Døve i Hitlers Tyskland

2.4.1 Tvangssterilisering av døve i Tyskland

Siden starten på 1900 tallet var det en voksende trend av tilhengere til læren og ideologien om at mennesker ikke var likeverdige. Spesielt blant den tyske eliten økte denne støtten. Henry Friedlander beskriver det som at genetikere, antropologer og psykiatere fremmet teorien om menneskelig arv kombinert med en rasistisk, ekstremt nasjonalistisk form av politisk ideologi basert på rase.⁷⁶ At dette synet hadde økende støtte i Tyskland på 1930-tallet, lot nazipartiet bruke denne ideologien om ikke-likeverd til å skape en politisk ramme i samfunnet, som gjorde det mulig å utøve denne ideologien i praksis. Vitenskapelig forskning på at mennesker var ulike ble fakta og ga et grunnlag for ulik behandling basert på hvor verdifulle de var. Funksjonshemmede, kriminelle, psykisk syke og mindre intelligente ble ansett som mindre verdifulle, enten fordi de i seg selv hadde en «skade» eller de for samfunnet hadde liten verdi. Læren fra en av grunnleggerne av kriminell antropologi, Lombrosos, gikk ut på at alle kriminelle hadde en eller annen form anatomisk anormalitet. For eksempel hadde alle kriminelle en eller annen form for epilepsi, mente han. Ikke bare knyttet læren hans funksjonshemmede til kriminelle, men også at de var født onde og ikke kunne kureres. De måtte bare stoppes, for enhver pris, til og med ved drap.⁷⁷

Denne læren ble støttet av det tyske nazipartiet, og vi kan tydelig se at den ble brukt da de etablerte sine grupperinger av mennesker de mente var mindreverdige. Den 14. juli 1933 ble Tysklands steriliseringslov endret. Lovendringen åpnet for at alle med en arvelig sykdom kunne steriliseres for å hindre spredning av dem. Blant de listet som kandidater var mennesker som var ansett som; medfødt svaksinnet, schizofrene, manisk depressive, arvelige epileptikere, arvelig blinde, arvelig døve, Huntingtons, arvelig deformasjoner og alvorlig alkoholisme.⁷⁸ Denne listen var nesten identisk med den som ble utgitt i Norge i 1943 av NS, den stammet tross alt fra denne tyske loven.⁷⁹ Denne loven åpnet ikke bare for at folk kunne søke om å bli sterilisert, men at leger og helsepersonell skulle melde ifra om pasienter som burde utredes til sterilisering. Om retten fant grunn til sterilisering, var det ikke lenger behov for samtykke. Det skulle da bli gjort med tvang.⁸⁰

⁷⁶ Friedlander, Henry. (1995) *The origins of Nazi genocide – from euthanasia to the final solution*. Chapel Hill, N.C: University of North Carolina Press:1

⁷⁷ Friedlander 1995:3

⁷⁸ Friedlander 1995:26

⁷⁹ Gogstad 1991:206

⁸⁰ Friedlander 1995:27

I Norge var det som sagt en veldig liten del som ble tvangssterilisert, både døve og øvrige. I krigens siste år var det snakk om 117 personer. I Tyskland derimot var sterilisering mye vanligere. Bare i lovens første år, i 1934, ble det sterilisert nesten 40 000 personer med bruk av tvang. Over 50% av disse var såkalte medfødt svak sinnset, kun 337 var døve. Fra 1934 – 1936 ble det gjennomført nesten 170 000 tvangssteriliseringer.⁸¹ Det er estimert at over 300 000 steriliseringer til sammen ble utført frem til 1939. Da ble sterilisering stort sett avløst av aktiv dødshjelp-programmene og sterilisering ble mindre brukt. Det er derimot en enighet om at rundt 75 000 nye ble sterilisert fra 1940 frem til krigens slutt.⁸² Døve utgjorde mellom 15 00 og 17 000 av disse. Mange var voksne, men en del var også barn. Disse ble sterilisert i løpet av oppholdet på døveskolene.

2.4.2 Døveskolene i Tyskland

Døveskolene i Tyskland ble påvirket av naziideologien slik store deler av landet ble. Lærerskolene for døve lærere fikk tidlig nye fag som eugenikk, arvelige sykdommer og fag som rettet seg mot samtidens velferdsproblematikk, hvor døvhet, arvelighet, eugenikk, sterilisering og bevaring var tematikk. De fikk opplæring i rasehygieniske teorier og spesifikt om døveskolens rolle i gjennomføringen av steriliseringsloven mot døve.⁸³ Lederne for lærerutdanningen i Tyskland, valgte lærerkandidater basert på politiske tilknytninger, og kunne dermed innsette lærere som delte hans syn på viktigheten av loven om arvelig sykdom. Samtidig var det vokst frem et syn på døve og dermed døveskolen som en byrde. At de kunne lære noe på skolen var irrelevant, da de ikke var fullverdige samfunnsborgere. At foreldre med normale barn ble straffet for å ha biologisk friske barn med å betale for at staten skulle drive døveskoler burde opphøre. Foreldre av døve barn burde bære hele kostnaden og om flere døve ble sterilisert, ble det færre døve elever og skolene kunne bukes til mer samfunnsnyttige prosjekter.⁸⁴

I de tyske skolene hadde de som i Norge ble kalt styrer, tittelen direktør. Disse direktørene ledet de ulike døveinstituttene, underviste og hadde overordnet ansvar for elevene. Det er ingen tvil om at lærerne og spesielt direktører sendte elever til sterilisering.⁸⁵ I 1936 skrev Direktør for lærerutdanning ved en av skolene at han ønsket en mors samtykke til å

⁸¹ Friedlander 1995:28

⁸² Friedlander 1995:30

⁸³ Biesold 1999:44

⁸⁴ Ryan, D., & Schuchman, J. (2002). *Deaf People in Hitler's Europe*. Gallaudet University Press:117-119

⁸⁵ Biesold 1999:45

sterilisere datteren i tråd med loven. Hans begrunnelse var at de allerede hadde sendt fjorten elever til samme sykehus med stor suksess. To uker senere kommer en oppdatering av at datteren er nå blitt sterilisert, og at i loven krevdes det ikke samtykke fra foresatte for personer over 15 år. Moren blir informert om at det ikke var noe hun kunne gjort og at datterens liv vil bli bedre nå uten barn, hun kommer til å få et så hardt liv uansett.⁸⁶ Andre direktører underviste blant annet mens de bar SS uniform, og har blitt beskrevet av tidligere elever som fanatiske nazister. Elever og notatet fra skolen har vist hvordan en direktør utredet 60% av elevene sine for arvelig døvhet. I tillegg sendte han 85 elever, 36% av elevene, sine til sterilisering. Blant disse var barn i åtte til ti års alderen. Dette tallet dekker bare opp til 1936, etter det er det mistanker om at han mellom 1936 og 1945 sendte 98% av alle elevene sine til sterilisering.⁸⁷ Dette var en gjennomgående trend på alle skolene, mange elever ble sterilisert, angitt av sine lærere. Blant direktørene viste de også etter krigen liten interesse i å dvele ved fortiden. Noen utdrag fra brev forteller om direktør Singer som hverken viste anger eller eierskap til sin rolle i at barn under hans forvaring ble fratatt sine menneskerettigheter, nedverdighet og drept. Han mente at døve og døvelærerne burde glemme det som hendte under krigen. De burde heller fokusere på å lære barna å snakke, slik at hjertene deres kunne bli varme og de kunne bli mennesker.⁸⁸

2.4.3 «Barmhjertighetsdrap»

Den nye loven i 1933, etterfulgt av masse steriliseringene som ble utført var forgjengeren til alle de masse mordene som ble begått av Nazi-Tyskland fra 1939 til 1945. I denne sammenhengen fokuseres det ikke på konsentrasjonsleirene og jødeforfølgelsen, men på de systematiske drapene som foregikk på helseanstalter i Tyskland. Det startet med funksjonshemmede barn, før de gikk videre til voksne. For så å gå videre til jøder og «sigøynere». Det første drapet var en nyfødt baby med store fødselsskader etter foreldrenes ønske. Godkjennelsen av dette «barmhjertighetsdrapet» førte til at Hitler implementerte et program som lot leger ta livet av barn med fysiske og psykiske defekter, det såkalte aktiv dødshjelp for barn programmet.⁸⁹ Programmet som senere også skulle inkludere voksne ble

⁸⁶ Biesold 1999:46

⁸⁷ Biesold 1999:49

⁸⁸ Biesold 1999:56

⁸⁹ Friedlander 1995:39

kjent som Euthanasia eller T4 programmet, oppkalt etter hvor kansellikontoret som administrerte programmet holdt til, Tiergartenstrasse 4 i Berlin.⁹⁰

Programmet ble drevet i hemmelighet, da Hitler ikke ønsket å risikere misnøye i folket, han hadde håpet å samle støtte til et slikt program. Det ble i hemmelighet skrevet et dekret som påla jordmødre og helsepersonell å rapportere alle nyfødte barn og barn opp til tre års alderen med døvhet, blindhet og mentalt tilbakestående for å nevne noe. Dekretet ble skrevet slik at det fremstod som at ministeriet ønsket å ha en oversikt over alle vanskeligstilte barn, enten for statistikk eller for å kunne tilby hjelp. Det ble aldri gjort klart hva den egentlige grunnen var.⁹¹ Det ble opprettet falske behandlingssenter hvor barna ble overført for å drepes, men foreldrene mottok etter litt tid beskjed om at barna deres hadde gått bort av lengre tids sykdom eller uventet sykdom.⁹² Det er estimert at nesten 5000 barn ble drept under dette programmet mellom 1939 og 1945.⁹³

Programmet for å drepe voksne funksjonshemmede foregikk samtidig som barna. Men for de voksne ble omfanget mye større. Selv om en stor del av disse voksne allerede var sterilisert, ble de overført til egne senter hvor de ble drept.⁹⁴ Frem til 1941 ble de voksne ofrene ofte drept med gass, mens barna ble medisinert eller sultet i hjel. I 1941 sendte Hitler ut en stoppordre for programmet, fordi det hadde blitt møtt med negativitet og kritikk i samfunnet. I realiteten ble aldri programmene stoppet, de ble bare flyttet bare ned i mer hemmelighet. Gass ble erstattet med injeksjoner og medisiner etter lærdom de hadde tatt fra barneprogrammet, som i motsetning til de voksne aldri stoppet da de ikke brukte gass. Massedrapene stoppet aldri, operasjonen ble bare mer hemmelig.

I alt døde det flere funksjonshemmede etter stoppordren enn det gjorde før.⁹⁵ Drapene ble dekket over ved at de pårørende først fikk brev om at deres kjære hadde blitt syke og overført til en ny avdeling og deretter hadde dødd.⁹⁶ Pasienter på sykehus var ikke blinde til hva som foregikk, en kvinne konfronterte leger fra T4 programmet « *well, are you agian looking for new victims, you mass murderer*», en annen skal ha ropt mot transporten som skulle ta henne til draps avdelingen «*Yes, we shall die, but Hitler will og to hell.*»⁹⁷ Det er estimert at det mellom

⁹⁰ Berenbaum, M. «T4 Program», i *Encyclopedia Britannica*, Hentet 06. mai 2022 fra <https://www.britannica.com/event/T4-Program>

⁹¹ Friedlander 1995:45

⁹² Friedlander 1995:48

⁹³ Friedlander 1995:61

⁹⁴ Friedlander 1995:62

⁹⁵ Friedlander 1995:151

⁹⁶ Friedlander 1995:177

⁹⁷ Friedlander 1995:171

1939 og 1945 ble drept rundt 200 000 mennesker under T4 programmet.⁹⁸ Av disse var 5000 barn.⁹⁹

I Norge ble det aldri noen lignende ordning som i Tyskland. Dermed var det helt andre utfordringer som opptok døveskolen i Trondheim under okkupasjonen. Selv om krigen allerede var i gang, ble nok de fleste overasket da tyskerne stod innenfor døra en tidlig april morgen. For døveskolens lærere og styrere skulle det bli et langt slit for å holde skolen gående de neste fem årene, og en hurtig evakuering fra byen ble starten på en krevende ny hverdag.

⁹⁸ Berenbaum, M. «T4 Program», i *Encyclopedia Britannica*, Hentet 15. mai 2022 fra <https://www.britannica.com/event/T4-Program>

⁹⁹ Friedlander 1995:61

Kapittel 3. Evakuering og reisevansker

3.1 Innledning

Evakueringen kom ikke helt uventet på døveskolen 9.april 1940. Selv om tidspunktet var uventet, var ikke konseptet det. Planen for hvor evakueringen skulle gå var klar og forberedelser iverksatt allerede lenge før okkupasjonen. Men det er en ting å forberede skolen på at man må evakuere på grunn av krig, det er noe helt annet å faktisk gjennomføre evakueringen. Skolen ble stilt ovenfor flere utfordringer under okkupasjonen. Reiser ble vanskelige, undervisning gikk tapt og lærere samt elever fikk merke krigen på kroppen. Det vi skal se på her er blant annet hvorfor ble det umulig å drive undervisning. I dette kapitlet skal vi se på hvordan skolen gjennomførte evakueringen 9. april, og vi skal se på hvordan krigen vanskeliggjorde reising for lærere og elever som skulle hjem på for eksempel ferie.

3.2 Evakueringen til Horg

Da nyhetene om okkupasjonen kom morgenen 9. april ble det straks kalt inn til lærermøte på skolen.¹⁰⁰ Lærerne ble raskt enige om at så mange elever som mulig skulle sendes hjem og resten skulle evakueres bort fra byen. Et fåtall av lærerne sa seg villige til å reise med barna som skulle sendes hjem, mens resten av elevene skulle dra til evakueringsplassen sammen med noen av de andre lærerne. Samtidig sa hele lærerstaben seg villige til å gjøre alt det arbeid som måtte være nødvendig for skolen. Allerede senere på dagen den 9. april reiste lærere og elever ut av byen.¹⁰¹ De eneste som ble igjen på skolen var skolens vaktmester, husmor og maskinist. De fikk i oppgave å holde et øye med skolen. Det var over 100 elever som bodde og ble undervist ved Døveskolen, og det var ingen liten oppgave å evakuere samtlige på en dag. Det at skolen lyktes med denne oppgaven, viser at de hadde mye erfaring med å gjennomføre reiser, men også at skolens personale og ledelse hadde lagt gode planer i forveien.¹⁰²

Det var bestemt fra før at skolen skulle evakueres til Horg, ca. 4 mil fra byen og der skulle barna fordeles på to plasser: Lundamo og Hovin. Allerede i september 1939 var det bestemt av kirke og undervisningsdepartementet at elevene i Trondheim skulle sendes hjem om byen ble angrepet.¹⁰³ Dette kommer frem i et skriv hvor skolen svarer på om de fortsatt ville

¹⁰⁰ Skjølberg har transkribert referatet fra dette lærermøte i sin bok fra 1992, se side 221

¹⁰¹ Skjølberg 1992:221

¹⁰² Skjølberg 1992:220

¹⁰³ SAT/A-5280 Trondheim offentlige skole for døve (TOSD), serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer, 09.09.39

kunne ha undervisning om de mennene som var stridsdyktige ble innkalt, i alt 3 lærere og en maskinist. Som daværende styrer Fjørtoft skrev var de øvrige lærerne enten for gamle eller stridsudyktige. Han mente at det alltid kom til å være mulig å skaffe vikarer for disse lærerne, men at det neppe kom til å være nødvendig. Styrer Fjørtoft forventet at dersom militæret gikk til det skrittet å kalle inn skolens ansatte, så ville skolen allerede ha sendt hjem sine elever, og vikarer var derfor unødvendige.¹⁰⁴ Det er en veldig fredstids tankegang som preger dette brevet. At Fjørtoft ikke ser noen problemer med å skaffe vikarer om de fortsatt er åpne, bunner enten i et håp om normalitet i krigstid eller at han ikke ser noe poeng med å problematisere drift, da skolen sannsynligvis ville blitt stengt. Dette på bakgrunn av bestemmelser kirke og undervisningsdepartementet om at alle elever skal sendes hjem eller ut av byen om det blir luftangrep i Trondheim.¹⁰⁵

Det at skolen hadde gode rutiner på å reise med elevene betød ikke at alt gikk knirkefritt under evakueringen. For eksempel viste det seg noen dager etter evakueringen at de elevene som bodde nære byen hadde blitt med til Lundamo istedenfor å bli sendt hjem. Dermed reiste de hjem, mens flere av lærerne som hadde meldt seg til å følge barn hjem reiste ut med de elevene som bodde sørover. To av disse lærerne var Anna Vik og Rolf Iversen som reiste med 14 barn til Møre og Romsdal den 14. april.

3.2.1 De første hjemreisende

Dette var starten på en lang sommer hvor skolen sendte hjem så mange elever som mulig, da skolens ledelse heller ville ha barna hjem enn evakuert på landet.¹⁰⁶ Anna Vik skrev i 1941 en beretning om de to reisene hun foretok med å få barna hjem i 1940. Hun forteller om en lang og vanskelig reise med å frakte til sammen 32 barn hjem fordelt på to reiser, med bare 2 ledsagere per tur.

Den første turen gikk til Møre, Romsdal, Nordfjord og Sunnfjord den 14. april med 14 barn. Den andre turen gikk til Hardanger, Haugesund og Stavanger den 13. juni med 18 barn. Når alle barna skulle så forskjellige veier, var dette ikke noen enkel oppgave. Vik og hennes ledsagere måtte jobbe iherdig med å få reisekabalene til å gå opp, fordi det ikke var mulig å detaljplanlegge en reiserute på forhånd. På ett tidspunkt ble de anholdt av militærvakta og krevd

¹⁰⁴ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer, 09.09.39

¹⁰⁵ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer, 03.02.40

¹⁰⁶ Skjøelberg 1992:224

å avlegge legitimasjon. Selv om frøken Vik spekulerer i at de var mistenkt for spionasje virker det ikke som om deres stopp ble dramatisk da hun raskt går videre i sin fortelling. Det er mulig at to voksne som iherdig diskuterer og jobber over papirer kan virke mistenkelige, men gitt datoen kan det likeså godt være en ren forsiktighet utvist av militæret.¹⁰⁷ Det er kanskje viktige å påpeke igjen at ingen av de voksne som jobbet på skolen var døde. Skolen underviste i talemotoden, med noen tegn til hjelp, så samtlige lærere var hørende.¹⁰⁸ Det tok ett par døgn å få levert alle barna. Ålesund, Volda, Vestnes var noen av stoppene på reiseruta, og alle barnene på turen kom til slutt hjem. Frøken Vik skrev om hvordan hun husker reisen den korte tiden etter krigen kom til Norge;

Overfylt, overfylt, overfylt preget alle kommunikasjonsmidlene i de dagene. I kupeene satt vi over hverandre, i bussene stod folk i timevis og på båtene var det snaut om sitteplassene. Folk var opprevet, oppskaket og forstod liksom ingenting av hva som hendte. [...] alle reiste fra hus og heim i vill panikk. Pengelause var de fleste, sultne var mange og flere hadde ikke sovet ordentlig på flere døgn. Men folk var tause, ingen klagde, der hersket ro og alle hjalp hverandre.¹⁰⁹

Vik forteller at det var mange som hjalp de på reisen hjem. De fikk gratisbilletter til Mørebåten av en forretningsmann i Ålesund og Fylkesmann Seip fra Sogn og Fjordane ordnet slik at de fikk reise sammen i buss ved å flytte andre passasjerer over i bil. Selv delte Vik og barna ut deler av maten sin gratis da reisen hadde gått raskere enn forventet. På Dombås fikk hun hjelp av to flyktninger fra Bergen som viste hun hvordan man benyttet evakueringskortene som de reiste på. Det bare var å gå til lensmann på stedet, så ordnet han reisen videre. Denne beretningen er skrevet ca. 1 år etter reisen fant sted og frøken Vik har dermed hatt tid til å reflektere over andres og sine egne handlinger på reisen. De inntrykkene hun fikk har hun hatt tid til å bearbeide og å sette i perspektiv. Dette gjør at fortellingen hennes virker mer objektiv i det at den går igjennom de krigshendelsene som de bevitnet på turen på en systematisk måte uten særlig emosjonelle beskrivelser. Det gir samtidig ett godt overblikk på hvordan det faktisk var å reise, samt hvor synlig krigen og okkupasjonen i Norge var. På den andre siden tar hun seg mye tid til å beskrive alle de ulike reisende og hvordan de hjalp hverandre under turen. Det kan

¹⁰⁷ Skjølberg 1992:226

¹⁰⁸ Uten forfatter, «Norsk skolehistorie», i *Norsk-døvemuseum.no*, hentet 01. mai 2022 fra <https://norsk-dovemuseum.no/norsk-skolehistorie>

¹⁰⁹ Skjølberg 1992:226

tyde på at det har satt seg spesielt i henne som et minne fra den reisen, da det var en lang og kaotisk tur med mye usikkerhet.

Den gode hjelpen de fikk var nok med på å skape mer trygghet og mindre isolasjonsfølelse, da de fleste som reiste nok var like usikker og redde for den situasjonen de befant seg i. Vi kan se for oss at en såpass usikker situasjon lett kunne ha ført til fiendskap og en kniving om mat og transportmidler, men ifølge frøken Vik var det ikke dette som skjedde. Vik skriver at riktignok var folk panikkslagne, men til tross for dette så hjalp alle sammen hverandre. Også de reisende fra døveskolen hjalp sine medreisende, da de forsto at turen ville bli kortere enn antatt begynte de å dele ut maten de hadde med seg til de andre reisende. Det er mulig at de uansett hadde gjort dette om turen hadde vært under normale omstendigheter, men med tanke på all vekten frøken Vik legger på hvor hjelpsomme alle var, virker det mer sannsynlig at de med største selvfølge ga bort den ekstra maten til de andre da alle bidro til å ta vare på hverandre, ikke bare innad i deres reisegruppe, men alle som reiste under krigen.¹¹⁰

Noe av det som skiller seg ut her fra før krigen er at det var vanligvis ikke lærerne som reiste med barna. Barna reiste aldri alene, men de pleide å bli sendt med ledsagere som skolen leide inn, eller slektninger som kom og hentet de.¹¹¹ At det var lærerne selv om som reiste med barna var derfor uvanlig. Men det var nok ganske annerledes for barna også. Frøken Vik forteller at på alle havner og stasjoner var det store ansamlinger av folk som ville høre nyheter. Brevpost var stoppet, telegram og telefon var kuttet så nyheter kom med de reisende. På den ene siden skriver frøken Vik at de merket lite til krigen da de skulle levere barna, men på den andre siden merket de at folk var engstelige. Spesielt på Vestlandet lot det seg merke, fordi der hadde det blitt beordret mobilisering unge menn var reist i krig.¹¹² Dagen før de ankom Åndalsnes hadde det vært bombing der, så når de reiste gjennom var nok alvorret tydelig for både barn og voksne. Hun forteller også at blending var satt i effekt uten at folk hadde fått tak i skikkelig blendingsutstyr, så mye var mørklagt innendørs og ekstra uhyggelig som hun skriver.¹¹³ Det er kanskje først på tilbaketuren at frøken Vik fikk merke krigen bedre. Da forteller hun om at hun fikk plass på en buss sammen med en gjeng militære gutter som hadde rømt fra sine båter utenfor Bergen og en sersjant som skulle til Åndalsnes. Vik skriver at dette var personer som ble prioritert hjulpet frem mot sine reisemål, og hun var heldig da hun fikk

¹¹⁰ Skjølberg 1992:228

¹¹¹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, fra døveskolen, 01.07.39

¹¹² Skjølberg 1992 :228

¹¹³ Skjølberg 1992:229

bli med på en ekstra busstransport som ble satt opp for disse soldatene i retning Trondheim. Reisen sammen med soldatene gikk knirkefritt, og frøken Vik ankom Trondheim i god behold. Hun fikk skyss med privatbil til den evakuerte skolen i Gauldalen. Her derimot hadde det vært merkbar krig mens hun var ute, det var sprengte broer og hun måtte gå en del av veien.¹¹⁴

3.2.2 Merkbar krig på Lundamo

I hvilken grad skolen merket krigen under evakueringen er helt avhengig av hvilken korrespondanse man ser på. Tar man utgangspunkt i brevene som ble sendt hjem til barnas foresatte får man en fortelling, leser man derimot korrespondanse sendt til direktøren for døveskolen blir saken en helt annen. Et eksempel på dette er et brev som ble sendt hjem til alle foreldre etter evakueringen til Horg. Brevet er udatert, men innholdet viser til den første tiden under evakueringen. «*Alt er vel med barna, så De behøver ikke være engstelig. Men for å sikre barna full trygghet, vil de så snart omstendighetene tillater det, bli hjemsendt.*»¹¹⁵ Dette er den beskjedne som går igjen i flere brev til foreldre. 10 juni sendes alle barna som skal reise den 13. juni med et brev hvor det står blant annet at barna hele tiden har vært friske og at fungerende styrer Hansen tror de har hatt godt av den friske luften. Det samme kan leses i et brev fra 6. mai hvor Hansen avslutter brevet til en foresatte med «*Alt står vel til med guttene deres og de har hatt det riktig deili her i Horg.*»¹¹⁶ Her viser Hansen en tydelig trend i brevene som sendes hjem til barnas foresatte. Det er alltid inkludert en setning om at barna har det bra, er friske eller har hatt godt av å være ute på landet. Dette tyder på det er en bevist handling fra styreren som kanskje har et ønske om å berolige foreldrene. Dette fremstår helt naturlig, elevene stort sett var langt unna hjemme og foreldrene nok var klare over at krigen også foregikk i Trondheimsregionen. Samtidig kan det også være at barna faktisk ikke har merket så mye til krigen som man kanskje kunne tro, da de tross alt ble evakuert tidlig og de fleste ikke vil ha mulighet til å høre flyalarmer, bombing, skyting og mye av det som forbindes med krig.¹¹⁷ Barna ble også stort sett holdt på gårdene og i nærområdet så inntrykkene kan ha vært minimale. Disse brevene kan fort gi inntrykk av at skolen og dens elever hadde et svært idyllisk sommeropphold på Horg, og det er ikke før man leser fungerende styrer Hansens brev til direktør Pedersen at man får presentert et helt annet bilde.

¹¹⁴ Skjølberg 1992:230

¹¹⁵ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til fungerende styrer, udatert

¹¹⁶ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, fra fungerende styrer, 06.05.40

¹¹⁷ Sander 2006:62

Brevet fra fungerende styrer Hansen til direktøren for døveskolen 1. mai 1940 redegjør ikke kun for hvordan de hadde det på Horg, for en stor del av brevet forteller om hvordan de har merket krigen der. Dette brevet har en ganske annen tone enn de brev som gikk hjem til foreldrene. Men dette brevet passer også på å inkludere at barna er friske og ser godt ut. Til forskjell for alle de brevene til foresatte, forteller han at så godt som alle var forkjølet da de kom dit. En triviell detalj, men bygger under mistanken om at Hansen bevisst brukte brevene hjem til å betrygge de foresatte. Videre skriver han til at de har hatt utfordringer med å bringe varer etter at broen ble sprengt. Dette er nok den samme broen som frøken Vik refererte til i sin beretning. Det som gjorde det hele lettere, var at lærer Bayer fikk tak i en lastebil så de kunne transportere sko, klær og ting fra skolen i byen til Horg. Men etter at broen ble sprengt måtte de få i gang en avtale med Samvirkelaget slik at de kunne hente varer ved den sprengte broen, frakte de over et jorde og til bilen som videre fordelte forsyningene på Hovin og Lundamo. Uten denne hadde nok utfordringen vært større med å sikre forskyvninger.

Selv om han fortalte at arbeidet med å reparere broen var i gang, er det tydelig at han var bekymret for situasjonen. «Tyske soldater holder for tiden på med dette arbeidet. Håper at vi også får benytte broen, så vi slipper omlasting. Som situasjonen nu er, føler vi oss nokså avstengt. [...] enkelte spennende dager i de tre uker vi har bodd her. Som for eks.. den dagen kampen om Støren foregikk. Da hadde vi kanonkuler fra to noe større kanoner like over hodene på oss.»¹¹⁸ Her viser Hansen at det ikke bare har vært rolige dager og ingen merknad til krigen. Det er et ganske annet bilde enn det som ble fortalt de foresatte. Det er med dette tydelig at de også hadde fått kjenne krigen på kroppen. Ut ifra fra Hansens brev virker det som det var relativt rolig, selv om det kan nok ikke var veldig avslappende å se og høre kanonkuler over hode, eller å se krigen utfolde seg med sprengte broer. Han skrev selv at det ikke var noen panikk av noe slag hos hverken elever eller voksne blant de fra døveskolen. Men at man fort i den tiden fikk en uvilkårlig fatalistisk innstilling. Det burde også nevnes at Horgmo gård lå ca. 2 km fra Lundamo stasjon i retting syd. Under 2 km fra Lundamo i motsatt retning, mot byen var det 14. april kamper i Kjelstad hvor 12 tyske soldater og 2 norske ble drept. Det var under 4 km fra disse kampene til der hvor pikene var innlosjert på Horgmo, men bestyreren nevner ikke noe annet enn at de hadde opplevd litt av hvert.¹¹⁹

¹¹⁸SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 01.05.40

¹¹⁹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 01.05.40

Det finnes samtidig ett brev fra noen dager senere til direktøren fra Hansen. Her forteller han at de i dag, 11 mai, hadde sett hundrevis av tyske motorkjøretøy med soldater på vei nordover. Han mener dette bekrefter at tyskerne hadde flyttet hovedkvarteret sitt fra Oslo til Trondheim slik ryktene har sakt. «[...]slå oss til ro og være glade for at kampene i området er over. For ca. 14 dager siden brakte jeg det samme spørsmålet på banen» Dette kan tyde på kampene som utspilte seg på Lundamo var merkbare også for skolen, i alle fall for de hørende. Spørsmålet han nevner dreide seg i om de skulle flytte skolen tilbake til byen for å hindre at tyske soldater tok og rekvirerte skolens lokaler. Dette ble han gjentatte ganger frarådet av både politi og rådmann i byen, da de mente at situasjonen var for uavklart der. Med tanke på at brevet er fra tidlig mai, og ca. 14 dager før ville vært ikke lenge etter kampene på Lundamo, er det forståelig at han søker råd hos politiet i byen om de kan flytte tilbake.¹²⁰

Med tanke på at Hansen først ønsker å dra tilbake allerede i slutten av april, vil det være naturlig å anta at noe av grunne var de merker kampene på Lundamo, da dette nok ble opplevd som utrygt.¹²¹ Hansen slår seg tydelig til ro og forteller gjentatte ganger etter dette, også i samme brev at det for tiden er stille med krigen og at alle barna er friske, brune og blide.¹²² Ut ifra hvordan han beskriver oppholdet på Horg, virker det som de den første tiden la litt merke til krigen, men at etter dette var det rolig. Så lenge ingen barn ble redde, skadet eller utsatt for reel fare, kan det tenkes at han ikke så det riktig å informere foreldre, spesielt da det var så uklart om alle ville få reise hjem. Hvor mye disse barna fikk med seg er også vanskelig å si sikkert, men ut ifra andre brev tidligere hvor skolen har vært nødt til å disiplinere elever og ved dødsfall, har skolen skrevet svært detaljerte brev til foreldre og fylkeskommuner. Derfor er det heller usannsynlig at det hendte noen alvorlige hendelser under oppholdet på Horg. Dette styrkes også av at Hansen avslutter et av sine brev til direktøren 1. mai med å invitere henne på besøk, så hun selv får se hvordan de har det. Det er trolig ikke noe han hadde gjort om han følte det utrygt. I tillegg så tok Hansen med seg sine egne barn og kona til Horg, noe han neppe hadde gjort dersom han opplevde oppholdet der som utrygt.¹²³

¹²⁰ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 11.05.40

¹²¹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 19.07.40

¹²² SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 11.05.40

¹²³ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 01.05.40

3.3 Oppholdets begrensede muligheter

Tilbake i Gauldalen hadde elevene blitt delt allerede på toget under evakueringen. Jentene gikk av på Lundamo sammen med Fungerende styrer Hansen, inspektrisene frk. Bødal og frk. Sæther, samt husholderske Rødhammer og Hansen. På Hovin gikk guttene av sammen med herr Oversand, fru Vold, frk. Slethaug, gårdskar Iversen og husholderske Helland og Bottengård.¹²⁴ Denne fordelingen av lærere ble forandret utover sommeren slik at alle fikk en sommerferie og fri. Den 1. mai 1940 skrev fungerende styrer Hansen til direktøren for døveskolen, frk. Marie Pedersen om hvordan forholdet på gårdene hadde gått så langt. Han fortalte følgelig om at pikene bor på Lundamo, på gården Horgmo.¹²⁵ Her hadde de fått leie et sommerhus i tilknytning til gården så alle de 30 gjenværende jentene var samlet i to hus på samme gård. Der hadde de felles oppholdsrom og kjøkken og levde samlet.¹²⁶ Guttene var plassert på 12 gårder på Hovin. Og etter hver når de hadde fått sendt hjem flere barn, så gjensto det kun 33 gutter og da samlet de dem sammen på 6 gårder istedenfor. Gutteløsningen, som medførte at elevene ble delt på 12 og deretter 6 gårder, stilte skolen ovenfor andre utfordringer enn den løsningen som de fant for jentene. Jentenes løsning fungerte mye bedre enn guttenes løsning. Jentene var samlet, og lærerne bodde på gården eller like ved og de var samlet hele dagen og enklere å holde øye med.¹²⁷ Guttene bodde spredt så lærerne som bodde på andre gårder måtte gå inspeksjonsrunder dag som natt for å passe på barna. Skolen måtte leie et losjerom for å ha en felles spiseplass og oppholdsrom for guttene.¹²⁸ Datoen på brevet gjør at man vet at på dette tidspunktet hadde de som bodde i nærheten av byen blitt sendt hjem, så vel som den første puljen til Vestlandet. Av 40 jenter og 41 gutter som gikk av toget hadde 18 dratt hjem og flere skulle bli sendt hjem utover sommeren, til det i juli kun gjenstod 30 barn som hadde familier som bodde i nord. Det er klart at denne fordelingen på gårdene ikke lignet slik de hadde det på skolen i byen, men spesielt krevende var det hos guttene hvor elevene bodde spredt rundt omkring på trange gårder.

Elevene ble evakuert midt i skoleåret, og det var en god stund gjenstående før sommerferien. Spørsmålet om hvordan skolen skulle håndtere undervisning under evakueringen ble tatt opp ganske tidlig. Fungerende styrer Hansen skriver følgende: «*Jeg har*

¹²⁴ Skjølberg 1992:224

¹²⁵ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 01.05.40

¹²⁶ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til byrådssjef Oslo fra fungerende styrer, 11.06.40

¹²⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 01.05.40

¹²⁸ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til byrådssjef Oslo fra fungerende styrer, 11.06.40

med mine kollegaer drøftet spørsmålet om å sette igang undervisning for barna, men vi har kommet til det resultat at foreløpig lar det seg ikke gjøre. Vi måtte jo da skaffe oss lokaler og undervisningsmaterialer – men det koster jo penger og disse må det nok spares på i disse tider.»¹²⁹ Han trekker frem noen viktige poeng for hvorfor det ikke lar seg gjøre å drive undervisningen. Det viktigste er som han sier lokaler og undervisningsmaterialer. Det han ikke trekker frem er at store deler av undervisningen til elevene foregikk i praktiske fag, og det krevde sløyd- og skredder-verksted og systue. Det hadde nok ikke vært mulig å få disse fagene opp til Horg. Andre aspekter som lese-, skrive- og tale-trening kunne nok ha blitt undervist, men det krever også at lærerne er til stede. Problemet med dette, som fungerende styrer Hansen poengterer var at lærerne måtte bo på plassen for å kunne undervise, og på Lundamo kunne det kanskje ordnes. På Hovin derimot var det allerede overfylt og dårlig med plass og dermed vanskelig å få gjennomføre.¹³⁰

Et annet poeng som ikke kommer frem, var problematikken med å undervise kun deler av elevene. Mange elever hadde reist hjem. Totalt hadde skolen rundt 100 elever og i mai var det kun 60 elever igjen, og det var ikke snakk om å kalle tilbake elever før til høsten. Tvert imot, skolen jobbet i denne perioden kontinuerlig med å sende barn hjem. Så undervisningen hadde blitt for de som var evakuert til Horg, og det kunne fort ha gitt en ulempe for de barna som allerede hadde reist hjem. Dermed ble det ikke noe mer undervisning for elevene etter evakueringen 9. april. Det betyr ikke at de ikke hadde noe å ta seg til mens de var evakuert. Hugging av ved, sortering av potet og steinplukking fra åkerne var noe av det som elevene fikk være med på. Fungerende styrer Hansen skriver til direktøren at han håper at elevene kan få være med å så potet, dette etter ønske fra de lokale bøndene som tydeligvis hadde funnet god hjelp i elevene.¹³¹ Alle elevene ble naturligvis ikke behandlet likt. De yngste elevene hadde lettere oppgaver og mye lek, mens de eldre fikk tjene litt lommepenger.¹³² Hansen virker å legge stor stolthet i at de hadde fått et godt forhold til de fastboende. Han skrev at de har fått et godt forhold og at de fastboende kan fortelle at «*Det er ikke alle evakuerte som er som dere.*»¹³³, som var et utsagn som ble ment i best mulig betydning. Slikt tilbrakte elevene som ikke kunne

¹²⁹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 01.05.40

¹³⁰ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 01.05.40

¹³¹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 11.05.40

¹³² Skjølberg 1992:224

¹³³ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 11.05.40

bli sendt hjem sommeren. Samtidig, så arbeidet styreren og lærerne for at skolen kunne opprettholde og gjenopprette en så stor normalitet som mulig.

3.3.1 Konfirmasjon tross evakuering

Skolen forsøkte selv under evakueringen å opprettholde en hvis normalitet. Et eksempel på dette er at skolen arbeidet hardt for å få gjennomført konfirmasjon for avgangselevne. Av de 22 elevene som var ferdige på skolen og som skulle konfirmeres våren 1940 ble ti av de sendt hjem under evakueringen. Om de resterende elevene ble konfirmert er uklart. Skjølberg skriver at åtte av disse ti ble konfirmert på hjemstedene sine.¹³⁴ Med tanke på at døvepresten i Nidaros og Hålogaland samlet adressene til de hjemreise elevene slik at han kunne kontakte de, virker dette å stemme. Ved å kontakte de kunne han forsikre seg om at de ble konfirmert på hjemstedet sitt.¹³⁵ For de som ble igjen på Horg, så arbeidet både døveskolen og den lokale døvepresten i Nidaros og Hålogaland for at barna skulle konfirmeres i løpet av mai eller juni. Styrer Hansen foreslo at barna kunne konfirmeres i Horg kirke tidlig i mai, men døvepresten ønsket heller å se an situasjonen i håp om at barna kanskje kunne døpes i Trondheim i juni.¹³⁶ Som vi har sett, så fikk ikke døveskolen returnere til Trondheim før etter sommeren, og det ble konfirmasjon i Horg kirke den 2 juni.¹³⁷ Så en viss normalitet ble det for avgangselevne.¹³⁸ Skolen jobbet store deler av sommeren med å få sendt hjem elever, men ikke alle kunne dra hjem.

3.4 Reisevansker for elevene

3.4.1 Barna fra Nord som måtte bli igjen

Kontinuerlig gjennom våren og sommeren forsøkte skolen å sende hjem så mange elever som mulig. Av barna fra Vestlandet og midt-Norge dro de første som sakt hjem i april, men de resterende barna fra Vestlandet måtte vente nesten to måneder. Først 13. juni fikk de reise hjem.¹³⁹ Disse barna fikk med seg et brev fra fungerende styrer Hansen. «*Jeg tror de har hatt godt av det ufrivillige oppholde på landet. Vi har etter hvert forholdene har tillatt det, sendt barna hjem. [...] Når skolen kommer i gang til høsten, er ennå ikke godt å vite.*»¹⁴⁰ At de hadde sendt hjem barna så fort det lot seg gjøre, går igjen i flere av brevene og det er jo naturlig da

¹³⁴ Skjølberg 1992:230

¹³⁵ SAT/ A-5280 Trondheim offentlige skole for døde (TOSD), serie D/L0012, til styrer fra døvepresten i Nidaros, 07.06.1940

¹³⁶ SAT/TOSD, serie D/L0012, til styrer fra døvepresten i Nidaros, 08.05.1940

¹³⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til foreldre fra fungerende styrer, 02.07.40

¹³⁸ SAT/TOSD, serie D/L0012, til styrer fra døvepresten i Nidaros, 07.06.1940

¹³⁹ Skjølberg 1992:230

¹⁴⁰ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til foreldre fra fungerende styrer, 10.06.40

lærerne ønsket så langt det var mulig å få sendt barna hjem. Det ble også undersøkt om det var mulig å sende barna nordfra hjem. To fedre fra nord for Trondheim, i Namdals området, fikk barna sine hjem i mai. Dette var det ikke styreren som fant en løsning på, men faren til 3 små gutter.¹⁴¹ Han mente at det gikk an å sende de med motorbåten Namdal, og styreren ble ser ut til å ha blitt betrygget av at dette var en avgjørelse som faren til barna selv fattet og anså som trygg.¹⁴² Styreren henvendte seg samtidig til denne faren og spurte om han også kunne la en annen liten gutt reise i lag med hans tre sønner, siden denne gutten ikke bodde langt unna og foreldrene hans kunne hente han på kaien. Dette godtok faren, og dermed fikk ytterligere fire barn og to familier være sammen resten av sommeren.¹⁴³

Noen av de som var ferdige uteksaminerte måtte bli igjen på skolen over sommeren, selv om de var blitt konfirmert. Dette var ungdommer fra Nord-Norge, og de kunne ikke bli sendt hjem fordi det fortsatt foregikk kamphandlinger og bombing som førte til usikre reiseforhold i fylkene nordover. Skolen jobbet iherdig utover våren med å få sendt alle hjem, også elevene fra nord. Blant de som var uteksaminert var en gutt som hadde foreldre i nord, men som også hadde en onkel som bodde på Vestlandet. Styreren skriver til onkelen og spør om ikke han kan ta inn sin brorsønn, da han var ferdig uteksaminert fra skolen. Tilsynelatende ble dette løsningen for denne ungdommen, ettersom all transport nordover var stengt.¹⁴⁴

I april ventet skolen på at det skulle roe seg såpass at de kunne sende de resterende elvene hjem. Det skjedde ikke, i alle fall ikke nordover. Men i starten av mai dro noen litt nordover. I juni reise de resterende barna til Vestlandet og sørover. Da gjenstod kun barna fra nord. I tidlig juli begynte ting endelig å se lysere ut, og hurtigbåtene gjenopptok driften. Den 2. juli sender styreren et brev hjem til foreldre og spurte om de ønsket å ta ansvaret for at barna ble sendt med hurtigbåten til kirkenes, da skolen ikke kunne ta den avgjørelsen på vegne av foreldrene. Hansen poengterte til foreldrene at det var en minefare som måtte tas hensyn til, men om foreldrene ønsket det så skulle de sende barna hjem.¹⁴⁵

Nokså ventet kommer blant annet ett svar fra en far og mor fra Finnmark som ønsker datteren sin sendt hjem til dem. Selv med styrerens advarsel om at det kan være farlig å reise nordover, ønsket foreldrene å få hjem barnet.¹⁴⁶ På den ene siden kunne det nok føles tryggere

¹⁴¹ Kilden er feildatert til 1949 av fung. Styrer Hansen. Døveskolens skolearkiv og arkivverket i Trondheim har datert riktig. Rett årstall er 1940.

¹⁴² SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, fra fungerende styrer, 06.05.40

¹⁴³ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, fra fungerende styrer, 06.05.40

¹⁴⁴ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til lærer fra styrer, 06.06.40

¹⁴⁵ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til foreldre fra fungerende styrer, 02.07.40

¹⁴⁶ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til fungerende styrer, udatert

å ha barnet hos seg, hvor de fysisk kunne beskytte det selv. For det andre hadde man ingen indikasjon på hvor gamle disse barna var, da skolen har elever fra 7 – 18 år. Derimot skulle det vise seg at det ikke ville ha noen betydning om man var villig til å ta sjansen på å ta hjem barna eller ikke, for allerede kort tid senere 11. juli ble ett nytt brev sendt fra skolen. «*vedtaket er gjort av omsyn til elevenes sikkerhet, og bl.a. for å undgå mulige minefare og alle de vanskeligheter som på mange steder er oppstått særlig med lokaltrafikken. – Dessuten kan det jo også komme til å melde seg vanskeligheter for tilbakereisa i høst.*»¹⁴⁷ Da hadde styreeren sammen med direktøren besluttet at det var for risikabelt å sende hjem barna nordover, delvis pga. usikkerhet med båtene, men også minene i vannet. I tillegg legger styreeren vekt på at elevene har hatt så redusert skoleår i år at hvis de ikke klarer å få elevene tilbake til høsten vil det være svært uheldig for dem. Dette argumentet fungerte da ikke for de som allerede var konfirmert, så trykgheten veide nok mye tyngre enn tapt utdanning.

Samtidig forsikret Hansen de foresatte om at alle har det bra og skal hilse så mye til mor og far i heimen.¹⁴⁸ Ut ifra situasjonen i Norge på våren er det forståelig at styreeren ikke vil sende barn hjem, og særlig en hendelse i juni illustrerer den risikoen som eksisterte i enkelte byer i landet. Den 25. juli mottok skolen et brev fra Narvik skifterett. Skifteretten svarer på Styreeren tidligere brev om hvorvidt foreldre i nord ønsket at barna skal sendes på foreldrenes ansvar med hurtigbåtene. Svaret lyder at barnas foreldre er døde og det er ingen i byen barna kan være hos.¹⁴⁹ De måtte bli på skolen inntil videre. Med tanke på at dette er fra Narvik i juli 1940 vil det være naturlig at første tanke går til at foreldrene ble drept under kampene som fant sted i byen. Et annet brev som er datert 30 juni 1940 viser at det er kommet beskjed allerede da om foreldrenes bortgang for en tid siden, da det i dette brevet bekreftes at barnet har fått plass på et hjem for døve utenfor Oslo.¹⁵⁰ Når eksakt denne beskjeden kom til skolen er vanskelig å si, men at den kom før 11 juli er sikket. Om dette kan ha vært med på avgjørelsen til styreeren og direktøren om å ikke sende barna nordover kan godt tenkes. Så selv om det ble gjort en innsats fra både skolen og foreldre, ble altså 30 barn fra de nordligste fylkene værende sammen med skolen hele sommeren helt til skolen fikk flytte tilbake til byen i starten av august.¹⁵¹

¹⁴⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til foreldre fra fungerende styrer, 11.06.40

¹⁴⁸ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til foreldre fra fungerende styrer, 11.06.40

¹⁴⁹ SAT/TOSD, serie D/L0012, til Trondheim offentlige skole for døve fra Narvik Skifterett, 25.07.1940

¹⁵⁰ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Døvepresten i Nidaros fra fungerende styrer, 30.06.40

¹⁵¹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til lensmann Horg fra fungerende styrer, 09.08.40

3.4.2 Skolestart, problemer med å få tilbake elevene

Da styrer Hansen sendte det endelige svaret på at elevene ikke ble sendt hjem, var en av faktorene at det muligens ble vanskelig å få elevene tilbake igjen til skolens oppstart igjen til høsten. Da skolen startet opp igjen høsten 1940 var det uten en del elever. Grunnet at de elevene som ikke hadde kunnet reise hjem på sommerferie fortsatt var i byen sammen med skolen, ble det bestemt at de skulle starte opp igjen 19 august. Hansen forteller Fauske skolestyre i september at det har startet opp med de barna som ikke kunne sendes hjem, altså 30 barn fra nord. Det var på dette tidspunktet ikke aktuelt å ta inn flere da de ikke kunne beskytte og at nærmere beskjed ville komme senere.¹⁵² Men i slutten av august skriver han til byråds sjefen Heggstad i Oslo at skolen startet opp med 52 elever 19 august.¹⁵³ Det var planlagt at det skulle kalles inn 17 nye elever som var meldt inn, i tillegg til de gamle som var innskrevet på skolen. Derimot viste det seg å bli vanskelig da det var ett krav om at skolen skulle ha beskyttelsesrom for alle skolens elever og funksjonærer og da det nye beskyttelsesrommet ikke stod ferdig til skolestart fikk også nye innkallinger vente på seg.¹⁵⁴ Der skolen i Fauske fikk klar beskjed om at elevene ikke kunne komme enda, får en mor i motsetning beskjed om at en elev fra eller til ikke er så farlig, så om hun kan ordne med transport og ledsager til sønnen sin så kan hun bare sende han til døveskolen.¹⁵⁵ Til slutt får alle elevene komme tilbake i oktober. Etter masse arbeid med å først få sendt hjem elever, for så å gjøre det mulig for de å komme tilbake, var skolens utfordringer fortsatt ikke over.

Skolens problemer med å få sendt elever hjem var langt fra over. På den ene siden ble det nødvendig å holde sommerleir på Lundamo både i 1941 og 1942.¹⁵⁶ Tidlig på sommeren i 1941, så det i lang tid ut som at det skulle bli mulig å sende alle elevene hjem til familiene sine. 22. juni 1941 skulle elevene fra Troms og Finnmark reise hjem på sommerferie, men før avreise kom meldinger om forandringer i krigen. Tyskland hadde gått til angrep på Sovjetunionen, som i Norge førte til uroligheter på grensen i nord.¹⁵⁷ Det ble dermed besluttet at barna måtte bli på skolen. Det viste seg å være en god avgjørelse da det ble stengt for reising ved Tromsø. På den andre siden ble ikke dette like dramatisk som årene før, reisene var godt planlagte på forhånd og de hadde nå erfaring med å reise på kort tid. Samtidig hadde de denne gangen ledsagere på

¹⁵² SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Fauske skolestyre fra fungerende styrer, 07.09.40

¹⁵³ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til byrådssjef Oslo fra fungerende styrer, 24.08.40

¹⁵⁴ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Skjak Skoleinspektør fra fungerende styrer, 10.07.40

¹⁵⁵ AT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, fra styrer, 03.09.40

¹⁵⁶ Skjøelberg:232

¹⁵⁷ Enstad, Johannes Due: *Østfronten i Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 16. mai 2022 fra <https://snl.no/%C3%98stfronten>

vent om det skulle bli endringer. Men selv om valget var godt planlagt og logisk sett riktig, så utløste det uansett store følelser blant barna som ikke fikk reise hjem. Stor sorg og mange tårer preget elevene som ble fortalt at de enda ikke kunne reise hjem til familien sin. Samtidig er det viktig å påpeke at det var mulig å reise helt til Tromsø, så alle elever unntatt de som bodde i Finnmark fikk til slutt reist hjem.¹⁵⁸ Skolen tilpasset også skolestarten for noen av barna fra nord, slik at de fikk en lengre ferie og senere oppstart. For en del av barna var dette første gangen på to år at de fikk reise hjem.¹⁵⁹ Verre var det derimot for barna fra Finnmark som ikke før i 1943 fikk komme hjem igjen. Da det i 1943 var tid for avreise ble det igjen vansker, men denne gangen ble det løst med å sende barna via Sverige og foreldrene fikk hente de i Tromsø. Med bakgrunn i hvor lenge det var siden de hadde vært hjemme og at sommeren kommer sent til nord, ble sommerferien forlenget til 1. september slik at barna og familiene fikk være mer sammen.¹⁶⁰

En annen utfordring som kom med krigen, var foreldre som ikke ønsket å sende barna til skolen. De fleste var nye innmeldte, men også retur av elever som tidligere hadde vært der. Det er stor variasjon i hvordan styreren håndtere dette. På den ene siden kunne han være svært streng og bestemt, slik han var til skolestyre i Gulen. De søkte om å få utsette innmelding av en døv pike for andre gang, denne gangen til 1941. Dette var uaktuelt av flere grunner. For det første har ikke skolen noe opptak i 1941, da de kun har opptak annen hvert år så neste opptak blir da i 1942. For det andre var piken allerede 10 år, så å utsette med nye to år ville vært svært uheldig for hennes læringsutbytte. Skolen tilbydde ikke opplæring for elever over 18 år, og hun ville dermed ikke kunne fullføre ordinær opplæring om hun fikk nok en utsettelse. For det tredje var ikke dette jentas første utsettelse, hun var kalt inn første gang i 1938, da hun var 8 år gammel. Med dette i tankene mente Hansen at det med tanke på jentas utdannelse var helt uaktuelt å utsette skolegangen mer.¹⁶¹ På den andre siden kunne han være mer mild i sin fremgangsmåte. I samtaler med Gravvik formannskap hadde en far utviklet tvil om det var lurt å sende sønnen til skolen. Hansens håndtering i dette tilfellet var å foreslå for direktøren at gutten får en utsettelse på å møte inntil videre. På den ene siden håpte Hansen at faren selv skulle innse at det beste for sønnen var å sende han til skolen. På den andre siden forstod Hansen

¹⁵⁸ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra lærer Bertheussen, 22.06.40

¹⁵⁹ SAT/ A-5280 Trondheim offentlige skole for døvne (TOSD), serie D/L0013, til styrer, 29.08.1941

¹⁶⁰ SAT/ A-5280 Trondheim offentlige skole for døvne (TOSD), serie D/L0014, til direktøren for døveskolen fra styrer, 24.06.1943

¹⁶¹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Gulen skolestyre fra fungerende styrer, 11.07.40

at det var vanskelig for foreldre å sende fra seg barna sine, ikke minst i krigstid. Dette støttes av det tidligere brevet, hvor skolen hadde gitt utsettelse på 2 år til en familie i fredstid. Under krigstid er det da ikke unaturlig at skolen gjorde det samme for denne eleven også. Det er tydelig at det er viktig for Hansen å gi foreldrene en viss medbestemmelse i skolegangen til barna.¹⁶² Det kan virke som om denne strategien fungerte da styresen Hansen allerede 10 dager senere har fått beskjed om at faren har tenkt å sende sønnen over nyttår. Det er nok en lenge brukt håndteringsmetode å være medgjørlige så lenge det lot seg gjøre, helt til det tydelig går på bekostning av elevens opplæring.¹⁶³ Også døve hadde opplæringsplikt under abnormskoleloven.¹⁶⁴

Den medfølelsen som kommer til syne i styrers Hansen brev med skolestyrene over foreldres vegring kommer også til uttrykk i en korrespondanse med skolestyret i Berg kommune. Skolestyret i Berg skriver til informasjon at foreldrene der hadde vært villig til å sende barnet til skolen, men at de har blitt reddet etter en skipsulykke og nå ønsker de ikke lenger å sende barnet til Trondheim. Hansen svarte skolestyret i Berg med et forslag til løsning. Han sa at det med tanke på situasjonen, så var det helt greit å la barnet bli hjemme enn så lenge.¹⁶⁵ Hansens svar viser at han har god forståelse for at foreldre var reddet for å sende barna fra seg i krigstid. Hvis det var en ting som preget befolkningen under okkupasjonen så var det frykten. Frykten for krigshandlinger, for hva som skjedde når flyalarmer gikk.¹⁶⁶ Men på den andre siden poengterer Hansen viktigheten av at barnet kommer på skolen slik at det kan få opplæring sammen med likealdrende barn. For det tredje hvis barnet ikke blir tatt opp nå, må det vente to år til neste opptak, Hansen mente nok dette ville vært svært uheldig og utsette skolegang. Samtidig kom en annen viktig holdning også frem, bruken av tvang. *«Jeg vil derfor be det ærede skolestyret om å gjøre det det kan for å overtale foreldrene til frivillig sende barnet. Noen tvang eller trussel må på ingen måte brukes.»*¹⁶⁷

Ikke bare i 1940 var dette en utfordring for skolen, også i 1941 melder Hansen om at det var elever som ikke var møtt frem til skolestart grunnet situasjonen. Alle disse foreldrene får brev om å vennligst sende elevene på skolen eller søke direktøren om utsettelse. På den ene siden var dette en klar problematikk som stammet fra okkupasjonen og foreldrenes vegring om

¹⁶² SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Gravvik formannskap fra fungerende styrer, 16.11.40

¹⁶³ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Gravvik formannskap fra fungerende styrer, 27.11.40

¹⁶⁴ Befring 2012:67

¹⁶⁵ SAT/ A-5280 Trondheim offentlige skole for døve (TOSD), serie D/L0011, til styrer fra skolestyre i Berg via skoledirektør i Nordland og Troms, 09.11.1940

¹⁶⁶ Grimnes 2018:30

¹⁶⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Berg skolestyre fra fungerende styrer, 12.11.40

å sende barna langt unna grunnet usikkerhet og sannsynligvis det at Trondheim ligger i fare for flyangrep. På den andre siden var ikke problemet så stort som det kan fremstå. Av 106 innkalte elever i 1941, ble 5 elever holdt tilbake, og de siste 4 som ikke møtte var syke og kom fortløpende.¹⁶⁸ Dette vitner om en trygghetserklæring til skolen ettersom at foreldre fra hele landet sender barna sine ned år etter år. Selv foreldre fra Tromsø som året før ikke fikk barna hjem til sommeren, sendte de tilbake i 1941.¹⁶⁹

Den eneste evakueringen som fant sted for skolen var den i 1940, men til tross for dette var det hele tiden aktive planer for hvor man skulle dra og hva som skulle skje om det ble nødvendig med en ny evakuering. Horg ble det logiske valget, for det første hadde de bygget et forhold til de på gårdene mens de var evakuert. For det andre holdt de sommerleir der så både barn og lærere var godt kjent. For det tredje, dro skolen tilbake flere år for å hjelpe med våronna og potethøsting. Dermed ville det være noe merkelig om man skulle velge en helt ny plass, når Horg ville gi en forutsigbarhet, ikke bare for skolen, men også for de som skulle ta imot evakuerte.¹⁷⁰

3.5 Avslutning

Evakueringen fra byen til Horg var startskuddet på en hektisk og usedvanlig sommer. Fokuset ble raskt flyttet fra undervisning og konfirmasjon til elevenes sikkerhet og reiseplaner. Lærere og elever fikk en lang reise for å komme seg hjem, i et landskap som nå tydelig var preget av krigen. Takket være lærere og styreren fikk de aller fleste reise hjem, men barna nordfra var ikke like heldig. I nord var det fortsatt krigshandlinger, så styreren og direktøren for skolen besluttet å holde barna i byen, det var ikke forsvarlig å sende de oppover, med eller uten ledsagere.

Oppholdet på Horg ble en blanding av feriefølelse og dramatikk. Opplevelsen av krigen så nært på kroppen som skolen gjorde spilte sannsynligvis en markant rolle i de iherdige forsøkene på å få sendt hjem alle elevene. Styrer Hansen og lærerne fikk tidlig et innblikk i realiteten av krigen og de utfordringer som nå kom med transport av elever. Allerede tidlig under evakueringen måtte styreren og lærerne avfinne seg med at det var umulig å drive

¹⁶⁸ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra styrer, 01.09.40

¹⁶⁹ SAT/TOSD, serie D/L0013, til styrer, 29.08.1941

¹⁷⁰ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til evakueringsnemda i Horg fra styrer, 25.08.41

undervisning på Horg. Elevene bodde for spredt på gårdene og hadde få samlingsplasser som kunne benyttes som klasserom. Det viste seg at å få elevene tilbake til skolestart heller ikke skulle bli så enkelt. De fleste var villige til å sende barna tilbake, men noen få var ikke det. Styrer Hansen fikk erfare at selv om barnets beste var å få utdanning, var det ikke nødvendigvis lenger et vinnende argument over den frykten som spredde seg blant folk. Reiseveien var farligere, og Trondheim var et aktivt luftangreps mål. At noen ikke ønsket å ta den sjansen forstod nok også Hansen. Spesielt styrer Hansen måtte ta stilling til mer utfordrende problemer enn tidligere, men ettersom okkupasjonen pågikk ble det ikke bare vanskelige avgjørelser som måtte tas. En kontinuerlig kamp om å sikre nok ressurser til skolen slik at den kunne fortsette å gå rundt lå i styrernes nære fremtid.

Kapittel 4. Drift og undervisning under okkupasjonen

4.1 Innledning

Skolen hadde før sommeren blitt brått avbrutt av okkupasjonen i april, og under evakueringen kom aldri skolen i gang igjen. Men fra august skulle skolen starte opp igjen i den nye virkeligheten: i et Norge under tysk okkupasjon. At skolen fikk drive uforstyrret er en setning som går igjen i tidligere forskning. Som en konklusjon er det helt rett, men å drive uforstyrret i den forstand at skolen var i drift er en ting. Det er ikke det samme som at undervisning gikk normalt og at skolen ikke merket krigen.¹⁷¹ Også på skolen ble det stadig tøffere kår og utfordringene med å holde skolen i gang kom på løpende bånd for styrerne. Skolen hadde mistet undervisning på grunn av evakueringen, og allerede september samme år ble deler av skolen beslaglagt for å fungere som sykehus for tyske soldater. Dette brakte med seg egne vanskeligheter som vi skal ses nærmere på i neste kapittel. Hvilke utfordringer ved driften av skolen som oppstod som et resultat av den nye situasjonen, og hvordan disse påvirket skolen er temaene vi skal se nærmere på i dette kapitlet.

4.2 Kontinuitet og normalitet: vurdering og husly

Selv om samfunnet hadde endret seg, var mye fortsatt det samme. Før krigen brøt ut i 1940, hadde skolen regelmessig tatt inn barn til vurdering av undervisningsdyktighet. Skolen fortsatte med denne aktiviteten under krigen, kanskje som et forsøk på å opprettholde en viss normal i den kaotiske situasjonen. 19. november 1940 hadde lærer Bertheussen en jente på elleve år til vurdering. Hun viste dårlige evner til å forstå enkle leker eller oppgaver og virket heller ikke i stand til å holde oppmerksomhet eller tilstedeværelse i samspill med andre. I tillegg hadde hun utbrudd av sporadisk sang uvilkårlig gjennom dagen. I tillegg hadde denne piken normal hørsel. Vurderingen lød; piken måtte være åndssvak, datidens begrep på psykisk utviklingshemmede¹⁷². Dermed kunne hun ikke undervises, i alle fall ikke på døveskolen.¹⁷³ Ett par uker senere var en åtte år gammel gutt også inne til vurdering hos lærer Bertheussen. Det må presiseres at dette ikke var barn som var innmeldt på skolen som vanlig elever, men kom til skolen spesifikt for at de skulle få vurdert undervisningsevne. Lærer Bertheussen konkluderte som legen også i dette tilfelle, at den beste plassen for denne gutten var et pleiehjem. Grunnen

¹⁷¹ Langfjæran 1975:36

¹⁷² Valget om å bruke begrepet utviklingshemming over hemming, er at utviklingshemming er en medisinsk diagnose og ikke et overordnet samlebegrep.

¹⁷³ SAT/TOSD, serie D/L0011 Brev 1939-1940 A-J, Erklæring fra lærer Bertheussen, 19.11.40

var at gutten ikke responderte på tegn, gester, forsøk på lek med kamerater og var åndsfraværende i hverdagen.¹⁷⁴

På den ene siden kan det virke noe merkelig at et barn som så tydelig ikke var velfungerende i hverdagen, muligens skulle skyldes kun døvhet. Spesielt med tanke på at de fleste barna som kom til skolen hadde en form for tegnspråk med seg hjemmefra og raskt plukket opp det som ble brukt på skolen blant medelevene. Man kan tenke seg at årsaken til at disse barna ble sendt til døveskolen var fordi flere på den tiden tenkte at døve og stumme var mindre intelligente, men det er lite sannsynlig at det var dette som var grunnen.¹⁷⁵

Med tanke på at legen allerede hadde vurdert barna, men uansett sendte de til vurdering hos døveskolen taler for at legen ser en kompetanse hos døvelærere når det kommer til å plassere barn som ikke fungerer i den hørende skolen. De hadde en spesiell erfaring med å undervise barn med kommunikasjonsvansker som vanlige skoler ikke behersket. Dette gjenspeiler seg iblant annet fungerende styrer Hansen, som var datidens spesialpedagog. Han var teolog, som senere hadde blitt en av de første utdannet via statens døvelærerkurs, som døvelærer. Selv om det senere skulle bli et krav med døvelærer kurs for å få jobbe på skolen var ikke dette alltid tilfelle på 1940 tallet.¹⁷⁶ Samtidig opererte lovene om undervisning av åndssvake, som det het den gangen, med et skille mellom utdanningsdyktig og arbeidsdyktig. Det er dermed mulig at vurderingen også var ment for å avdekke om det enkelt åndssvake barnet kunne læres opp til arbeid ved å etterfølge instruksjoner.¹⁷⁷ Praksisen med å vurdere barns egnethet i skolen, selv under okkupasjonen, tydeliggjør et ønske om å opprettholde normal rutine i en unormal situasjon. Derimot er det ikke en gitt selvfølgelighet at hverdagen skulle være så tilnærmet normalt som det var. Ikke bare med tanke på beslagleggelse av rommene, men på grunn av alle omstendighetene i det øvrige samfunnet.¹⁷⁸

Det var ikke bare vurdering av barn som ble fortsatt på skolen. En praksis som ifølge flere brev var vanlig, var å gi husly og kost til andre reisende innen spesialskolene. Om det var elever eller lærere fra andre skoler, døveforeninger eller tidligere studenter på gjennomreise. Så langt det lot seg gjøre forsøkte skolen å muliggjøre disse besøkene.¹⁷⁹ Døveskolen ble ved to anledninger vert for reisende fra blindeskolen i Oslo under okkupasjonen. Først i juni 1942 og

¹⁷⁴ SAT/TOSD, serie D/L0011 Brev 1939-1940 A-J, Erklæring fra lærer Bertheussen, 09.12.40

¹⁷⁵ Føreland 1994:23

¹⁷⁶ Langfjæran 1975:32

¹⁷⁷ Befring, E., Simonsen, E. «Spesialpedagogisk kompetanseutvikling», i *utdanningsforskning.no*. Hentet 15. mai 2022 fra <https://utdanningsforskning.no/artikler/2018/spesialpedagogisk-kompetanseutvikling/>

¹⁷⁸ Langfjæran 1975:23

¹⁷⁹ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til styrer fra blindemissionen, 07.06.44

andre gang i juni 1944. På den ene siden hadde skolen mindre rom enn vanligvis grunnet okkupasjonen, så det var allerede trangere om plassen. For det andre var det rasjonering i effekt så mat var i begrenset kvanta. På tross av dette fikk elevene og ledsager både rom og mat på skolen da de stoppet i Trondheim på vei nordover i 1942, til bestyrerinnens takknemmelighet. På den andre siden hadde skolen selv kjent på utfordringene med å så sendt hjem elever om sommeren og var nok dermed mer villige til å bistå slik at disse reisende også fikk komme hjem. For det andre var ikke matproblematikken så alvorlig at de så dette som et problem som hindret skolen fra å ta i mot reisende. For det tredje var det sommer og kun elevene fra Finnmark og Troms var igjen på skolen og dermed var ikke plass en hindring.¹⁸⁰ I 1944 ble den samme reisen gjennomført av Oslo døveskole, men da hadde forholdene forverret seg på alle punkter. Det var blitt mindre plass, og det var mindre mat. Men selv da ønsket døveskolen i Trondheim sine kollegaer og elevene fra Oslo varmt velkommen. Dette forteller noe om holdningen til døveskolen, selv om det nok var utfordringer med å etterkomme de andre spesialskolenes forespørsler veide fortsatt ønske om å hjelpe tyngre, på denne måten ble det gitt hjelp der det var mulig.¹⁸¹

4.3 Barnas hygge og distraksjoner fra krig

Døveskolen var mer enn bare en skole for elevene. Det var hus og hjem, og i årene under krigen var det ikke alltid like lett for elevene å reise hjem til sommerferie og høytider. Styrene Hansen og Langåker virker å dele en oppfatning om at barna skulle ha fritidsaktiviteter så lenge de var på skolen. Våren 1941 skriver fungerende styrer Hansen til kirke og utdanningsdepartementet om midler til utendørsleker for barna. Selv om landet var under okkupasjon, ville han holde departementet til lovnader de hadde gitt skolen før krigen. De hadde under skolens siste oppussing i 1936 blitt lovet en forbedring av lekeplassen til barna. Denne planen hadde blitt satt i gang under den forrige direktøren for skolen, men stoppet da. Barna holdt tross alt til midt i byen, ved trafikkerte veier og uten lekeplass annet enn gårdsplassen. Videre understreker han at kostnadene kan spares inn av de utlegg skolen har til byens glassmester hvert år, som et resultat av ballspill i gårdsplassen.¹⁸² Skolens plassering, som var midt i byen ga elevene en begrenset utemulighet. Det hadde vært et ønske fra lærerne før krigen om å få skolen flyttet ut av byen, til en større tomt, slik som Skådalen døveskole i Oslo. Men det ble istedenfor bygget

¹⁸⁰ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, fra styrer til blindemissionen, 26.06.42

¹⁸¹ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til blindemissionen fra styrer, 09.06.44

¹⁸² SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til forsyningsnemnda fra lærer Bertheussen, 26.05.40

to nye etasjer på det største av internatbyggene til skolen, Gulbygget, i 1936.¹⁸³ For det første ville dette ha gitt skolen bedre mulighet til å utvide selve skolebygget. Spesielt siden flere av landets døveskoler hadde blitt lagt ned og Trondheim nå var døveskole for halve landet. For det andre ville det ha gitt bedre trygghet enn hva skolen hadde midt i byen.¹⁸⁴ Like ved en av byens travleste gater og plassert mellom byens kinoer, en fabrikk og 4 leiegårder uten park eller grøntområder.¹⁸⁵ For det tredje hadde skolen ingen plass til å dyrke noe som helst mat, om de hadde hatt muligheten hadde det kunne gitt i det miste litt stabilitet i maten.¹⁸⁶ Til tross for disse relativt tungtveiende argumentene, så kom ikke døveskolen til å flytte inn i nye lokaler utenfor sentrum før i 1991.¹⁸⁷

4.3.1 Døvehytten i bymarka

Utemulighetene var som sagt begrenset for skolen, men den 17. september 1939 fikk døveskolen en gave fra en damekomite i Trondheim. En hytte i bymarken ble gitt til de døve barna, med midler samlet inn av kromitten. Allerede 21. september 1939 gikk skolens første tur til hytten. Flere gaver ble gitt av personer i byen som hadde interesse for skolen og de døve barna.¹⁸⁸

Hytten ble flittig brukt i året før krigen brøt ut, og som ventet gikk bruken ned kraftig under okkupasjonen. Derimot er det ikke sagt at skolen ikke dro dit. Våren 1942 dro blant annet 2. klasse på tur dit, hvor det er merket i hytteboken at de hadde en strålende tur. Videre dro 6. klasse på tur, men de hadde en arbeidstur. De hogde ved, vasket og ryddet. Ved å bruke hele dagen på å være ute på hytten fikk barna en pause fra byen.¹⁸⁹ Hytten var viktig for skolen av flere grunner. For det første kunne den brukes som base og møtepunkt på utflukter til marka. Dermed åpnet dette opp for lengre turer og mer frisk luft for elevene.¹⁹⁰ Den ble også viktig for det øvrige døvemiljøet i byen. Da krigen kom til Norge den 9. april ble ikke bare døveskolen

¹⁸³ Uten forfatter, «Døveskoler i Norden», i *Norsk-dovemuseum.no*, hentet 05. mai 2022 fra <https://norsk-dovemuseum.no/doveskoler-i-norden>

¹⁸⁴ Skjølberg 1992:240

¹⁸⁵ Skjølberg 1992:241

¹⁸⁶ SAT/ A-5280 Trondheim offentlige skole for døve, serie D/L0033 Brev 1942-1952, til direktøren for døveskolen fra styrer, 11.01.43

¹⁸⁷ Uten forfatter, «Døveskoler i Norden», i *Norsk-dovemuseum.no*, hentet 05. mai 2022 fra <https://norsk-dovemuseum.no/doveskoler-i-norden>

¹⁸⁸ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til fru Arentz fra styrer, 22.09.39

¹⁸⁹ SAT/A-5280 Trondheim offentlige skole for døve, serie E/L0081 Hyttebøker, Hyttebok 1939-1945

¹⁹⁰ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer, 07.12.39

evakuert bort fra byen. En del av byens døve evakuerte til dødehytten og bodde der i nesten fem måneder.¹⁹¹

For det andre kunne det være en fin avveksling fra trange lokaler i byen. Lærer Freydis Brekke ved døveskolen skrev i et innlegg til «Nordisk tidsskrift» i 1941 at mesteparten av elevene kom fra landsbygden og var vant med å være mye ute, ikke på en trang gårds plass.¹⁹² Samtidig må det nevnes at skolen strakte seg langt for å gi elevene muligheten til å være ved hytten så mye som mulig. For det første sa skolens personale seg villige til å stille som hyttevakter og ledsagere i helger og på fridager. For det andre søkte ikke skolen om penger til vedlikehold, kun til utbedring av lekeplass og reise penger. Det kan tyde på at skolen så samt som de frivillige voksne i tilknytning til skolen planla å drive arbeid selv så langt det lot seg gjøre. Videre viser det seg at de årlig søkte om så lite som trehundre kroner hvert år. En annen viktig grunn til at skolene kunne benytte hytten hyppig, var at Trondheim Sporveis direktør Fredrik M. Kleven lot alle fra døveskolen reise på skolemoderasjon, uavhengig av tidspunkt og dag. Dermed ga det skolen betydelig mindre utgifter, som igjen var med på å gjøre hytten og friluft mer tilgjengelig.¹⁹³ I tillegg var det nok kjærkomment å ha en mulighet til forandring og distraksjon de somrene barna fra nord ikke fikk reise hjem, før de reiste ut av Trondheim på sommerleir.¹⁹⁴

4.3.2 Kino og godteri

Spesielt høytidene opplevdes nok som ekstra utfordrende for de elevene som ikke fikk reise hjem. Det var ganske få som fikk anledning til å reise hjem, og i gjennomsnitt var det 73 elever igjen på skolen i julen i 1941 og 1942. Lange, men også dels farlige reiseveier gjorde at det ikke var mulig å dra for de fleste.¹⁹⁵ Med bakgrunn i dette søkte Langåker til et privat firma om 5 kg drops, 500 karameller og 160 kjærlighet på pinne til julen. I motsetning til tidligere år virker det ikke like lett å skaffe godter. For det første tok Langåker kontakt ut til andre aktører enn deres vanlige leverandør, da disse ikke kunne love noen levering. For det andre kommer denne søknaden i etterkant av en telefonsamtale. Hadde denne samtalen vært avvisende er det trolig at Langåker ikke hadde sendt brev og dermed kan det vært han ser brevet som en

¹⁹¹ Sander 1998B:62

¹⁹² Innlegger er transkribert i sin helhet i Skjølberg 1992:240

¹⁹³ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer, 07.12.39

¹⁹⁴ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra lærer Bertheussen, 22.06.40

¹⁹⁵ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Lorentz Erbe fra styrer, 24.11.41

formalitet. Til julen i 1942 går Langåker direkte til den samme leverandøren for å skaffe godter, uten merknad om den vanlige leverandøren, det kan tenkes at skolen etter forrige år byttet til de som faktisk leverte.

Høsten 1944 hadde de fleste av barna på skolen kun vært hjemme om sommeren, de var dermed veldig sjeldent hjemme. I denne anledningen forsøker Langåker å skape noe hyggelig for de ved å ta kontakt med den Norske Damekomite. De har tidligere gitt ulike gaver til internatskoler og det var styrerens ønske at komiteen kunne gjøre noe fint for barna på døveskolen.¹⁹⁶ Sett sammen sier dette noe om hans tankegang omkring elevene. Det skal forsøkes å skape hygge selv under, kanskje spesielt under den uvante situasjonen på skolen.¹⁹⁷

Også privatpersoner tenkte i de samme banene. «*Vedlagt oversendes check på 50 – kr som et lite bidrag til de døde barnas jul.*»¹⁹⁸ Dette kom i håndskrevet brev til styrer Langåker, 14. desember 1942 fra en av byens ingeniører. På den ene siden kan man tenke seg at dette kanskje ikke var så hjelpsomt da varer var vanskelig å få tak i og faktiske varer hadde vært bedre. Derimot på den andre siden hadde nok skolen en bedre oversikt over hva pengene kunne brukes til for å skape noe hyggelig. Videre viser det kanskje det viktigste, en omtanke for de døde barna og at det ble satt handling bak tankene. Ingeniøren var ikke den eneste som stilte opp under krigen for å skape ekstra hygge for barna¹⁹⁹ Frøken Anna Viks brev fra hjemreisen i 1940 forteller om hvordan de fikk gratis billetter og overnattinger på turen.²⁰⁰ I tillegg fikk hun som sagt bo på Skådalen døveskole under hennes mange reiser til og fra skolen.²⁰¹ Også lokalt i byen var det personer som bidro til at elevene fikk litt ekstra hyggelige opplevelser. For eksempel arrangerte Sporveiens direktør Kleven det slik at elevene fikk kjøre gratis sporvogn tur-retur Rosendal kino i november 1940.²⁰²

Skjøelberg skriver at fritidstilbudet for barna på skolen ble bedre under krigen. Gratis forestillinger ved kinoene, toppturer, mange besøk til døvehytten, speiderløfter, gymnastikk konkurranser og underholdningskvelder med film, lysbilder og enda mer. Med bakgrunn i dette viser skolen og lokalsamfunnet en stor omsorg for barna på skolen, ved å ikke bare holde ved like de aktivitetene de hadde før krigen, men ved å tilføre nye og skape gode stunder midt i en

¹⁹⁶ SAT/A-5280 Trondheim offentlige skole for døde (TOSD), serie D, L0013 Brev 1941 – 1944, fra styrer til den norske damekomite 19.08.44 (D13.s110)

¹⁹⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Lorentz Erbe fra styrer, 24.11.41

¹⁹⁸ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til styrer Langåker fra Solberg, 14.12.42

¹⁹⁹ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til styrer Langåker fra Solberg, 14.12.42

²⁰⁰ Skjøelberg 1992:232

²⁰¹ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til styrer ved Skådalen fra styrer, 12.06.42

²⁰² SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktør Kleven fra lærer Bertheussen, 19.11.40

skremmende situasjon.²⁰³ Det er verdt å merke seg at den underholdningen som foregikk på skolen ikke hadde noe egnede lokaler til dette. Selv om skolen hadde blitt lovet en tegnesal hvor film og lysbilder kunne vises frem, ble dette ikke ordnet under krigen. Dermed fant nok skolen kreative løsninger slik at de fikk gjennomført også fremvisning av film og lysbilder.²⁰⁴

4.4 Rasjoneringsproblematikk

Døveskolen var ikke bare ansvarlig for at elevene fikk undervisning og koselige opplevelser, de hadde også ansvar for alt av mat, klær og levestandard. Det hendte at foreldre sendte penger slik at skolen kunne kjøpe spesifikke ting, slik som en far fra Finnmark som ønsket at skolen skulle kjøpe en sommerkåpe og hatt til datteren sin. I dette tilfellet faller det fortsatt på skolen å ordne dette, det er bare betalingen som kommer hjemmefra.²⁰⁵ Derimot sendte denne faren også søsteren sin som ledsager med datteren til skolen, og de dro da sammen og kjøpte vinterkåpe.²⁰⁶ Det var derimot mye som falt på skolen, som innkjøp av sko. Ved en anledning forteller styreren at barna ikke har fått nye sko på to år. Med tanke på at elevene er mellom 8 og 17 kan det fort ha vært problematisk da barn vokser rast og det hastet med å skaffe nye. Det skulle derimot vise seg å være noe mer komplisert enn til vanlig. På den ene siden fikk skolen innvilget en søknad til innkjøp av over 70 par sko til elevene. På den andre siden viste det seg at ingen enkelt skomaker kunne levere dette og styreren måtte på nytt søke om å få tillatelse til å kjøpe fra tre ulike kjøpmenn.²⁰⁷ I dette tilfellet ble søknaden innvilget, men prosessen rundt resulterte i mer arbeid. Isolert sett var nok ikke dette problematisk, men dersom man tar med i betraktningen at slike situasjoner oppstod støtt og stadig når skolen kjøpte inn varer og tjenester, så forstår man at merarbeidet ble betraktelig større.²⁰⁸

Allerede i 1940 begynte rasjoneringen av varer i Norge å øke. Først var det kun kaffe, matmel og sukker som var rasjonert, men utover krigen ble flere og flere varer fjernet fra det frie markedet og flyttet over på rasjoneringsbasis. Kjøtt, fisk og til slutt grønnsaker ble alle begrenset i tilgjengelighet.²⁰⁹ Også hos institusjoner ble det innført rasjoneringer, men i alle fall for døveskolen var det ikke tilsvarende rasjoneringsstatus som enkeltpersoner. Blant annet hadde døveskolen en annen status enn internatskoler. Den var klassifisert som barnehjem. På den ene

²⁰³ Skjølberg 1992:244

²⁰⁴ Skjølberg 1992:242

²⁰⁵ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til styrer, 24.06.41

²⁰⁶ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til styrer, 29.08.41

²⁰⁷ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonerings 1942-1952, til styrer fra forsyningsdepartementet, 01.03.42

²⁰⁸ Skjølberg 1992:235

²⁰⁹ Hjeltnes 1990:100

siden ga dette skolen en tildeling på 150g grønnsaker per barn per dag om det var tilgjengelig. I tillegg, dersom det ikke var mulig å få levert en full kvote med for eksempel grønnsaker, så sørget døveskolens klassifisering som barnehjem at de ble prioritert på lik linje som for eksempel sykehuset, og dermed over andre institusjoner og privatpersoner. Skolen fikk også kvoter på fast tillegg av fett og høyere kvoter av kjøtt. Fortrinnsretten var med på å skape mer trygghet for skolen, men alt ble begrenset av tilgang.²¹⁰ Selve kilden forteller også i seg selv noe om situasjonen. Noen, sannsynligvis styresen eller sekretæren, har gått over dokumentet med penn og ringet rundt og understreket alle de fordelene som skolen har over andre institusjoner. Med tanke på hvor streng rasjoneringen ble under krigen måtte skolen ta i bruk alle de fordelene den fikk, spesielt med tanke på at styresen skulle sikre mat til ca. 100 elever daglig, hele året.²¹¹

4.4.1 Fisk

Selv om mesteparten av fisken ble levert til skolen via rasjoneringsordninger, var de samtidig avhengige av hjelp utenfra. Denne hjelpen kom i form av foreldrene til barna. Både i 1942, 1943 og våren 1944 fikk skolen forsendinger av fisk fra en far i nord. Styresen Langåker spør om faren, med hans lokalkunnskap kunne ordne med fisk til skolen. På den ene siden er tonen i 1942 slik at skolen ønsker fisk til reservelageret sitt. De klarer seg fra dag til dag, men større reserve hadde vært fint. 1943 var derimot starten på en vanskelig periode for skolen.

Det ble etter hvert vanskelig å få tak i nok kjøtt til alle. I desember 1943 skrev Langåker at de fikk utdelt kjøtt etter vanlig husholdnings rasjonering.²¹² Samtidig skriver han ett par måneder senere at de kun har fått utdelt kjøtt en gang siden sommeren 1943 og det var til jul.²¹³ Så skolens vanligste middag var fisk. Dette til dels da det var godt egnet til lagring, det var god tilgang på det lenge under krigen og det var også det siste som ble rasjonert i. Da fisken havnet på rasjonering i november 1943, fikk også døveskolen en utfordring i å anskaffe nok mat til elevene. Til forsyningsnemnda skrev Langåker i desember 1943 «*Det er blitt stadig vanskeligere å skaffe middagsmat til skolen. [...] brød- og mel- rasjonene kan knapt dekke behovet til frokost og kveldsmaten. Det truer nå med å bli lite og næringsmessig mindreverdig mat i skolens husholdning.*»²¹⁴ Mat utfordringene vokste seg altså store ved døveskolen.

²¹⁰ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til styresen fra direktøren for døveskolen, 08.11.43

²¹¹ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra styresen, 14.12.43

²¹² SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra styresen, 14.12.43

²¹³ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra styresen, 18.01.44

²¹⁴ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra styresen, 14.12.43

Skolen hadde ikke lenger noe reservelager. Lagringsfisk som saltfisk av typen klippfisk var ikke lenger å få tak i ifølge styrer Langåker.²¹⁵ I desember 1943 hadde matsituasjonen forverret seg av flere grunner. «den siste tiden har matforsyningene skapt særlig vansker for denne skolen. Dette skriver seg av at tilgangen på fisk har sviktet.[...]skolen er henvist til å bruke praktisk talt bare fisk til middag.»²¹⁶ En av grunnene til forverringen var at skolen ikke lenger kunne drøye maten slik de hadde gjort tidligere. På den ene siden sparte skolen på melvarer da det var rikelig med fisk å få tak i, slik at de i perioder hvor stabile matlevering ikke var til stede, kunne spe på maten slik at det ikke ble for lite.²¹⁷ Konsekvensene av dette ble at skolen måtte bruke opp det lageret de hadde av saltet fisk til å dekke behovet ved skolen. Dermed hadde de ikke lenger mat i reserve, til styrerens store uro. Matsituasjonen forverret seg drastisk mellom 1942 og 1943. I 1942 hadde styrer Langåker følt seg komfortabel med å si nei til et tilbud om hermetiske blodpølser. Dette var nok en beslutning som han angret på utover året 1943.²¹⁸ I 1942 var det ikke så store vansker med å skaffe mat, og døveskolen hadde som sagt ennå litt mat i reservelageret sitt.

Dette var ikke lenger tilfelle da det hadde vært vanskelig å ikke bare få tak i nok mat, men også leveringene var blitt ustabile. På den ene siden var tilgangen på fisk hos grossistene i Trondheim upålitelige og tildelingen dermed sporadisk. Slik det stod både fra slutten av året 1943 og videre inn i vinterhalvåret i 1944, risikerte skolen å plutselig stå uten mat til elevene. På bakgrunn i dette søkte skolen flere ganger til forsyningsnemnda om å få tilført saltfisk av ulike slag som kunne lagres i tilfelle forsyningene skulle svikte igjen. På den ene siden hadde skolen fått en saltfisk kvote tildelt i november 1943 til reservelagring. Men matforsyningen mot slutten av 1943 var såpass dårlig, at allerede i slutten av januar 1944 måtte skolen nok en gang søke til forsyningsnemnda om mer saltfisk, da lageret deres var blitt tømt.²¹⁹ Etter det forsyningsnemnda i et brev kaller en behagelig samtale fikk skolen tildelt 2 tønner torskerogn den 21. januar 1944.²²⁰ Da ei heltønne til rogn rommet ca. 115 liter var det en del. Samtidig med et hushold på over 100 personer hvor det går ca. 50 kg fisk eller tidssvarende dagen, rekker ikke disse tildelingene så langt.²²¹

²¹⁵ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, fra styrer, 02.12.43

²¹⁶ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra styrer, 18.01.44

²¹⁷ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra styrer, 30.05.44

²¹⁸ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til forsyningsnemnda fra styrer, 05.04.42.

²¹⁹ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra styrer, 18.01.44

²²⁰ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til styrer fra forsyningsnemnda, 21.01.44

²²¹ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til næringsdepartementet for ferskfisk fra styrer, 04.02.44

På den andre siden hadde flere av elevens foreldre sendt ønsker om å få sende fisk til skolen, for å hjelpe på matsituasjonen rundt årsskifte 1943/44. En slik løsning hadde skolen benyttet tidligere. Denne gangen derimot vise seg å ikke være like enkelt. For det første hadde staten innført en stans i transport av fisk av private personer.²²² Skolen søkte med dette om dispensasjon for å få transport tillatelse.²²³ Men skolen fikk til svar at det ikke var mulig å få gjennomført en slik transport av fisk til skolen fra private aktører fra flere deler av landet.²²⁴ Dette problematiske nyheter, ikke bare for skolen og styrer Langåker, men også for foreldrene til barna som ikke lenger kunne sikre matforsyningen til barna. Heldigvis ble det funnet en løsning på problemet, men det ser ut til å ha tatt noen tid.

Skolen gikk i forhandlinger med næringsdepartementets ferskfiskkontor, som avsto forespørselen om å la foreldrene sende fisk. Ferskfiskkontoret ønsket at skolen skulle ha en stabil leveranse fra byens fiskegrossister som igjen fikk sine forskyvninger fra ferskfiskkontoret. Det virker som dette ikke fungerte og at skolen allikevel fikk en ordning med foreldrene. Denne løsningen ser ut til å ha fungert, for den 14. mars 1944 skriver styrer Langåker et takkebrev til en av fedrene i nord for forsendelsen av fisk, hvor han i tillegg spør om det er mulig å få ordnet nok en forsendelse til skolen. Langåker oppga da til faren at skolens forbruk var på 40 kg fisk dagen, så jevne og trygge forsendelser var nok en forutsetning for at skolens middager skulle bli opprettholdt.

Samtidig legger han til at skolen har søkt gjentatte ganger om tildeling av saltfisk til reservelageret, men har fått dette avvist. Med tanke på at skolen så sent som 21. januar fikk tildel rogn, støtter dette seg oppunder at tildelingen var små i forhold til behovet. Dermed virker det som at grossistene i byen ikke klarte å etterkomme matbehovet skolen og de igjen fikk ordnet med transporttillatelse fra private aktører utenfor byen slik at skolen fikk mat på bordet.²²⁵

Samtidig skrev styrer Langåker i sine brev til foreldrene at skolen ikke opplevde noe matmangel, selv om maten var svært ensformig. I tillegg hadde det vært lite sykdom og ingen hadde utviklet mangelsykdommer. Det kan godt hende skolen ikke opplevde noe matmangel, det meste tyder på at det alltid var middag på bordet. Samtidig kan det tenkes at styreren ikke ønsket å fortelle hvordan det egentlig var, slik de gjorde med situasjonen under evakueringen.

²²² SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til styrer fra forsyningsnemnda, 26.01.44

²²³ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra styrer, 18.01.44

²²⁴ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til forsyningsnemnda fra næringsdepartementet for ferskfisk, 25.01.44

²²⁵ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, fra styrer, 11.03.44

Derimot skrev Langåker at datteren til faren som sendte fisken hadde gått opp 2. kg siste måneden i mars 1994. Så mat var det i alle fall.²²⁶ Med tanke på dette hadde tilsynslegen for skolen en teori fra 1941. Dette var en trend over flere år og det ble observert at barna ofte var tynnere når de kom fra sommerferie og la på seg under oppholdet på skolen. Hans teori var at elevene var mer aktive hjemme enn de var på skolen, grunnet det dårlige utemiljøet der. Sånn sett kan det ha vært noe positivt med de begrensede aktivitetsmulighetene. Barna var mindre aktive og trengte mindre mat dagen for å holde vekten. Dette kan stemme med det Langåker skriver til foreldrene våren 1944.²²⁷

4.4.2 Grønnsaker og bær

Kanskje kunne det tenkes at grønnsaker og potet var med på å utjevne matmangelen, men også her måtte skolen klare seg med langt mindre enn det som var tiltenkt. Av rasjoneringsordningen for barnehjem, var det tiltenkt at alle barn skulle tildeles 150g grønnsaker dagen.²²⁸ Derimot søker Langåker i 44 om 100 kg grønnsaker til juni mnd.²²⁹ For det første var skolen slutt den 17 juni, og alle elever fikk reise hjem den sommeren.²³⁰ Det er knapt 60g dagen per elev, regnet man med lærerne også i denne kvoten ble det mindre. Altså under halvparten av det som var tiltenkt i januar 1943 fra forsyningsdepartementet.²³¹ I februar søkte Langåker til Nasjonalhjelpen om å få tildelt vitamin tabletter til elevene og fikk atten glass med fem hundre tabletter. Det var tilsvarende et 90 dagers forbruk, om man tok 1 tablett dagen.²³² Med dette er det tydelig at også styreren så at elevene muligens fikk for lite vitaminer, og da var barnehjems statusen fin å ha. Skolen hadde ikke egentlig noen problemer med å skaffe seg potet. Elevene dro flere år ut til Nord-Trøndelag til Per og Paul Holand i Skogn, og hjalp til med både setting og opptaking av poteter der. De fikk da reservert poteter for vinterforsyningen sin ca. 15,500 kg poteter. Problemer med potettilførsel oppstod først i sommeren 1944 hvor det i Nord-Trøndelag ble innført et utførselsforbud og det måtte søkes om dispensasjon for få transportere det ut av fylket. På grunn av de store kvanta som nok ikke kunne skaffes på kort tid, fikk nok skolen kjøpe i alle fall deler av forsyningen.²³³

²²⁶ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, fra styrer, 02.12.43

²²⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 10.02.41

²²⁸ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til styrer fra direktøren for døveskolen, 08.11.43

²²⁹ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til Trondheim forsyningsnemnda fra styrer, 05.44

²³⁰ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, fra styrer, 11.03.44

²³¹ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til styrer fra direktøren for døveskolen, 08.11.43

²³² SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til Nasjonalhjelpen fra styrer, 03.02.44

²³³ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til Nord-Trøndelag Fylkesnemnda fra styrer, 02.10.44

Hele landet ble under okkupasjonen kreative i matveien. Spesielt om høsten var det bærplukking som rådet. På en helg i august 1943 plukket 8000 mennesker 24 000 liter tyttebær. Sesongen i Norge var og er kort så hele årets forbruk måtte skaffes på høsten.²³⁴ Også døveskolen forsøkte å sikre seg sin del av bær, da hovedsakelig til å lage syltetøy til elevene. Problemet igjen var det kvanta som skolen behøvde. 100 elevers syltetøy forbruk om vinteren, spesielt om annet pålegg var vanskelig å oppdrive vil selv ved et minimum være betydelige mengder.²³⁵ Skolen skulle også streve med å skaffe nok bær.

I 1942 skrev styrer Langåker til minst fire ulike leverandører, hvorav tre var private personer. Det ble til slutt bær til skolen, men veien var lang. For det første fikk Langåker et brev den 3. september 1942 fra en som muligens var tidligere elev på skolen. Han forteller at det ikke fantes blåbær igjen i skogen og at tyttebær var det lite av og at den var umoden. Han beklaget at han ikke kunne hjelpe.²³⁶ For det andre tok Langåker kontakt med en privatforhandler, hvor han skrev at skolen ikke hadde fått tak i noe bær i år, og da var det allerede midten av september. Dette tyder på at Langåker allerede hadde forsøkt å ta kontakt med deres vanlige leverandør, men uten resultat. Langåker ønsket 300 kg av hva som helst. Svaret fra Paul Stene lød: «*Jeg beklager at jeg ikke kunne hjelpe dem i år også. Men det kunne ikke hjelpes.*» Stene hadde altså tidligere ordnet med bær, men som han skrev var det ikke bær å finne i år.²³⁷ Med dette hadde Langåker forsøkt flere ulike aktører for å få tak i bær, så langt uten hell. På den andre siden derimot kom det gode nyheter i midten av september fra en av foreldrene til en jente på skolen. Denne faren klarte å skaffe mellom 100 – 150 kg til skolen og fikk raskt ordnet med transport.²³⁸ Men selv dette var nok med en viss bismak. På den ene siden hadde skolen klart å få tak i halvparten av det de anså som best mulig mengde. På den andre siden var skolen bundet av makspris på kjøpet. Så uavhengig av hva denne faren hadde betalt for bærene kunne ikke skolen betale mer enn maksprisen sin, hvilket betydde at eventuelle tap måtte bæres av denne jentas familie.²³⁹

Med tanke på at Langåker kun hadde sikret halvparten av mengde, gikk forsøket videre til Trønder-Frukt. Det kommer frem i en søknad fra Langåker i oktober 1942 at skolen allerede

²³⁴ Njøstlad, O. «Kosthold og ernæring under okkupasjonen», i *Norgeshistorie.no*, hentet 12. mai 2022 fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1704-kosthold-og-ernering-under-okkupasjonen.html>.

²³⁵ Sørum, Gunn. «Oppskrifter og råd i krisetid», i *Norsk tradisjonsmat.no*, hentet 02. mai 2022 <https://norsktradisjonsmat.no/tradisjonsmatskolen/opskrifter-og-rad-i-krisetider>

²³⁶ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til styrer, 03.09.42

²³⁷ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til styrer fra Paul Stene, 29.09.42

²³⁸ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, fra styrer, 13.09.42

²³⁹ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, fra styrer, 26.10.42

har fått en forsendning av dem, men at de ønsker seg mer.²⁴⁰ Hvor mye de eventuelt fikk er uklart, men i takkebrevet til faren til jenta kom det frem at de hadde fått tak i litt i byen så det ble noe syltetøy til barna.²⁴¹ Året etter skulle man kanskje tro at det var vanskeligere å skaffe bær, da flere hadde fått opp øynene for selvplukk som matauke. Det skulle vise seg å ikke bli tilfellet. På den ene siden var både Trønder – Frukt, som ikke hadde noe tyttebær og Røsta skole gartneri som ikke engang tok imot bestilling.²⁴²²⁴³ Men i motsetning til året før klarte Paul Stene å skaffe oppimot 200 kg tyttebær, men det fantes ikke blåbær å oppdrive.²⁴⁴ Med dette så det mørkt ut for skolens syltetøy til vinteren dette året også, helt til den 30. september hvor et brev fra næringsdepartementet avdeling for proviant og rasjonering ga tillatelse til at en konserverfabrikk kunne selge skolen 800 kg syltetøy.²⁴⁵ Med dette kunne nok Langåker puste lettet ut ikke bare denne vinteren, men også kanskje neste. Med tanke på at skolen dette året fikk tildelt 800 kg, sier det seg selv at det var i minste laget med de 300 de fikk tak i året før.

4.4.3 Ekstrahjelp fra hjelpeorganisasjonene

Det var ikke bare foreldre Langåker tok kontakt med for å få tak i mat. Flere organisasjoner som for eksempel Røde Kors hadde utdeling av det de kalte «sydhavsfrukt», altså mandler og rosiner. Også til de sendte han brev: *«Det er vanskelig å finne noe ekstra til [93] barnene i julen, og en tildeling som ovenfor nevnt vilde være en kjærkommen julegave. [...] rasjoneringsmessig står i samme klasse som barnhjem.»*²⁴⁶ på den ene siden var alt Langåker skrev korrekt, det hadde sikkert vært en kjærkommen julegave. Samtidig kan det jo tenkes at han forsøkte å bruke alle de fordeler man hadde til å få tak i rasjoner, spesielt de som kunne være litt ekstra hyggelige. Det var ikke bare Langåker som brukte faktumet at skolen var i rasjonert som barnehjem til sin fordel. Også forsyningsnemnda ga ut fordeler til dem. I desember 43 kommer det skriv om at det kommer en stor forsyning med appelsiner til Trondheim. Den skal fordeles på barn i byen under 12 år. Samtidig har barn på barnehjem over 12 år også rett på appelsiner. Dermed ventet skolen en forsyning på ca. 1 kg appelsiner per barn, som i 1943 var 90 stykker. Når en ser hvordan skolen opplever å motta ekstra goder på grunn av sin særstatus, men også at den klarer å få tak i ekstra varer utenom det de har krav på ved å

²⁴⁰ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til trønderfrukt til styrer, 06.10.43

²⁴¹ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, fra styrer, 26.10.42

²⁴² SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til Trondheim døveskole fra Trønder frukt, 14.10.43

²⁴³ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til styrer fra Røstad gartneri, 07.06.43

²⁴⁴ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, korrespondanse med Paul Stene og styrer, 08.40

²⁴⁵ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til styrer fra næringsdepartementet, 30.08.43

²⁴⁶ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til Norges Røde kors fra styrer, 04.12.43

henvise til barnehjemstatusen, så forstår en enkelt hvorfor Langåker stadig velger å henvise til skolens status i enhver søknad hvor det passer seg. Dersom barnehjemstatusen øket skolens sjanser for å få tak i mat, så måtte de benytte seg av den muligheten.²⁴⁷

4.4.4 Brenselsmangel

En annen utfordring som til tider påvirket driften av skolen var tilgangen på brensel. Under krigen var tilgangen på brensel blitt mangelvare og skolen hadde en gammel fyrkjele og et utdatert kjøkken. Skolen hadde et årlig forbruk på ca. 2000 hl koks og 25 favner ved.²⁴⁸ I juli 1941 fikk skolen tildelt 480 hl koks for brennetermin 1941/42. Tildelingen forutsatte at dette ikke ble brukt før i de kaldeste månedene i året.²⁴⁹ Med slike relativt små tildelinger, skapte det nok en del hodebry for skolen. Om høsten 1942 kom beskjed fra kirke- og utdanningsdepartementet om «brenselsferie» og at alle skoler skulle stenge fra og med den 26. november og inntil videre beskjed. Dette for å spare brensel, da det var nød i landet. Det som ikke neves i dette brevet var hvordan dette egentlig var et påskudd fra Quisling og hans ministre for å forsøke å redde ansikt som Grimnes kaller det. Det handlet egentlig om hvordan departementet hadde truet med å sparke alle lærere som ikke meldte seg inn i det NS styrte lærersambandet. Da de fleste lærerne nektet, ble brenselsferien iverksatt for å kjøpe tid til å få lærerne til å avfinne seg med de nye forskriftene.²⁵⁰

Derimot ble en del internatskoler skånet fra denne ferien, da de ville bli hardt rammet. Blant annet døve- og blindeskolen ble satt som spesifikke unntak og skulle fortsette som vanlig.²⁵¹ På den ene siden slapp skolen å stenge, men på den andre siden trengte de da fortsatt å få tak i brensel. På alle søknadsskjema over tildeling av brensel, måtte man oppgi kvadratmeter. Det var samtidig veldig nøye at kun bruksrom ble medregnet og ikke ganger og toalett.²⁵² Skjemaet fra 1943 viser at søknaden ikke inneholdt bare kvm, men også kubikkmeter. Dermed ville det vært naturlig å anta at beregningene ble gjort i kubikk.²⁵³ Da Langåker senere under okkupasjonen i januar 1945, søkte om påfyll av brensel selv som det ikke var lenge siden de hadde søkt om vinterforsyning, kan det virke som beregninger likevel ikke er gjort i kubikk.

²⁴⁷ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til barnehjem fra forsyningsnemnda, 20.12.43

²⁴⁸ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, fra styrer, 01.06.45

²⁴⁹ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til styrer fra forsyningsnemnda i Trondheim, 18.07.41

²⁵⁰ Grimnes 2018:337

²⁵¹ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, rundskriv «brenselsferie» til døveskolen fra kirke og utdanningsdepartementet, 24.11.42

²⁵² SAT/TOSD, serie D/L0012 Brev 1939-1940 K-Å, til Trondheim offentlige skole for døve fra Trondheim forsyningsnemnd, 05.10.40

²⁵³ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, søknad brensel fra styrer, 09.07.43

For det første påpeker Langåker i denne søknaden til vedutvalget i Trondheim i 1945, at grunnen til at beholdningen har gått så mye fortere enn ventet er at det beregnes gulv areal og at en ikke tar hensyn til høyden under taket. Døveskolen hadde bare 3500 kvm, men 10 000 kubikkmeter. En vesentlig forskjell i størrelse som skulle oppvarmes. For det andre mente Langåker at det ikke var beregnet brensel til koking og vasking av klær til husholdningen, som i dette tilfellet var på 100 personer. Samtidig påpeker han at brensel til dette vil være det samme gjennom hele året og ikke være påvirket av vær slik oppvarming var. For det tredje var skolen rasjonert som barnehjem og skulle ha prioritet over privatpersoner, med dette kan det virke som Langåker mener at enhver favn brensel man kunne avse burde gå til skolen. På den ene siden virker det som skolen stort sett fikk tilsendt brensel når de søkte om det. På den andre siden var problemet mengden de ble tildelt per gang. Skolen hadde et årsforbruk på 2000 hl koks, men sommeren 1944 da Langåker søkte om brensel til vinteren var dette ikke å oppdrive og skolen ble tildelt 120 favner ved. I januar 1945 var det fortsatt ikke levert mer en 90 favner og skolen slet. *«Det viser seg no at skolen holder på å komme inn i en uholdbar situasjon med hensyn til oppvarming. [...] i terminen er det utvist den største sparsomhet med brensel ved skolen. Temperaturen i lokalene har vært holdt under en forskrevne, og til tider så lavt at den har hemmet arbeidet ved skolen i vesentlig grad.»*²⁵⁴ Med dette kan man se at skolens lave tildeling av brensel rett og slett gikk utover driften av skolen. Langåker har selv fortalt i ettertid at det gikk mye tid til å sikre skolen brensel og at det til tider måtte innstille både gymnastikk og sløyd på grunn av dårlig tilgang.²⁵⁵

4.5 Undervisningsutfordringer

Som sett holdt skolen åpent under hele krigen selv om forholdene var krevende. Ikke bare var brensel og matsituasjonen utfordrende for å holde skolen i drift, men undervisningen i seg selv møtte også nye utfordringer. Skolen mistet ingen lærere og eventuelt utlyste stillinger ble fylt, derimot hadde døveskolen en utfordring nå det kom til de praktiske fagene sine. Som nevnt hadde skolen en rekke teoretiske og praktiske fag. Forskjellen fra andre skoler var at disse praktiske fagene var en yrkesopplæring som krevde store ressurser for å gjennomføres.

Håndarbeidsfagene var skredder, sløyd og skomaker for gutter og håndarbeid og sying for jentene. Et eksempel på hvor utfordrende det var å få tak i tekstiler til arbeidet vises tydelig i et svar som kom fra forsyningsdepartementets avdeling for tekstilrasjonering i mai 1941: *«en*

²⁵⁴ SAT/TOSD, serie D/L0033 Rasjonering 1942-1952, til vedutvalget fra styrer, 10.01.45

²⁵⁵ Skjøelberg 1992:235

*går ut ifra at arbeidsskolens skredderverksted ikke forarbeider flere bekleddinger enn det som benyttes av hva skolens elever selv. Stoff til disse må gå mot klipp av merker på bekleddingskort.»*²⁵⁶ Dette brevet fikk skolen og sekretær Bertheussen i svar da han søkte om tekstiler til skredderklassen. Denne innstillingen vitner nok mer om en ignoranse angående hva slags verksted døveskolen driver mer enn noe annet. For det første var elevene i skredder klassene fra 11 år og oppover på ingen måte utlært som lærer Bertheussen påpeker. For det andre kan det med bakgrunn i dette ikke antas at det ikke vil forekomme feil under opplæring gitt alderen.

Samtidig påpeker han at verkstedet lager og lapper klær kun til elever på skolen, men at dette også er en del av opplæringen og ikke kan sammenlignes med faglærte. For det tredje var mange døve voksne gode skreddere og at dette skulle danne grunnlaget for disse barnas fremtid i arbeidslivet. Det var ingen yrkesskoler, kun videre opplæring av fagfolk *«og de kan på denne måten – til tross for at de mangler en viktig sans – selv tjene til livets opphold. Det er derfor særdeles viktig at skredder undervisningen får fortsette uten avbrudd eller vesentlig innskrenkning.»*²⁵⁷ Presiseringen av konsekvensene som undervisningen tidligere har hatt, samtidig med at han viste til hvordan jentenes syundervisning hadde fått tildelt noe ekstra materialer grunnet opplæringsaspektet forteller om hvordan søknaden i utgangspunktet nok var mangelfull. Spesielt med tanke på hvordan de fikk beskjed av forsyningsnemnda i Trondheim om å søke igjen og vektlegge opplæring tyder på at tekstilrasjoneringen nok ikke var så streng i undervisningssammenheng som de hadde fått inntrykk av.²⁵⁸ Samtidig var det kommet klare føringer om at man ikke kunne vente å få tildelt mer enn 60% av det de normalt ville fått. Ifølge Skjølberg ble aldri skredderundervisningen stengt, i motsetning til sløyd undervisningen som mistet sine rom til tysk beslagleggelse og måtte finne alternative lokaler for undervisningen.²⁵⁹

Også gymnastikken måtte vike i perioder. På den ene siden hadde man det sivile luftvern som tok i bruk salen til øvelse, og som styrer Langåker skrev, måtte dette prioriteres over alt annet. Selv om skolen nok heller skulle leid ut videre til de døves idrettslag.²⁶⁰ På den andre siden skriver Skjølberg at det ikke var mulig å drive gym på skolen grunnet brensel mangel. Med tanke på hvor store vanskeligheter det i perioder var med å skaffe brensel, var nok

²⁵⁶ SAT/TOSD, serie D/L0013 Rasjonering 1941-1944, til styrer fra forsyningsnemnda i Trondheim, 09.05.41

²⁵⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til forsyningsnemnda fra lærer Bertheussen, 26.05.40

²⁵⁸ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til forsyningsnemnda fra lærer Bertheussen, 26.05.40

²⁵⁹ Skjølberg 1992:235

²⁶⁰ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til døves idrettslag fra styrer, 17.09.42

gymsalen ute av bruk i flere omganger.²⁶¹ Med bakgrunn i dette er det ikke vanskelig å skjønne Langåkers uttalelse om at det var vanskelig å drive undervisning. Mangel på stoff, rom og varme og tapte undervisningsdager bidro til en opplæring utenom det normale. Dette var derimot ikke en god nok grunn til å senke på kompetansekravene til elevene.

4.5.1 Utvidet undervisning

Døveskolen bedrev også under krigen med utvidet undervisning for elever. Dette kunne være blant annet at noen elever ble 17 år før de hadde fullført åttende klasse og dermed ble det søkt om å la de fortsette lengre. I et brev til fylkesmannen i Finnmark 3. mars 1941 forteller Styrer Hansen at det hadde blitt søkt til departementet om å la en jente fortsette hele utdannelsen sin. Med tanke på at det på denne tiden var de døvebarnas hjemfylker som betalte for skolegangen, var ikke utvidet skolegang noe styrer og direktør alene kunne bestemme. Departementet innvilget søknaden med krav om at hjemkommunen sa seg villig til å betale for det. Dermed måtte styrer Hansen argumentere til fylkesmannen om saken. For det første var jenta meldt inn til skolen for sent, og dette kan hun ikke noe for selv og burde ikke ble straffet for. For det andre er dette den eneste utdanning som var tilgjengelig for døve, da det ikke fantes noe videre utdanning etter endt grunnskole. For det tredje har det blitt drevet ekstra leksjoner, men dette var nå slutt grunnet situasjonen. Videre har disse elevene også mistet store deler av det siste året grunnet evakueringen. Som et siste forsøk legger Hansen det frem som en velferdssak for denne eleven. Han legger frem en nokså god begrunnelse for at eleven burde få fortsette. Derimot er dette ikke elevens første utvidelse. Allerede i november 1939 fikk denne eleven utvidet skolegangen sin med ett år. Dette viser til at fylket i utgangspunktet også var positive til skolegangen og døve barns utdanning under normale forhold, med kjennskap til den lange evakueringen og bruddet i undervisningen stod nok saken sterkt.²⁶²

Enkelt tilfeller med utvidet undervisning var en ting, noe annet var det som skjedde etter krigens slutt. Skolestyreren Langåker søker i januar 1946 om å la hele avgangsklassen fortsette ett år til. *«elever i skolens avgangsklasse (8. klasse) skal få ett års forlengt skoletid som erstatning for tapt undervisningstid i okkupasjonsårene. [...] de vanskelige forholdene skolen har arbeidet under de siste årene, har også på mange måter hemmet undervisningen.»*²⁶³ På den ene siden viser dette at både styrer og departementet mente at skolen hadde mistet såpass

²⁶¹ Skjølberg 1992:235

²⁶² SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til fylkesmannen i Finnmark fra fungerende styrer, 03.03.41

²⁶³ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til foreldre fra styrer, 02.03.45

mye undervisning at det burde gis et ekstra år til alle avgangselever. For en vanlig barneskole hadde nok over to måneder med innstilt undervisning, utvidete sommerferie mange år og avbrudd av enkelte timer også vært problematisk. Men med tanke på at døveskolen ikke hadde videre utdanning annet enn yrkes skole for menn som først kom i 1942, og denne var frivillig, var grunnskolen mange døves eneste utdanning.²⁶⁴ Dermed var nok argumentet om tapt undervisning viktig for utvidet skolegang.

På den andre siden var nok også det administrative aspektet en faktor. Elever ble tatt opp hvert andre år og de lærerne som hadde avgangselever til våren, tok de nye førsteklasingen til høsten. Det ble problematisk da skolen ikke fikk kalt inn nye elever i 1944 og de skulle vente til 1946, men istedenfor ble de kalt inn ved krigens slutt i 1945. Videre om elevene skulle utskrives våren 1946, men ingen nye elever skal skrives inn før i 1947. Derfor ble det slik at dersom skolen venter ett år med å skrive ut avgangsklassen, så ville skolen igjen komme tilbake til sin vanlige rutine. Det var selvsagt ikke dette som ble skrevet hjem til foreldrene til barna, og med tanke på hvor villige departement hadde vært til å utvide skolegang tidligere, samt det begrensede tilbudet etter fullført skolegang veide nok undervisning tyngre enn administrasjon.²⁶⁵

4.6 NS og tysk innflytelse i døveskolen

Da NS-regimet tok makten i Norge i 1942 under krigen gjorde de som kjent forsøk på å styre pensum i skolen og lærere. Når det gjelder døveskolen og dens omgang med den tyske okkupasjonsmakten virker historien å være noe annerledes enn for en del skoler for hørende. På den ene siden ble alle lærere forsøkt tvunget inn i medlemskap i lærersambandet som var NS styrt. For å få undervise og få lønn måtte de være medlemmer. Da lærerne meldte seg ut ble det truet med at alle som ikke meldte seg inn igjen ville bli avsatt. Dette ble ikke gjennomført og kompromisset ble at læreren automatisk ble medlem uten å selv måtte melde seg inn, men fikk komme tilbake til full lønn.²⁶⁶ En del av de lærerne som nektet og la seg verve og i tillegg å ta inn den nye læren ble blant annet sendt i fangeleir i en periode. Mange lærere meldte seg ut av lærersambandet da det var knyttet til NS, men samtidig fikk ikke skolen starte opp igjen før de hadde et medlem. Dette medlemmet skulle følge med på at det ikke ble drevet tyskfiendtlige virksomhet på skolen. Sander spekulerer i om døvelærerne var unntatt denne

²⁶⁴ Uten forfatter, «Organisasjoner», i *Norsk-døvemuseum.no*, hentet 01. mai 2022 fra <https://norsk-dovemuseum.no/organisasjoner>

²⁶⁵ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer 07.01.46

²⁶⁶ Grimnes 2018: 335-340

bestemmelsen, da de ikke merket noe til dette på Skådalen.²⁶⁷ Samtidig kom det flere skriv som omhandlet at alle oppslag og plakater som omhandler propaganda eller annen propaganda som berører NS program måtte godkjennes av kultur og folkeopplysningsdepartementet.²⁶⁸ Dermed ble det så godt som ulovlig å henge oppslag som ikke var i trå med ett NS-syn på skolen. Også bøker og undervisningsmaterialer ble rammet.

«Tyskfiendtlig propaganda» lyder en tykk font i et rundskriv fra kirke og utdanningsdepartementet til alle skolers styrere i 15. januar 1941 fra Nasjonal samlings trykkeri. Det er en erklæring fra det offentlige skrevet under av Ragnar Skancke. Han var en av Quislings ministere og ledet kirke- og utdanningsdepartementet. Det var nå bestemt at alle lærebøker i engelsk spesielt fra forlag i London var ulovlige da de svertr Adolf Hitler og de tyske embetsmenn. Det er en ting å underlegge skoler og kommuner i sin helhet begrensinger, men dette tilfellet var noe annerledes. Spesifisert i skrevet er at alle bestyrere, førstelærere og rektorer, alle som er i autoritære stillinger i skolene, har personlig ansvarlig for at slike bøker og tyskfiendtlige propaganda ikke finnes på skolen. I tillegg blir de gjort oppmerksomme på at det finnes tyskfiendtlig propaganda i norske lærebøker. Alle lærere blir pålagt å klippe ut slikt materiale og fortelle klassene sine at slik propaganda ikke tillates på noen måter i skolen. Samtidig skal de ikke undervise i noe kontroversielt som ikke er i samråd med den nye tidens lære.²⁶⁹ På Skådalen drev elevene og skrev støtte til kongen på veggene til skolen, så elevene virker ikke å ha tatt erklæringen om tyskfiendtlig propaganda til seg, og Sander kan ikke huske at det ble fjernet av lærerne.²⁷⁰ I Trondheim kan det virke som lærerne heller ikke avfant seg med erklæringen fra Skancke. Til døveskolen kom et brev i juni 1945. Da mottok styrer Langåker et rundskriv fra kirker og utdanningsdepartement om: «*bøker som har blitt fjernet fra samlingen på annen måte enn evakuering. [...] bøker fjernet under okkupasjon.*»²⁷¹ Med tanke på at skolen for det første var delvis beslaglagt av tyske makter under hele okkupasjonen, ville det vært naturlig å tenke at en del bøker ble fjernet eller delvis ødelagt som følge av det også i samråd med rundskrivet om tyskfiendtlig propaganda.

²⁶⁷ Sander 2006:106

²⁶⁸ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til Trondheim offentlig skole for døde fra kirke og utdanningsdepartementet, 19.06.42

²⁶⁹ SAT/TOSD, serie D/L0013 Brev 1941-1944, til døveskolen fra kirke og utdanningsdepartementet, 15.01.1941

²⁷⁰ Sander 2006:176

²⁷¹ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til Trondheim offentlig skole for døde fra kirke og utdanningsdepartementet kultur avdeling, rundskriv,13.06.45

For det andre hadde skolen en lærer som skal ha vært NS medlem og aktiv nazist. I litteraturen står det oppført om – alle skolens lærere, med unntak en, viste en god og fast nasjonal holdning under krigen.²⁷² Et senere verk skriver det samme at lærer Oversand ble suspendert av politiske grunner.²⁷³ Han var en av lærerne som fulgte barn hjem under evakueringen og som var til stede på sommerleir, unntatt dette har han gjort lite ut av seg, han er heller ikke til stede i liste nr. 1, over landsforbrytere. Så hvor sterk hans syn var er vanskelig å si, men i 1949 blir han ansatt hos Det Kongelige Norske Vitenskapelige Selskaps bibliotek.²⁷⁴ At han var nazist, kommer ikke frem før i Sanders bok fra 2006. Med tanke på at Sander selv overlevde krigen på døveskolen i Oslo og har hele sitt voksne liv jobbet i døves forlag, tidsskriftene Tegn og Tale og har intervjuet utallige mennesker innen døvemiljøet, vil det være naturlig at han har annen kunnskap enn den som finnes i brev i arkivet.²⁷⁵ Til tross for dette kommer et svar fra styrer Langåker på spørsmålet om fjernete bøker noe kort og konsist den 21 juni 1945. «*I anledning overnevnte rundskriv skal en meddele at det ikke er fjernet bøker fra skolens boksamling under okkupasjonen.*»²⁷⁶ Dette vitner om en lærerstab som selv under beslaglegging ikke så det nødvendig å gjøre annet enn de alltid hadde gjort. Det er jo selvsagt uklart akkurat hvilke lærebøker skolen hadde, men uavhengig er det en god oppsummering på hele skolens tilværelse under krigen. Skolen fant seg til rette innenfor de rammene som ble anlagt, så lenge rammene faktisk ble håndhevet. Ellers gjorde styreren og lærerne som de alltid hadde gjort: de drev skolen så normalt som det var mulig, og de kjempet for normalitet så langt det gikk.

4.7 Avslutning

Hverdagslivet på skolen ble mer og mer utfordrende under okkupasjonen. Det er klart tre områder som opptok styreren når det kom til driften av skolen. Den vanskelige matsituasjonen, utdanningen og barnas fritidstilbud. Spesielt for styrer Langåker, som gjennom hele perioden måtte jobbe hardt for å skaffe nok mat. Selv om tillatelse til å kjøpe varer virker å ha vært til stede, betydde ikke det at grossistene hadde varer. Som et resultat av både de mange tyske troppene i Norge, men også den store eksporten av fisk til Tyskland, ble matsituasjonen verre

²⁷² Langfjæran 1975:36

²⁷³ Skjølberg 1992:233

²⁷⁴ Østgaard, I.. «En ikke ubetydelig samling sjakkliteratur» i *ntnu.no, blogg for spesialsamlinger*. Hentet 15. mai 2022 fra <https://www.ntnu.no/blogger/ub-spesialsamlinger/2016/12/26/en-ikke-ubetydelig-samling-sjakkliteratur/>

²⁷⁵ Sander 2006:106

²⁷⁶ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer, 21.06.45

for skolen, slik som for resten av befolkningen. Fisken som hadde vært manges redning, ble vanskeligere å oppdrive i store nok kvanta, spesielt fisk til lagring. Fra å kunne bestille varer hos en leverandør, måtte skolen ofte dele opp kvoten sin hos flere ulike aktører i håp om å få dekket behovet. Selv om det i perioder ble mindre mat enn til vanlig, klarte styrerne ved hjelp fra både hjelpeorganisasjoner og foreldre av elevene, å unngå både matmangel og underernæring.

Å sikre utdanningen, da spesielt den praktiske delen, ble vanskelig. Tilgangen på tekstiler og tråd var begrenset for alle, men skolen fikk tak i nok til at opplæringen ikke stoppet, annet enn i korte perioder som et resultat av brensel mangel. Det viste seg derimot at selv om elevene stort sett fikk undervisning under okkupasjonen, ble den ansett som mangelfull nok til at avgangskullet etter krigen fikk utvidet skolegangen sin. På denne måten sikret skolen at alle elevene fikk en tilstrekkelig grunnskoleopplæring.

Også barnas fritidstilbud ble bedre i perioden. Kino, underholdning på skolen og gaver fra privatpersoner og mange turer til dødehytten i Bymarka. Dette lot elevene få utfolde seg og komme bort fra skolens trange gårdsplass. Det var viktig at barna fikk komme seg ut i frisk luft, men vel så viktig var det å etablere en hverdag som inneholdt lek og glede slik at den nye hverdags situasjonen ble mindre skremmende. Spesielt om man hensyntar at døveskolen under nesten hele okkupasjonen var beslaglagt av den tyske okkupasjonsmakten.

Kapittel 5 Rekvirering av døveskolens lokaler

5.1 Innledning

Okkupasjonsårene førte med seg mange utfordringer for skolen. Undervisningen ble rammet av mangel på materialer, mat var mangelvare og et stort arbeid gikk med på å se at skolen fikk nok til alle. Samtidig hadde skolen gjennom hele okkupasjonen deler av sine lokaler beslaglagt eller utleid. Rekvirering av eiendom var et vanlig fenomen under krigen, men hvordan påvirket dette skolen i det daglige?

Under okkupasjonen ble det i Trondheim, som i resten av landet, rekvirert og beslaglagt en rekke private og offentlige bygg, samt rom rundt om i hele byen. Rekvisisjonene ble utført både av den tyske okkupasjonsmakten og av etater under kommunen og den norske staten. De bygg som ble rekvirert av norske myndigheter ble ofte det da de selv hadde mistet hele eller deler av sine lokaler til tyske. Fra 1940 – 1945 skulle det finnes både husrom, lagerrom, kontorer og arbeidsrom for de tyske soldater og personalet som nå var i Trondheim. I første rekke ble en del skoler og offentlige bygg rekvirert.²⁷⁷ Dette var med grunnlag i Haag-konvensjonen av 1907, som sa at den okkuperende makt kunne ta i bruk bygg eid av staten til å huse militære og det som var assosiert med militære funksjoner.²⁷⁸ Ved første øyekast kan det virke som tyskerne holde seg til konvensjonen, ved å rekvirere offentlige bygg som skoler og kontorbygg allerede 9. april. Den tyske okkupasjonsmakten gikk inn med intensjon om å ordne med leie, i alle fall i starten av okkupasjonen.²⁷⁹ Derimot ble det beslaglagt og rekvirert bygninger i hele landet uten betaling. De tyske troppene i Norge var mange og behovet for både bosteder, men også etableringer av flyplasser og militærleirer var stort.²⁸⁰ Eiendommer ble rekvirert etter behov, men betaling av virker å ha vært fasade for å ikke ta i for hardt i starten. Spesielt med tanke på at skoler er spesifisert i Haag-konvensjonen som noe som skal være ansett som privat eiendom, fordi en okkupasjon i minst mulig grad skal ramme utdannelsessektoren.²⁸¹ Men som sagt ble også private hjem rekvirert.

²⁷⁷ Alsaker, Anders. (2019) *Tysk rekvirering av Norske eiendommer*. Masteroppgave i Arkeologi Trondheim: NTNU

²⁷⁸ Røde Kors, Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. artikkel 52. Hentet 10.mai. 2022 fra: <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/195-200062?OpenDocument>>

²⁷⁹ Alsaker 2019:4

²⁸⁰ Grimnes 2018:101

²⁸¹ Røde Kors ,IV artikkel 52

Et eksempel på at offentlige bygg ble strategisk tatt er Stiftsgården, som ble rekvirert i juni 1940.²⁸² Stiftsgården ble tatt av Reichskommissariatet til deres kontorbygg, altså som administrasjonsbygg for den tyske okkupasjonsmakten i Trondheim. Som Anders Alsaker skriver hadde tyskerne et bevisst forhold til bruk av bygninger til propagandaformål og for deres symbolske betydning. Dette er Stiftsgården et godt eksempel på. Her var allerede bygningen knyttet til landets overhode og ved å plassere den tyske administrasjonen der, fortsatte bygget å være bolig for de som styrte i landet. Det er tydelig at tyskerne valgte en strategisk når de rekvirerte bygg.²⁸³ Samtidig som det i teorien skal ha blitt laget leiekontrakter og avtaler som etter både konvensjonen og tyske myndigheters praksiser skulle betales, ble ikke det håndhevet og det er svært varierende om de som fikk bygg rekvirert fikk noe for det. Samtidig må det nevnes at det er en hovedtyngde på private boliger og rom som ble rekvirert og at også hoteller ble tatt og i enkelte tilfeller ble driften tatt over av SS. Dette støtter mer opp under at tyskerne tok de plasser og rom de ønsket seg, selv om det ikke hadde noe basis i Haag-konvensjonen. I alt er det estimert at det totalt under okkupasjonen ble rekvirert 859 lokaler i Trondheim, inkludert private hjem og rom.²⁸⁴

Man kunne kanskje tenke seg at en internatskole ble skånet for beslaglegging, men det var ikke tilfellet ved døveskolen i Trondheim og sannsynligvis ikke tilfelle med andre internatskoler. Det er tre tidspunkt hvor skolen ble beslaglagt. Tolletaten, mai 1940 til september 1940. Beslaglagt av den tyske okkupasjonsmakten til sykehus, september 1940 til desember 1942, og til slutt Trondheim sykehus avdeling for venerisk syke kvinner, desember 1942 og ut krigen. Skolen fikk kjenne på beslaglegging fra 1940 til 1945. Allerede 1. mai 1940 startet fem lange år med kamp mot rekvirering for skolen.

5.2 Tolletaten og leiekontraktene

Tolletaten i Trondheim hadde måtte overgi sine kontorlokaler til den tyske okkupasjonsmakten. De hadde midlertidig flyttet inn i lokaler på Tavern. I mai 1940, mens døveskolen var evakuert til Horg, hadde distriktssjefen for Nordenfjelske tolldistrikt Moholdt og overtollkontrollør Hansen vært oppe på døveskolen. De hadde sjekket om skolens lokaler passet til å være tolletatens nye kontor. Mens skolen var evakuert, var det som sagt tre av skolens personale som var igjen på skolens i byen. Vaktmester Kristiansen, husmor Anna Iversen og maskinist

²⁸² Alsaker 2019:26

²⁸³ Alsaker 2019:28

²⁸⁴ Alsaker 2019:4

Naumann. For det første var de satt til holde skolen vedlike under evakueringen. For det andre skulle de varsle fungerende styrer Hansen om noe skjedde i hans fravær. Da beskjeden fra tolletaten kom om at de ønsket å overta deler av skolen, virker Hansen å ha blitt varslet raskt. I hans brev til kirke og utdanningsdepartementet 19. juli 1940 skriver han at Husmor Anna og vaktmester Iversen hadde fått klar beskjed om å varsle, pr. telefon om noe skulle hende. Og at de en dag i mai ringte og fortalte at skolen var i fare.

«[...] tilbake på skolen var bare vaktmesteren, husmoren, og maskinisten for å passe på skolen, og med ordre om straks – om mulig pr. telefon – å varsle meg om noe skulde hende. Så en dag i mai varslet de om at skolen var i fare. Jeg reiste straks til byen for å ta meg av saken. Jeg henvendte meg til rådmann Reder som gav meg løfte om at døveskolen var en internatskole, skulde den bli det siste som ble rekvirert. Han mente dog – som jeg forstod – at dersom tyskerne forlagte det, kunne det bli vanskelig å unngå rekvisisjon, og hentyder til at det var best for oss om en nødlidende norsk intuisjon kunne besette de ledige- eller noen av de ledige lokalene. [...]»²⁸⁵

Fungerende styrer Hansen utrykte en klar bekymring for skolen allerede i mai rundt en eventuell rekvirering av rom i skolen. Det virker i all hovedsak å ligge i at skolen var sårbar siden det var en internatskole. Skolen hadde en kapasitet på 137 elever i alderen 7 til 18 år med opptak annethvert år, altså ville det komme nye elever høsten 1940. Det var usikkert hvor mange elever det ville være totalt på skolen til høsten, men i januar 1941 hadde skolen 110 elever, hvorav 100 bodde på skolen. Så med utgangspunkt i at de kom til å starte opp undervisning igjen til høsten med over 100 elever og minst 17 personer er det ikke vanskelig å se bekymringen hans om hvilke konsekvenser det vil få om skolen måtte gi fra seg deler av lokalene sine. I motsetning til ordinære skoler kunne ikke elevene bo og leve hjemme. Så nært som alle elever som gikk på skolen hadde hele sitt liv der. All skole, mat, lek, fritid, sosialisering og søvn foregikk i lokalene til skolen og på gårdsplassen. Dermed var døveskolen mer sårbar for tap av areal da konsekvensene gikk utover, ikke bare undervisningen, men også levestandard og hverdagen til elevene og lærerne.²⁸⁶

Fungerende styrer Hansen argumenterte til kirke og utdanningsdepartementet, direktøren for døveskolen og sosialrådmann i byen, for at skolen ikke skulle miste noen av sine rom. Det første var som nevnt, at skolen var en internatskole og at han mente at det vil være upraktisk å

²⁸⁵ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 19.07.40

²⁸⁶ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 16.01.41

miste rom. Videre påpekte han at skolen var planlagt å starte opp igjen i august. Både nye og gamle elever var innkalt til skolestart og dermed ville ikke skolen ha noen ledige rom til overs fra høsten. Samtidig trekker Hansen frem noen viktig poeng. De lokalene tolletaten ønsket å leie, var første etasje i det eldre skolebygget i Bispegaten, kalt Rødbygget. Denne etasjen inneholdt bestyrers og kasserers kontor, med forværelse, tre sløydrom, maskinrommet og systuen. Samt to rom skolen brukte til lagring av ting som ikke tålte lagring andre steder. I tillegg ønsket tolletaten gymsalen, rom for brensel og adgang til klosetter, samt barnas lekeplass. For det andre var barnas lekeplass brukt til ballspill, vår og høst og på vinteren hadde barna skøytebanen der. Som diskutert i kapittel 4, var lekeplassen på gårdsplassen den eneste utemuligheten elevene hadde i nærheten av skolen. Dermed ville en utleie av lokalene gå på bekostning av barnas aktivitetsmuligheter, som allerede var begrenset. Det kan virke som om Hansen forsøker å sette hele romsituasjonen på skolen i kontekst for kirke og utdanningsdepartementet og rådmann i Trondheim. Slik at også rådmannen kunne få innblikk i vanskelighetene en flytting ville skape for skolen.

Fungerende styrer Hansen tydeliggjorde at det var flere utfordringer med å leie ut håndarbeidsrommene til skolen. For det første hadde sløydrommene i Rødbygget fire trearbeidsmaskiner med elektrisk motor. Disse var på den ene siden både store og tunge, men på den andre siden var maskinene ømfintlige og de kunne lett ta skade under flytting. For det tredje påpekte Hansen at når maskinene først var flyttet måtte de lagres på nye plasser. Grunnet deres størrelse behøvde de stor plass og dermed var det ikke bare rommene som tolletaten tok i bruk skolen kom til å miste, de ville også miste de rommene som skulle lagre disse maskinene. Det virker derimot som om styrer Hansen ikke tok med i beregningen at tolletaten hadde forsikret skolen om at de kunne bruke deres nåværende lokaler til lagring. Dermed ville det ikke blitt noen ekstra rom som gikk bort til lagring. På den andre siden var tolletatens lokaler på Brattøra, og maskinene skulle brukes i undervisningen. Det var nok lite trolig at elevene kunne dra til Brattøra for å få sløyd undervisning. Dermed kan det tyde på at Hansen mente at maskinene måtte være på skolen eller i nærheten av skolen slik at undervisningen kunne fortsette. Videre legger han vekt på at skolens lokalisasjon gjorde den upraktisk, da resten av tolletatens bygg ikke var i nærheten.²⁸⁷ På den andre siden var det nok mer praktisk for

²⁸⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 19.07.40

tolletaten å leie et bygg midt i byen, enn ett ved Brattørbroen som var et mulig mål for luftvernangrep.²⁸⁸

Hansen var ikke alene i forsøket med å hindre utleie. Også direktøren for døveskolen Marie Pedersen delte hans bekymringer. Deres felles argument var hvordan skolen i Trondheim var den eneste skolen for døve fra halve landet og dermed burde bli skånet slik at det kunne drives undervisning.²⁸⁹ Samtidig virket ikke Hansen negativ til å la tolletaten leie lokalene om skolen ikke hadde behov for dem. Kun at det ville være problematisk for skolen om tolletaten fortsatt var der når skolen skulle starte på til høsten²⁹⁰ Derimot var nok både styreren og direktøren klare over at leien kunne bli en realitet. For i slutten av juni ble det diskutert mulige boplasser utenfor byen hvor skolen kunne leie.²⁹¹ Det ble derimot som sett tidligere, ingen flytting for døveskolen. De ble værende i byen under hele okkupasjonen.²⁹²

Det var tydelig at fungerende styrer Hansen jobbet mye sommeren 1940, i et forsøk på å kunne drive skolen så normalt som mulig. Alle innfallsvinkler, små eller store konsekvenser ble trukket frem i debatten om leie av skolens lokaler. Dette viser hvordan fungerende styrer Hansen forsøkte å helgardere skolen i de betingelsene han foreslo til leiekontrakten. Alle kostnader rundt flytting måtte tolletaten dekke, slitasje og skader på inventar skulle erstattes og skolen skulle beholde noen rom til å lagre brensel. Dette var de endelige betingelse han satte.²⁹³ Sammenlignet med de tidligere betingelse han hadde forsøkt å sette, tyder disse på at Hansen har akseptert at det blir innflytting og at det dermed må sette rimelige krav i håp om å få gjennomslag. ²⁹⁴ Den 4. september kom det til slutt et skriv fra kirke- og undervisningsdepartementets administrasjonsråd som konkluderte med at de skulle samtykke til tolletatens forespørsel og at lokalene etter betingelse som Hansen hadde foreslått, ble stilt til rådighet.²⁹⁵

Skolen hadde allerede som sagt tidligere flyttet tilbake med barna som hadde vært på Horg. I tillegg var barna fra både områdene rundt Trondheim og på Vestlandet kalt inn til et nytt skoleår, men med færre rom enn tidligere. Allikevel ble avtalen mellom døveskolen og

²⁸⁸ SAT/TOSD, serie D/L0012, til rådmann Gundersen i Trondheim fra distriktssjefen for Trondheim tolldistrikt, 20.05.40

²⁸⁹ SAT/TOSD, serie D/L0011, til styrer fra direktør for døveskolen 03.08.1940

²⁹⁰ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til rådmann Reder fra styrer, 26.05.41

²⁹¹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra fungerende styrer, 27.06.40

²⁹² Skjøelberg:225

²⁹³ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 19.07.40

²⁹⁴ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til rådmann Reder fra styrer, 26.05.41

²⁹⁵ SAT/TOSD, serie D/L0012, til styrer fra kirke og utdanningsdepartementet, 04.09.40

tolletaten godkjent den 4. september 1940, og tollvesenet skulle flytte inn.²⁹⁶ Det skulle derimot vise seg at all arbeidet med leiekontrakt og forsøk på å slippe utleie skulle være forgjeves. 5. september 1940 kom det et beslagleggelsesbrev fra Wehrmach, som sa at skolen måtte avse deler av sine lokaler til å huse syke soldater. Sammen med beslagleggelsesseddelen kom et brev med detaljene både på tysk og norsk. Etter månedvis med arbeid og samtaler ble det til slutt ikke noe av at tollvesenet skulle flytte inn. De var igjen blitt uten kontorlokaler og døveskolen hadde fått en helt annen leieboer.

5.3 Tysk beslagleggelse og syke soldater flytter inn

Døveskolen og tolletaten hadde så vidt rukket å bli enige om et leieforhold da tyske forsvarsmakter beslagla deler av døveskolen den 5. september 1940.²⁹⁷ I motsetning til tolletaten, skulle de tyske ikke ha like mange rom. I alt fire rom ble beslaglagt i første etasje i Rødbygget. Derimot var disse rommene håndarbeidssaler, altså sy- og sløydsal. Dermed måtte døveskolen fortsatt flytte trearbeidsmaskinene slik at tyskerne fikk tilgang til rommene. Der hvor tolletaten planla å ha kontorer, anla tyskerne sykestuer til tysk marinelasarett, avdeling IV.²⁹⁸ Beslagleggelsesbrevet begrunnes med at det ikke finnes noen annen egnet plass. Samtidig skulle ikke beslagleggelsen vare lenge. Det skulle bygges brakker som sykeavdelingen skulle flytte inn i og dette ville ta ca. åtte uker.²⁹⁹ På den ene siden virker det logisk at døveskolens håndarbeidssaler ville være velegnet som sykeavdeling, da de nok var romslige grunnet at de til vanlig hadde flere store maskiner og arbeidsbenker.³⁰⁰

På den andre siden var ikke døveskolen det eneste bygget som ble beslaglagt i området av tyskerne. To andre bygg, begge innenfor 200 meter fra døveskolen ble også overtatt av tyske styresmakter, Synagogen i Trondheim og Trondheim turnforening.³⁰¹ Selv om fungerende styrer Hansen hadde sagt at skolen ikke lå praktisk til for tolletaten, lå den derimot mer praktisk an for tyskerne. Med tanke på at skolen som sagt lå rett bak dagens Prinsen kino, hadde den bare tretti meter til Prinsens gate. For det første var Prinsens gate under okkupasjonen, slik som i dag, en sentral bevegelseslinje gjennom byen. For det andre kunne de som ikke var kjent i

²⁹⁶ SAT/TOSD, serie D/L0012, til styrer fra kirke og utdanningsdepartementet, 04.09.40

²⁹⁷ SAT/TOSD, serie D/L0012, Beslagleggelses seddel, til Trondheim offentlig skole for døde fra statskommandant i Trondheim, 05.09.40

²⁹⁸ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for Trondheim sykehus fra styrer, 17.11.42

²⁹⁹ SAT/TOSD, serie D/L0012, til direktøren for døveskolen fra statskommandant i Trondheim, 05.09.40

³⁰⁰ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 19.07.40

³⁰¹ Alsaker 2019:

byen bruke bevegelseslinjen til å orientere seg.³⁰² Både turnforeningen og Synagogen ble brukt som kaserne for gjennomreisende tropper. Der turnforeningen ble tatt av praktiske hensyn, ble Synagogen i tillegg valgt for sin symbolske verdi.³⁰³ Dermed hadde tyskerne allerede to bygninger i nærheten av døveskolen. Dette kunne på den ene siden ha bidratt til at skolen ble tatt. På den andre siden, hadde tyskerne store mengder tropper i Norge så plassmangelen deres var stor. Det var mange offentlige og private bygg som ble beslaglagt under okkupasjonen, også skoler for hørende. Dermed var det nok heller ren plassmangel som gjorde at skolen ble beslaglagt.

Hvorfor skolen valgte å bli i byen selv etter beslagleggelsen kan ha vært en sammensatt avgjørelse. For det første ville en flytting medføre store kostnader på grunn av selve flyttingen. Alle de maskinene som Hansen skrev om til kirkedepartementet og hvordan de var dyre å frakte og ømfintlige for skade kan ha spilt en vesentlig rolle. Om skolen skulle flytte ut av byen måtte nok også håndarbeidsmaskinene flytte med dem.³⁰⁴ For det andre måtte det leies lokaler store nok til å drive undervisning, men også soveplasser. Ikke bare for de 100 elevene, men også de 17 funksjonærene på skolen. Evakueringen til Horg hadde som sagt store utfordringer med akkurat dette, som endte i at det ikke ble undervisning. For det tredje om de hadde flyttet, ville det ha blitt krevd betaling, og med kun fire rom utleid var nok ikke det tilstrekkelig inntekt til å dekke noe opphold. Derimot kunne det ha vært tenkt at beslagleggelsen skulle vare i åtte uker slik de hadde blitt forespeilet, og dermed at det ble bestemt at de klarte en begrenset periode. Resultatet ble som sett tidligere at døveskolen ble i byen, med unntak av sommerferiene på Lundamo. Den åtte ukers planen ble det i midlertidig ingenting av, dette ble tydelig da det 17. november 1942 sendes et brev fra styreren om at den tyske marinlasarett, avdeling IV fortsatt holdt til i skolens lokaler.³⁰⁵

Også måten skolen forholdt seg til de nye leietakerne var annerledes enn hvordan kommunikasjonen hadde vært med tolletaten. Siden den tyske sykeavdelingen holdt til i bygget, foregikk mye av kommunikasjonen muntlig. Dette ble tydelig ved blant annet sekretær Bertheussens brev til direktøren for døveskolen Pedersen. *«som allerede nevnt i telefon samtale[...] all konferanse om saka har foregått mellom de høyere legeoffiserer og meg. [...] henvendte jeg meg til offiserene [...] jeg fikk i midlertidig det inntrykket de forstod [...]*

³⁰² Alsaker 2019:52-54

³⁰³ Alsaker 2019:55

³⁰⁴ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 19.07.40

³⁰⁵ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for Trondheim sykehus fra styrer, 17.11.42

ansvarshavede på sykestuen hittil alltid har vært lydhør for hva styreren har uttalt når det gjalt forskjellige spørsmål som har oppstått.»³⁰⁶

Det virker også naturlig da de befinner seg på samme skole og å sende brev med spørsmål virker overflødig. På den ene siden kan det virke som om også tyskerne forsøkte å holde forholdet med skolen positivt. Med tanke på at de aktivt holder samtaler med både styrer og sekretæren om endringer som skjer. På den andre siden var ikke dette det samme som at de etterkom ønsker fra skolen. Avdelingen ble utvidet til å være hele første etasje i Rødbygget, unntatt styrerens kontor. Selv om dette medførte mindre plass og vanskeligere forhold ble det gjennomført fra tysk side. Som sekretæren påpeker, forsøkte han å foreslå at tyskerne tok over andre etasje over der de allerede hadde beslaglagt, istedenfor resten av første etasje. Samtidig forble gårdsplassen barnas lekeplass, men soldatene fikk sitte i solveggen utenfor styrerens kontor noen timer dagen. Et slags kompromiss ble inngått.³⁰⁷

Dette betyr derimot ikke at skolen varmt tok imot de tyske soldatene. Blant annet ble det sendt ut et skriv til alle ved skolen den 30. august 1941, om hvordan de skulle te seg rundt de tyske soldatene. For det første skulle ingen gi de tilgang til noen rom de ikke direkte hadde beslaglagt. For det andre skulle ingen yte de tyske noen tjenester.³⁰⁸ Dette var ikke det første grepet skolen hadde forsøkt å ta. Like før hadde sekretær Bertheussen forsøkt å skape tidsplaner på når de tyske soldatene på sykehuset kunne bevege seg gjennom skolegården. Dette med bakgrunn i at skolens elever ikke på noen måte måtte utsettes for fare fra smittsomme sykdommer fra pasientene. Skolen ble forsikret om at det ikke ville være noen slike syke der, men om dette var et forsøk på å begrense kontakten med de tyske kan godt ha vært. Det kan virke som om skolen forsøkte å holde en nøytral tone med tyskerne og ikke unødige sette seg på bakbena, samtidig som de ville holde skolen og den tyske avdelingen adskilt. Muligens av så enkle grunner som at de var tyske soldater og skolen hadde ett ansvar til både elever, lærere og personalet, men også barnas foreldre om å forsikre at barna var i trygg forvaring på skolen.³⁰⁹

Under denne perioden var skolens hovedfokus ikke rettet mot tapet av lokaler. Det var nok ikke god plass, ettersom Feydis Brekke skrev i 1940, var skolen allerede da en trang sko man måtte trykke seg ned i og det gikk, men hvert skritt var smertefullt. Ved å miste en hel

³⁰⁶ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra lærer Bertheussen, 10.06.40

³⁰⁷ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra lærer Bertheussen, 10.06.40

³⁰⁸ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til skoles folk fra styrer, 30.08.41

³⁰⁹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra lærer Bertheussen, 10.06.40

etasje i ett av byggene, ble det nok ikke mindre trangt for skolen.³¹⁰ Samtidig fortalte sekretær Bertheussen i juni 1941, at i det store og hele hadde skolens undervisning kunne gått uforandret, selv med 110 elever.³¹¹ Skolen hadde tidligere under evakueringen vist en evne til organisering og fleksibilitet som nok kom godt med videre under okkupasjonen. Spesielt om kommunikasjonen mellom avdelingen var god, som den virker å ha vært. Om hverdagen artet seg noenlunde normalt var det nok av andre utfordringer som krevde styreren og lærernes energi.³¹²

Fokuset til skolen og spesielt styrerne Hansen og Langåker var som sagt å få elevene hjem til ferie, tilbake etterpå og å anskaffe nok mat, klær og brensel til skolen. Styrer Langåker skrev i desember 1941, at kanskje om ikke alt for lenge kunne de igjen fokusere på undervisning og ikke bare mat, drikke, klær og sko.³¹³ Sett i det store og et hele er det klart at skolen og styreren var mer opptatt av å skaffe livsnødvendigheter til elevene. En så normal og trygg situasjon som mulig, med små gleder som drops og syltetøy til jul var nok tenkelig høyere på prioriteringslisten enn helt normalisert undervisning.³¹⁴ Beslagleggelsen som skulle være i rundt 8 uker ble en adskillelig lengre affære. Så sent som 3. desember 1942 var det bekreftet at skolen fortsatt var beslaglagt av den tyske sykeavdelingen.³¹⁵

5.4 Trondheim sykehus, avdeling for venerisk syke kvinner

Perioden fra høsten 1942 og ut krigen ble mer krevende for bestyrer Langåker og skolen enn de tidligere årene hadde vært. Rasjoneringsøkningen og tilgangen på mat minsket, lokalene var fortsatt rekvirert og materialer til undervisning ble mindre. Tidligere hadde skolen måtte forholde seg til en og en etat, enten tollvesenet eller det tyske sykehuset. Fra 20. desember 1942 til krigens slutt, måtte skolen forholde seg til både norske og tyske administrasjoner samtidig. I korrespondanse mellom styrer Langåker og direktøren for Trondheim sykehus i november 1942, kommer det frem at den tyske sykeavdelingen skal byttes ut med Trondheim sykehus sin avdeling for venerisk syke kvinner. Allerede her viser Langåker sin bekymring for en slik avdeling ved skolen, og understreker at elever og pasienter må holdes adskilt.³¹⁶ Hvis

³¹⁰ Skjøelberg 1992:242

³¹¹ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra lærer Bertheussen, 10.06.40

³¹² SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra lærer Bertheussen, 10.06.40

³¹³ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til skolestyrer Johnson fra styrer, 17.12.41

³¹⁴ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til Lorentz Erbe fra styrer, 24.11.41

³¹⁵ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til styrer fra Johan Selnæs, 03.12.42

³¹⁶ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for Trondheim sykehus fra styrer, 17.11.42

leieforholdet til den tyske sykeavdelingen hadde vært god, virket forholdet til Trondheim sykehus å bli alt annet. I alle fall i startfasen.

Samtidig viser Langåker at han har forståelse for at dette byttet kommer til å skje og at det sannsynligvis var det beste utfallet. Avdelingen for venerisk syke kvinner var den minste avdelingen ved sykehuset, og siden hele sykehuset skulle tømmes for norske avdelinger ville denne faktisk passe inn i de lokalene som den tyske marinelasaretten hadde besittet tidligere. Dermed ble forandringen for plass og undervisning minimal. Om Langåker derimot hadde motsatt seg denne avdelingen, så kan det tenkes at skolen hadde risikert at en mer plasskrevende avdeling flyttet inn. Om så ble tilfelle kunne de risikere at det ble virkelig vanskelig å drive skolen videre. Som han skriver videre i sitt brev til kirke og undervisningsdepartementet, så kunne hverken han eller skolelegen finne noen absolutte innvendinger mot avdelingen, hverken av praktiske eller sanitære hensyn.³¹⁷ Dermed ble det slik at marinelasaretten flyttet til sykehuset og Trondheim sykehus, avdeling for venerisk syke kvinner flyttet inn på døveskolen.

Hele Trondheim sykehus var blitt beslaglagt til bruk av tyske avdelinger. Tyskerne hadde derimot satt sine andre rekvirerte lokaler til ledighet for byens sykehus, inkludert døveskolen, som da ble stilt disponibelt til venerisk avdeling.³¹⁸ Det kan virke som det gikk relativt greit for seg å bytte avdeling på skolen. Skolen satte strenge forutsetninger på flyttingen i leiekontrakten fra 6. mars 1943. Den stipulerte betingelse for oppholdet: sykehuset skulle benytte første etasje i Rødbygget på døveskolen, vanlige klausuler om at leier var ansvarlig for leie, dekke vann, varme og skader. Samtidig skulle sykehuset få benytte lokalet frem til deres egne avdelinger igjen ble frigitt fra beslagleggelse.³¹⁹ Videre var det ett avsnitt som skilte seg ut. Det er nesten ren gjentakelse av det Langåker skrev i flere av sine brev til blant annet direktøren for døveskolen, om at avdelingen måtte helt isoleres slik at de ikke kom i kontakt med elever eller skolen.³²⁰ Dette ble foreslått gjort ved å begrense pasientenes mulighet til å gå i gangen til legekantoret, og ved å gi dem en egen inngang til huset. De vinduene som vendte mot gårdsplassen, skulle dekkes til slik at all kontakt ble hindret. Det virker ikke å ha kommet noen innvendinger mot dette da det i den ferdige kontrakten er ordrett de samme avsnitte som

³¹⁷ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer, 19.11.42

³¹⁸ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til styrer fra Johan Selnæs, 03.12.42

³¹⁹ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, kontrakt mellom Trondheim sykehus og Trondheim offentlige skole for døve, 06.03.43

³²⁰ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for døveskolen fra styrer, 23.11.42

Langåker foreslo i utkastet. Kontrakten stod ferdig 6 mars, nesten tre måneder etter sykehuset flyttet inn.³²¹

Bygningen ble dermed utbedret med bad og klosset for å hindre at de syke kvinnene kom i noen som helst kontakt med elever eller skolens folk. De fikk kun 2 timer dagen de kunne bevege seg mellom legens kontor og sovesalen. I tillegg ble alt av vinduer og dører som vendte ut mot gårdsplassen, som var elevens lekeplass, dekket til slik at de syke pasienter ikke fikk noen kontakt med de utenfor.³²² Sander skriver i sin bok at disse utbedringene ble gjort for å skåne de «arme kvinnene». De ble mobbet av de «hjerteløse» døve barna med tegn og gestikulering. Han trekker frem at grunnen til at de ble mobbet var at de var kvinner som hadde gått med tyske, altså *tysker-tøser*. Dette er grunnen han gir både for at barna mobbet de og de strenge tiltakene avdelingen ble underlagt.³²³ Denne oppfatningen støttes av en episode fra 1943, da de syke kvinnene skrev et brev til rikskommisæren.

Et udatert brev gikk i 1943 til rikskommisæren, men det er oversendt til sosial rådmannen 6. juli 1943, så sannsynligvis kort tid før dette er brevet sendt, like etter skoleferien hadde begynt.³²⁴ Brevet lyder som følger;

«Hrr. Reichskommisar! Vi tillater oss herved å stille Dem et par spørsmål i anledning av at vi ligger her på sykehuset i Bispegt. 9b. Det er jo ganske sikkert De forstår hvilken sykdom vi er rammet av, og tiden her faller jo litt lang, da vi jo er helt innesperret i tre (3) måneder. Nu vilde vi spørre ikke De Hrr. Reichskommisar, vilde stille oss to (2) timer pr. dag til lufting her ute i gården, da jo alle de døve barn er reist hjem på ferie. Det er heller slett ikke morsomt for oss som ligger her å få slengt i ørene av de små barn at vi har gått med de tyske, og om vår sykdom. Det er også helt uforsvarlig av voksne mennesker å oplyse barn om disse ting, da en og hver av de aller beste kan komme ut for samme uhell. Vaktmesteren her har også forlangt vinduene tilspikret, altså med den følge at vi slett ingen frisk luft skal få. Vi håper så at De vil hjelpe oss, da det nu er så godt vær ute.

Ærbødigst

Pasienter på Døveskolen, Bispegaten 9 b, Trondheim.»³²⁵

Brevet viser klart at kvinnenens opplevelser stemmer overens med slik det fremgår i litteraturen. Dog fremstår litteraturen noe forenklet. De «arme kvinnene» som blir mobbet av barna tar ingen hensyn til forholdne pasientene lever under. Det er ikke overaskende at kvinnene ved sykehuset

³²¹ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, kontrakt mellom Trondheim sykehus og Trondheim offentlige skole for døve, 06.03.43

³²² SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, kontrakt mellom Trondheim sykehus og Trondheim offentlige skole for døve, 06.03.43

³²³ Sander 2006:117

³²⁴ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til Riechskommisariatet fra pasienter på døveskolen, 06.07.43

³²⁵ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til Riechskommisariatet fra pasienter på døveskolen, 06.07.43

ikke var fornøyd med oppholdet. Gjenspikrede vinduer og fullstendig isolasjon uten noen mulighet til frisk luft eller naturlig dagslys må ha preget pasientenes livskvalitet.

Langåker var fra starten en motstander av at denne avdelingen skulle inn på skolen, og i motsetning til hos tidligere styrer Hansen var det hos Langåker ingen tegn til språk som «nødlidende norsk institusjon» eller «bedre å ha norsk enn tysk leieboer når galt skal være».³²⁶ Jo lenger venerisk avdelings leieforhold varer, jo skarpere blir tonen til Langåker. Fra en mer ydmyk språkbruk i 1942, «*en tillater seg å peke på de vansker det kan føre med*»³²⁷ til hans uttalelse i friskluft saken i 43: «*legen må ha oversett at det også i ferien bor voksne og barn i skolens bygninger. [...] det kan derfor ikke foretas noen stenging av gårdsplassen [...] etter det jeg har sett av pasientenes oppførsel ved enkelte anledninger, finner jeg det helt uforsvarlig å la barn og ungdom passere gårdsplassen mens de syke oppholder seg der.*» Han fortsetter med at det skaper både disiplinære og moralske vansker å ha en «*sykeavdeling som denne*» på skolen og at han fortsatt vil bytte den ut med en annen om mulig.³²⁸

Sommeren 1944 kom spørsmålet fra kvinnene og sosialrådmann i samråd med sykehuset, om å lage en egen luftegård til avdelingen i skolens gårds plass.³²⁹ Kontrollkomiteen for skolen og Langåker blir bedt om å uttale seg. Langåkers innspill topper det hele. Blant de vanlige henvisninger til kontrakten om isolering kommer argumenter om at når vinduer ikke var dekket for oppførte pasientene seg stil største genanse for de som bor i bygget. «*Hvilken psykisk og moralsk innflytelse kan det få for gutter og piker i 14-18 år alderen daglig se ned på livet i en slik luftegård*». Det å ha elevene eksponert til slike pasienter daglig var for han uholdbart, da det kan påvirke de unges dømmekraft og moralitet forsetter brevet hans. Komiteen stiller seg bak Langåkers bekymringer og vil heller ikke ha en slik ordning på skolen.³³⁰ Langåker er helt klar på at han synes det er uholdbart at en slik avdeling skal vært lagt til en internatskole for barn. Han har forståelse for at avdelingen forsøker å komme med løsninger, men han har et overordnet ansvar for elevene og deres foreldre.³³¹

Svaret fra kirke og utdannings Direktoratet sier at de på bakgrunn av kontrakten skolen hadde med sykehuset ikke kan gå med på en egen luftegård til pasientene.³³² Både Torbjørn

³²⁶ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til kirke og utdanningsdepartementet fra fungerende styrer, 19.07.40

³²⁷ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for Trondheim sykehus fra styrer, 17.11.42

³²⁸ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til Trondheim sykehus fra styrer, 26.07.43

³²⁹ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til Trondheim sykehus fra byggesjefs kontoret i Trondheim, 18.02.44

³³⁰ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, attest kontrollkomite for Trondheim døveskole, 20.03.44

³³¹ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til kirke og utdanningsdepartementet fra styrer 20.03.44

³³² SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til styrer fra kirke og utdanningsdepartementet, 27.03.44

Sander og Trygve Skjølberg skriver i kommentar til lufttegårds ordningen for de syke kvinnene en variasjon av setningen; Da ble det vel slik – frisk luft på alle.³³³ Hverken kildene som tar for seg diskusjonene sommeren 43, og igjen i våren 44, finnes det ikke tegn på at dette ble tilfellet. Spesielt i 44 kommer det klart svar at dette ikke kan gjennomføres fra departementet.³³⁴ Det som også er tydelig i Langåkers brev er forakten han føler ovenfor å ha en avdeling venerisk syke kvinner på døveskolen. Dette står i sterk kontrast til det oppholdet de tyske soldatene hadde. Det er en stor forskjell fra å tillate tyske soldater å sitte i solveggen, til å kreve gjenspirede vinduer for kvinnelige pasienter med kjønnsykdommer fordi deres synlige nærvær kan gjøre psykisk og moralsk skade på elevene.³³⁵

På den ene siden er det lett å se hvor Langåker kommer fra. En avdeling med venerisk syke kvinner som holder til på en internatskole for barn er en krevende situasjon. Hans bekymringer for det moralske livet og dømmekraften hos elevene skulle svekkes av disse kvinnene som selv hadde vist så dårlig dømmekraft er tydelig. Langåkers innstilling bærer preg av tidens tanker om kvinner som var vennlige eller romantiske med tyske soldater. Styrerens negative innstilling mot avdelingen kan like gjerne ha kommet av tidsåndens verdier og syn på disse kvinnene så vel som et ønske om å beskytte skolens omdømme og forsikre foreldre om at skolen var trygg både fysisk og moralsk for deres barn.³³⁶ På den andre siden er dette snakk om total isolering av pasienter i tre måneder, noe som inkluderte ingen mulighet til å åpne vinduer. Samtidig er det verd å huske at denne internatskolen for barn gikk i aldre helt til 18 år. Det er med dette sannsynlig at det var noen pasienter og elever som var like gamle.

Det er ut ifra brevet kvinnene skrev, klart at også elevene var klare over hvorfor de var der. At de hadde gått med de tyske og at de dermed fikk ubehagelige gester slengt etter seg stemmer nok.³³⁷ Derimot skildrer Sander dette som at elevene bedrev en organisert kald krig mot dem, nok å trekke det noe langt. På den andre siden er det noe som skal sies for barnas opplevelser. Thorbjørn Sander skriver at i starten av krigen var det mange døde barn som tenkte at de kunne tegnspråk, så de kunne være spioner under krigen å gi hemmelige beskjeder. Samtidig bedrev noen av elevene på Skådalen skole og tegnet symboler i støtte for kongen,

³³³ Skjølberg 1992:233 / Sander 2006:142

³³⁴ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til styrer fra kirke og utdanningsdepartementet, 27.03.44

³³⁵ SAT/TOSD, serie B/L0013 Avsendt brev 1939-1941, til direktøren for døveskolen fra lærer Bertheussen, 10.06.40

³³⁶ Sæveraas, T.E. : «tyskertøs» i *Store norske leksikon* på snl.no, hentet 13. mai 2022 fra

<https://snl.no/tyskert%C3%B8s>

³³⁷ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til Riechskommisariatet fra pasienter på døveskolen, 06.07.43

sammen med teksten «Leve kongen!» på skolebygningen.³³⁸ At barna selv så på det som en slags krigføring skal man ikke se bort ifra.³³⁹

5.4.1 Utvidelse av avdelingen

I mars 1943, like etter leiekontrakten med Trondheim sykehus var undertegnet, ble ytterlige 5 rom rekvirert. Det var derimot ikke sykehuset selv som ba om disse rommene. Sikkerhetspolitiet dukket opp på skolen sammen med en annen offiser og en sykesøster fra venerisk avdeling. Som styrer Langåker forteller, visste de akkurat hvor de skulle gå og hvilke rom de skulle ha. De forlanget i tillegg å få se loftsleiligheten i tredje etasje, uten at de ville oppgi noen spesifikk grunn eller om denne også skulle avstås. Langåker forsøkte som tidligere å argumentere til offiserene at rommene var viktige for skolens drift, da de var en internatskole. Men alle hans bekymringer og innspill ble avvist. Han fikk dermed beskjed om at rommene skulle umiddelbart frigjøres til sykeavdelingen. Langåker informerte kirke- og utdanningsdepartementet om situasjonen, etter telefonsamtaler med sosialrådmannen i kommunen om beslagleggelsen og Dr. Hauge, som var leder for venerisk avdeling. Ingen av disse hadde noe kjennskap til at avdelingen skulle utvides eller at det var kommet beskjed om ny beslaglegging. Det virker å være en treffende konklusjon som Langåker trekker, at dette utelukkende var et krav fra tysk side. Dette inntrykket forsterkes når skolerådmann i rikskommisariatet, Pfeifter, heller ikke har hørt noe om utvidelsen av sykeavdelingen.³⁴⁰

Dette sammen tynger mistanke om at dette var et ønske fra tysk side. Etter at SS offiseren hadde vært på befarig, begynte kommunen å komme med ønsker om å starte utbyggingen på rommene. Langåker derimot satte seg på bakbena og forlanget at beslagleggelsespapirene kom før noe arbeid kunne starte.³⁴¹ Man kan kanskje tenke seg at det da ville komme papirer fra kommunen slik den tysk offiser hadde sagt, men her fikk Langåker beskjed om at beslagleggelsen kom fra tyskerne. Dette endte dermed opp med at Langåker, en mann fra kommunen og Dr. Hauge alle ble innkalt til sikkerhetspolitiet.³⁴² Der får Langåker ordre fra SS – Obersturmfuerer Nilsen om å frigi rommene omgående og at det ikke vil komme noe rekvirering fra Tysk side. Rommene blir da fristilte og kommunen må selv ordne med rekvireringspapirer.³⁴³

³³⁸ Sander 2006:136

³³⁹ Sander 2006:142

³⁴⁰ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for døveskolen fra styrer, 23.04.43

³⁴¹ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for døveskolen fra styrer, 01.04.43

³⁴² SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for døveskolen fra styrer, 23.04.43

³⁴³ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for døveskolen fra styrer, 01.04.43

For skolen var det ikke bare å fristille rommene og fortsette som vanlig. Skolen hadde nå måtte avse det meste av Rødbygget, med 15 rom til sykeavdelingen og det begynte å prege tilbudet til elevene. Sløydsalen måtte flyttes ut av skolens lokaler og skolen viste igjen en tilpasningsevne for å sikre opplæringen til elevene ved å leie eget rom i byen slik at undervisningen kunne fortsette. Dette var en vesentlig del av undervisningen til de guttene, som på dette tidspunktet hadde 15 timer arbeidsskole, med sløyd-, skomaker- og skredderverksted i uken. Døveskolene hadde tross alt som oppgave å utdanne elever som kunne gå ut i jobb og snekkeryrke var da en viktig del av det. Sskolens plassproblemer ble ikke bedre av at sykeavdelingen selv beslagla ytterlige to rom i loftetasjen. Da Langåker sendte brev til sykehuset om at en avdeling bare kan ta seg til rette og overta rom var helt utålelig, fikk han til svar at dette var ikke sykehuset kjent med og at det var Dr. Hauge som selv hadde ordnet dette da sykeavdelingen manglet lagerplass. Det ville kanskje vært naturlig at disse rommene ble tilbakeført, men all kommunikasjon heretter viser til at skolen har avstått 15 rom i første og andre etasje, i tillegg til en del av loftetasjen.³⁴⁴

5.4.2 Frigjøringen av landet, men ikke skolen

Trondheim sykehus, avdeling for venerisk syke kvinner forble på døveskolen ut resten av okkupasjonen. Det kom ikke flere krav eller forandringer i kontrakten etter den siste utvidelsen i september 1943. Frigjøringen av landet kom natt til 9. mai, men skolen måtte fortsatt leve med okkuperte lokaler en periode lenger. Norge var underlagt alliert styre, da de ble ansett som et alliert operasjonsområde frem til 7. juni da kong Haakon kom tilbake til Norge.³⁴⁵ I 1945 ble det skrevet flere brev fra skolen om tilstandene, og allerede 14. mai 1945, noen få dager etter frigjøringen skrev styrer Langåker til Trondheim kommune om å få avsluttet kontrakten med sykehuset så raskt som mulig. Han poengterte at skolen hadde arbeidet under veldig vanskelige forhold de siste årene, og å få frigitt hele lokalet ville kunne lette arbeidet og sikre at de igjen "kunne kalle inn fulle klasser til høsten."³⁴⁶ Direktøren for sykehuset på sin side forklarer at den allierte kommisjonen hadde bestemt at tyske styremakter skulle levere tilbake Trondheim sykehus den 20 juni. Deretter kunne avdelingen i døveskolen ha flyttet tilbake på sykehuset. Men dessverre hadde de allierte søkt om å få bruke Trondheim sykehus sine lokaler som lasarett for tidligere krigsfanger, og han ser ikke noen annen mulighet enn at dette kravet må

³⁴⁴ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til sosial rådmann i Trondheim fra styrer, 01.07.43

³⁴⁵ Grimnes 2018:486

³⁴⁶ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til sosial rådmann i Trondheim fra styrer, 14.05.45

imøtekommes. Samtidig har britiske styrker tatt benyttelse i sykehuset slik at det fortsatt ikke er noe ledige avdelinger som venerisk avdeling kan flytte inn på.³⁴⁷ Langåker svarer med forståelse på at kontrakten mellom sykehuset og døveskolen må forlenges inntil videre for å ikke skape vansker for sykehuset, men jo fortere de kan flytte ut, jo bedre.³⁴⁸

Dette er en litt annen tone enn man har sett tydeligere fra Langåker. Det kan være så enkelt som at nå er det faktisk satt en sluttlinje, sykehusavdelingen skal tilbake på sykehuset og det vil ikke være i bruk av utenlandske styrker lenge. Samtidig som det var sommer og de fleste, om ikke alle elvene skulle reise hjem og ikke benytte skolen. Dermed var det kanskje lettere å være medgjørlig. På den andre siden kan det være at skolen nå er så vant til å ha få rom og å måtte omstille seg og finne kreative løsninger, at noen måneder lengre med samme situasjon ikke var så ille.³⁴⁹

5.5 Avslutning

Døveskolen ble på lik linje med mange andre kommunale bygg og private hjem utsatt for beslagleggelse fra den tyske okkupasjonsmakten i Norge under okkupasjonen. Til sammen hadde skolen tre ulike perioder med «leieboere». Mai – september 1940 ble det forhandlet om leieforholdet til tolletaten på skolen. Fungerende styrer Hansen talte skolens sak, men en enighet ble møtt 4. september. 5. september kom beslagleggelsesbrevet fra Wehrmacht, om at skolen skulle gi fra seg fire rom i et av sine bygg til krigsmarine lasarett IV, med umiddelbar virkning. Den største forskjellen mellom de to etatene var maktforholdet. Med en norsk institusjon som tollvesenet kunne styreren legge frem sine betingelser og diskutere hvordan forholdene skulle være. Dette var ikke tilfelle med det tyske sykehuset. Der var betingelser satt og styrere kunne til dels si sin mening til de som bodde der, men hvor mye hensyn de tok var opp til dem.

Den siste «leieboeren» var Trondheim sykehus, avdeling venerisk syke kvinner. Dette leieforholdet bar preg av begge de tidligere periodene. Det ble bestemt fra tyske hold at den tyske avdelingen og Trondheim sykehuset skulle bytte lokaler, det var ikke diskutabelt. Også da leielokalet ble utvidet, hadde skolen ingen ting de skulle ha sagt. Derimot fikk de gehør hos sosialrådmann for at avdelingen fortsatt skulle skjermes og videre forsøk på å lette på disse

³⁴⁷ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til Trondheim offentlig skole for døde fra direktøren for Trondheim sykehus, 11.06.45

³⁴⁸ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til direktøren for Trondheim sykehus fra styrer, 05.07.45

³⁴⁹ SAT/TOSD, serie D/L0014 Brev 1942-1947, til Trondheim offentlig skole for døde fra direktøren for Trondheim sykehus, 11.06.45

betingelsene ble avvist av skolens kontroll komite, styreren og kirke- og utdanningsdepartementet, tiltakene holdt dermed stand.

Det at plassmangelen til skolen var stor kan ikke nektes for. Skolen måtte finne andre lokaler til noen av de praktiske fagene sine og klarte med dette å holde undervisningen gående under så godt som hele okkupasjonene. Det virker som om frykten for at det ble vanskelig å bo og undervise var stor og at løsninger ble funnet underveis. Styrer Langåker jobbet også iherdig for å skjerme elevene så godt som mulig dra de ulike leieboerne.. At styreren stilte strengere restriksjoner til sykehusavdelingen enn den tyske, bunner nok i hvordan maktforholdene var. Å diskutere med norske etater var nok lettere enn å diskutere med tyske. Som helhet la ikke beslagleggelsene noen hindringer på skolen annet enn at de måtte leie et ekstra lokale, det var ingen innblanding i skolen og dens elever og matsituasjonen var nok mer krevende enn plassmangelen.

Kapittel 6 Avslutning

6.1 Trondheim døveskole under krigen

Døveskolen i Trondheim fikk nye utfordringer som følge av krigen og okkupasjonen. Lokaler ble beslaglagt, rasjonering av både mat og tekstiler ble strammet inn og reiseveiene rundt om i landet ble uforutsigbare. Tross dette holdt skolen det gående under stort sett hele okkupasjonstiden. Hvordan ble døveskolen påvirket av okkupasjonen og hvordan overvant skolen de utfordringer som kom som følger av krigen? Hva gjorde at driften gikk så normalt som det fremstår at den gjorde?

En av de største utfordringene skolen stod ovenfor var hvordan man skulle gjennomføre undervisningen. Allerede 9. april ble skolen og alle elevene evakuert ut av byen til Horg kommune. Der ble de delt med jenter på Lundamo og gutter på Hovin. Det ble full stopp i undervisningen fra denne dagen og til skolen startet opp igjen den 19 august 1940. det fantes ikke noen egnete klasserom og ingen av de praktiske arbeidsfagene kunne undervises under evakueringen. Tilbake på skolen den høsten ble undervisningen startet opp igjen. Den største utfordringen med å drive undervisningen tilnærmet normalt, var å skaffe materialer til den praktiske opplæringen. Det var stor rasjonering på alt av tekstiler, skotøy og sytråd og tekstiler til klær ble solgt mot klipp på rasjonskort for bekledning. Som styresen da påpekte var dette verken et verksted eller en fagskole, men et yrkesverksted i grunnskolen og en vesentlig del av døvebarnas utdanning. Selv om skolen fikk kjøpt tekstiler ble det aldri mer en maks 60% av førkrigs kvanta. Samtidig var det til tider så vanskelig å skaffe nok brensel at blant annet sløyd, gymnastikk og håndarbeids timene til tider måtte innstilles. Dette gikk igjen utover opplæring til elevene. Dette ser vi i både ved at enkeltelever, men også hele avgangskullet i 1945/1946, fikk ett år ekstra skolegang som erstatning for den undervisningen de hadde tapt under okkupasjonen.

Så å si gjennom hele perioden hadde skolen deler av lokalene sine beslaglagt fra ulike hold. Tolletaten og skolen forhandlet frem en leiekontrakt om bruk av første etasje i Rødbygget, men fikk aldri flytte inn da Tyskerne neste dag beslagla de samme lokalene. Dermed flyttet den tyske marinlasarett, avdeling IV inn på døveskolen og lokalene til skolen ble mindre. Forskjellen mellom disse to forhandlingene var enkel. De kunne ikke i noen av tilfelle unngås helt, men med den norske tolletaten fikk skolen forhandle, mens med tyskerne måtte de innfinne seg med forholdene. Den siste og lengste tidsperioden var det Trondheim sykehus sin avdeling for venerisk syke kvinner som flyttet inn i de samme lokalene som tyskerne hadde beslaglagt. Dette var hverken skolen eller sykehusets valg, men det ble bestemt fra tysk hold at alle norske

avdelinger skulle ut av sykehuset og dermed måtte noen over på døveskolen. Med Trondheim sykehus som leietager var det et annerledes maktforhold. Tyskerne satt bak og beordret utvidelse av avdelingen, men nektet å skrive offentlig beslagleggelse, styrer Langåker ble kalt inn av SS og fikk klar beskjed om å etterfølge kravet.

Når det senere i 1943 kom et ønske fra sykehuset om å avgi deler av gårdsplassen til luftegård for avdelingen til fri bruk under sommerferien, førte det til diskusjon mellom skolen, sykehuset og sosialrådmann i Trondheim. Styrer Langåker var svært kritisk til denne ordningen da han anså det som et moralsk problem at en slik avdeling ikke skulle være helt skjermet bort fra elevene. Både styreren og lærerne var opptatt av å ivareta elevenes begrensede fritidsaktiviteter, som i byen stort sett var gårdsplassen. Kirke- og utdanningsdepartementet stilte seg bak Langåkers kvar om at kontrakten var bindende og avviste dermed ønsket om å slakke på de strenge barrierene mellom skolen og avdelingen. Det var som vi ser stor forskjell på om man forholdt seg til tyske eller norske anstalter.

Det permanente tapet av en hel etasje i et av skolens bygg førte tydelig med seg trangere levekår for skolen spesielt da Trondheims sykehus avdeling ble utvidet flere ganger under oppholdet. Det hadde vært trangt allerede i 1940 før evakueringen og tapet av rommene gjorde ikke dette bedre. Det som kommer til syne, er hvordan plassmangelen ikke var et like dominerende problem som ressurser til undervisning og matsituasjonen.

Den stadig større mangelen på mat bredte seg utover landet. Matauke ble en viktig tilleggskilde for mange husholdninger. Døveskolen hadde ikke den samme muligheten for å tilføre ekstra mat. Ett par ekstra fisker eller en bønne bær bar ikke langt i et hushold på over hundre personer. Styrer Langåker har selv uttalt at det var tøft å skaffe nok mat i perioder. Det vi ser er at det ofte ikke var vanskelig å få tildelt en kvote som sko, men å finne forhandler som hadde nok varer å selge var utfordringen. Skolen måtte dele opp bestillingene sine mellom flere aktører for å dekke behovet og flere svar kom i retur med beklagelser. Fisken ble manges redning, den var tilgjengelig i stort kvanta og helårsfangst ved deler av kysten. Men etter hvert ble Norge Tysklands hovedleverandør av fisk, med hele 45% av deres fiskebehov, og alle de hundre tusen tyske troppene som var i Norge skulle også ha mat. Tilgangen på fisk ble derfor mindre for den norske befolkningen. Skolen fikk ved flere anledninger kasser med fisk tilsendt fra foreldrene på skolen som var med å sikre mat til barna. I Trondheim fikk forsyningsnemnda problemer med å etablere en stabil tilførsel av fisk til skolen og selv etter transportforbudet av fisk i 1944, fikk skolen tillatelse til å frakte fisk fra foreldre i nord til skolen. Noe særlig fisk til laging ble det sjelden, selv om det ble tildelt blant annet 250 kg med saltfisk. Når dagsbehovet var på 40 kg, varer det ikke lenge.

Langåker søkte til hjelpeorganisasjoner som hadde rasjoner til spesielle grupper, som barnehjem. Skolen ble rasjonert som barnehjem og hadde på denne måten en mulighet til å anskaffe seg tillegg til kosten fra dem. Styrene Hansen og Langåker hadde hendene sine fulle under okkupasjonen. Undervisning ble gjennomført, fritidstilbud ble bedre, skolen unngikk matmangel og underernæring og stadige diskusjoner og tilpasninger etter både tyske og norske etaters krav. Alt det arbeidet som styrene la ned gjorde at skolen kunne holde ut gjennom en svært krevende situasjon.

Skjølberg og Langfjær viser begge til at døveskolen fikk drive uforstyrret, som de kaller det, under okkupasjonen. Det jeg har vist er hvordan skolen ble påvirket av okkupasjonene, samt hvordan skolens normalitet ble opprettholdt. Resultatet var at skolen fikk drift som var så tilnærmet normalt som mulig, men dette var ikke gitt. utfordringene stod på løpende bånd for styrene Hansen og Langåker som gjennom hele perioden måtte kjempe for å holde skolen ved tilnærmet normalen.

6.2 Døve i Norge og døve i Tyskland

Døveskolene i Trondheim var i drift under hele okkupasjonene. Det viser ingen føringer fra det tyske okkupasjonsregimet for hvordan elever skulle behandles eller at de ikke skulle ha undervisning. I tiden før og under krigen gikk elever ut av skolen og fikk arbeid hos læremestere, fabrikkarbeidere, syersker og mange flere jobber. Arbeidsmarkedet åpnet seg mer opp for døve under krigen med større behov for fabrikkarbeidere og med ny teknologi, som fjernet noe av de tyngre arbeidet, kunne også kvinner arbeide i fabrikker. De fleste ble selvforsørget etter de var ferdige på skolen.

Døve i Norge og Tyskland hadde to helt ulike plasser i samfunnet. I Tyskland hadde en helt annen nasjonalistisk ideologi basert på rase fått grobunn tidlig på 1930 tallet. Det var blant annet dette som lot Nazi partiet danne det nye samfunnet. Funksjonshemmede, mentalt syke og personer med arvelige «defekter» var ikke likeverdige mennesker og deres lidelser skulle ikke spres videre. Nazistene i Tyskland innførte en steriliseringslov som åpnet for at de med arvelig døvhet skulle steriliseres ved tvang. Det skulle meldes i fra så mulige kandidater kunne bli undersøkt. Under den Tyske okkupasjonen i Norge ble en lignende lov innført i 1942. Lov nr. 1 til vern om Folkeætta la opp til en større grad av sterilisering også i Norge, og den ga adgang til at de samme gruppene som ble sterilisert i Tyskland kunne bli sterilisert i Norge. Men det var store og viktige forskjeller i utformingen og håndhevingen av disse lovene mellom Tyskland og Norge. Forskjellen var blant annet at i Norge «kunne» de steriliseres, ikke «skulle». Som vi vet, ble det heller aldri utført noen massesteriliseringer av hverken døve eller andre grupper

nevnt i lov nr. 1 til vern om folkeætten. Men det var en stigende økning gjennom krigsårene av antall steriliserte i Norge også. Forskjellen var at det i Norge ble utført rundt hundre steriliseringsaker i året ved innføringen av loven. I Tyskland blir det i løpet av lovens innføring i 1934 og fem til krigens slutt, estimert at over 300 000 personer ble tvangssterilisert, av disse var mellom 15 000 – 17 000 døve.

Videre er det helt tydelig at det er en stor forskjell i hvordan døveskolene i Norge og Tyskland forholder seg til sin respektive lov. I Trondheim var styreren opptatt av matsituasjonen, fritidstilbudet og klær til barna. Det vises ingen tegn på at det ble utført noen steriliseringer av barna på døveskolen. I Tyskland var flere av bestyrerne medlemmer av SS. Enkelte av de sendte over 60% av elevene sine til utredning og av disse ble 36%, 85 barn tvangssterilisert. Senere under krigen er tallet estimert til at nesten 98% av eleven ved enkelte skoler ble sterilisert med tvang. Denne loven i Tyskland var forstadiet til de systematiske massedrapene som ble utført mot funksjonshemmede og de med psykiske lidelser, som fikk tilnavnet T4 programmet etter adressen til programmets hovedkvarter. Det er estimert at 200 000 voksne og 5000 barn ble drept under dette programmet, alle med det som ble kategorisert som en form for funksjonshemming eller «defekt» av Nazi regimet i Tyskland. Forholdene for døve i Norge og Tyskland var ikke sammenlignbare. Mens tyske døve ble fratatt grunnleggende menneskerettigheter, var døveskolen i Trondheim opptatt av å drifte skolen så normalt som mulig. For styrerne ved døveskolen i Trondheim, så var matsituasjonen krigens største utfordring.

Primærkilder

Statsarkivet i Trondheim

A-5280 Trondheim offentlige skole for døve

Serie B Kopibøker

L0013 Avsendt brev 1939-1941

Serie D Saksarkiv

L0011 Brev 1939-1940 A-J

L0012 Brev 1939-1940 K-Å,

L0013 Brev 1941-1944

L0014 Brev 1942-1947

L0033 Rasjonerings 1942-1952

Serie E Elevbøker

L0081

Stortingsmeldinger, konvensjoner og lovverk

Utdannings og forskningsdepartementet, *St.meld. nr 54 (1989-90) Om opplæring av barn, unge og voksne med særskilte behov*

Røde Kors, Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. artikkel 52. Hentet 10.mai. 2022 fra: <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/195-200062?OpenDocument>>

Riksarkivet i Oslo (digitalisert)

RA/S-4279 NS administrasjon, Db: NS-administrasjon, L0098 Lover 2, lov om vern av folkeætta, 23.06.1942. hentet 10.mai 2022 fra:

<<https://media.digitalarkivet.no/view/39766/231>>

Litteraturliste

Befring, E., & Tangen, R. (2012). *Spesialpedagogikk* (5. utg. ed.). Oslo: Cappelen Damm akademisk

Biesold, H.. (1999). *Crying hands – Eugenics and deaf people in Nazi Germany*. Washington D.C : Gallaudet University Press. (Oversettelse av William Sayers)

Friedlander, H. (1995) *The origins of Nazi genocide – from euthanasia to the final solution*. Chapel Hill, N.C: University of North Carolina Press.

Furth, H.G. (1966) *Thinking without language. Psychological implications of Deafness*. New York: Free Press

Føreland, A.R. (1994) *Den døves verden*. Oslo: Universitetsforlaget AS

Finstad, B. (2014) *Spiskammer for det tredje riket*. I Nils Kolle (red.), *Norges fiskeri- og kysthistorie, Bind 3 : En næring i omforming : 1880-1970* (p357-389). Bergen: Fagbokforlag

Gogstad, A.C. (1991) *Helse og hakekors: Helsetjeneste og helse under okkupasjonstiden i Norge 1940-1945*. Bergen: Alma mater forlag AS

Grimnes, O.K. (1990) *Norge i krig – fremmedåk og frihetskamp 1940-1945, Bind 1: Overfall*. Oslo: Aschehoug & Co.

Grimnes, O.K. (2018). *Norge under andre verdenskrig, 1939-1945*. Oslo: Aschehoug

Grinna, M., Holm, M., Sørensen, C., & Winsvold, B. (1993). *Kvinnen i norsk døvehistorie og 9 kvinne-skikkelser: Prosjekt-oppgave våren 1990, Statens spesiallærerhøgskole, A-linja*.

Grønli, Sissel. M. (2005) *Uten hørsel, en bok om hørselshemming*. Bergen: Fagbokforlaget

Hjeltnes, Guri (1990) *Norge i krig – fremmedåk og frihetskamp 1940-1945, Bind 5: Hverdagsliv*. Oslo: Aschehoug & Co.

Langfjæran, John. (1975) *Trondheim offentlige skole for døve 150 år*. Trondheim: Trondheim offentlige skole for døve

Ryan, D., & Schuchman, J. (2002). *Deaf People in Hitler's Europe*. Gallaudet University Press.

Sander, Thorbjørn Johan. (1998A) *Fra Christiania døvstumme-institut til Skådalen kompetansesenter: Døveskolen i Oslo gjennom 150 år 1848-1998*. Oslo: Skådalen kompetansesenter

Sander, Thorbjørn Johan, (1998B) *Trondheim døveforening gjennom hundre år, 1898-1998*. Bergen: Trondheim Døveforening

Sander, Thorbjørn Johan. (2006). *Vi som ikke hørte flyalarmen – hørselshemmede under krig og okkupasjon 1939-45*. Bergen: Sigma Forlag AS

Skjølberg, Trygve. (1992) *Trondheim offentlige skole for døve, 1825-1986: med hovedlinjer i døveundervisningens historie ute og hjemme*. Bergen: Døves forlag

Alsaker, Anders. (2019) *Tysk rekvirering av Norske eiendommer*. Masteroppgave i Arkeologi Trondheim: NTNU

Internettkilder

Befring, E., Simonsen, E. «Spesialpedagogisk kompetanseutvikling», i *utdanningsforskning.no*. Hentet 15. mai 2022 fra <https://utdanningsforskning.no/artikler/2018/spesialpedagogisk-kompetanseutvikling/>

Berenbaum, M. «T4 Program», i *Encyclopedia Britannica*, Hentet 06. mai 2022 fra <https://www.britannica.com/event/T4-Program>

Elstad, H. ; Aas, P.A. ; Thomassen, M. ; Løøv, M. : «konfirmasjon» i *Store norske leksikon* på <snl.no. Hentet 13. mai 2022 fra <https://snl.no/konfirmasjon>>

Enstad, Johannes Due: *Østfronten* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 16. mai 2022 fra <<https://snl.no/%C3%98stfronten>>

Haave P., «Sterilisering: tvang og frivillighet» i *Norgeshistorie.no*, Hentet 15. mai 2022 fra <<https://www.norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/1649-sterilisering-tvang-og-frivillighet.html>.>

Haave, P., «Sterilisering under hakekorset» i *Norgeshistorie.no*, Hentet 15. mai 2022 fra <<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1743-sterilisering-under-hakekorset.html>.>

Hjeltnes, G. «Hverdagsliv under andre verdenskrig» i *Norgeshistorie.no*, hentet 12. mai 2022 fra <<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1703-hverdagsliv-under-andre-verdenskrig-.html>.>

Nissen, H., Skjæran, J., Lorentzen, S.. «Skolegang under krigen», i *NDLA.no*, hentet 16. mai 2022 <fra <https://ndla.no/article/2445>>

Njølstad, O. «Kosthold og ernæring under okkupasjonen», i *Norgeshistorie.no*, hentet 12. mai 2022 fra <<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1704-kosthold-og-ertering-under-okkupasjonen.html>.>

Sandmo, E., Stranden I.L., «Tok Trondheim uten kamp» i *NRK.no*. Hentet 10. mai 2022 fra <<https://www.nrk.no/trondelag/tok-trondheim-uten-kamp-1.7073037>>

Stoveland, V.O., Hetland, Ø.: «Samarbeid med den tyske okkupasjonsmakten» i Norge i *Store norske leksikon* på snl.no, hentet 13. mai 2022 fra <https://snl.no/samarbeid_med_den_tyske_okkupasjonsmakten_i_Norge>

Sæveraas, T.E. : «tyskertøs» i *Store norske leksikon* på snl.no, hentet 13. mai 2022 fra <<https://snl.no/tyskert%C3%B8s>>

Sørum, Gunn. «Oppskrifter og råd i krisetid», i *Norsk tradisjonsmat.no*, hentet 02. mai 2022
<<https://norsktradisjonsmat.no/tradisjonsmatskolen/oppskrifter-og-rad-i-krisetider>>

Uten forfatter, «Forsyninger etter krigen», i *Norgeshistorie.no*, hentet 13. mai 2022 fra
<<https://www.norgeshistorie.no/kilder/andre-verdenskrig/K1728-forsyninger-etter-krigen.html>>

Uten forfatter, «Døveskoler i Norden», i *Norsk-dovemuseum.no*, hentet 05. mai 2022 fra
<<https://norsk-dovemuseum.no/doveskoler-i-norden>>

Uten forfatter, «Organisasjoner», i *Norsk-døvemuseum.no*, hentet 01. mai 2022 fra
<<https://norsk-dovemuseum.no/organisasjoner>>

Uten forfatter, «Norske døveskolehistorie», i *Norsk-dovemuseum.no*, hentet 05. mai 2022 fra
<<https://norsk-dovemuseum.no/norsk-skolehistorie>>

Uten forfatter, «1930-1945: The deaf in the Nazi era (Film)», i *deafhistory.eu*, hentet 06. Mai 2022 fra
<<https://deafhistory.eu/index.php/component/zoo/item/the-deaf-in-the-nazi-era-film>>

Uten forfatter, «Ulike hørselstap», i *udir.no*, hentet 05. mai 2022 fra
<<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/horselshemmede/verdt-a-vite-om-horsel/ulike-horselstap/>>

Wilberg, J. «Det tyske militærbyggeriet i Norge», i *Forsvarsbygg.no*, hentet 15. mai 2022 fra
<<https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplan%27er/landsverneplan-for-forsvaret/artikkelsamling/det-tyske-militarbyggeriet-i-norge/>>

Østgaard, I.. «En ikke ubetydelig samling sjakkliteratur» i *ntnu.no*, blogg for
spesialsamlinger. Hentet 15. mai 2022 fra <<https://www.ntnu.no/blogger/ub-spesialsamlinger/2016/12/26/en-ikke-ubetydelig-samling-sjakkliteratur/>>

